

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİVİL İTAATSİZLİK PERSPEKTİFİNDEN
ABD'DE SİVİL HAKLAR HAREKETİ

MERVE DEMİR

2501150618

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİME LEYLA SANLI OLUÇ

İSTANBUL, 2018

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

Y Ü K S E K L İ S A N S T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : MERVE DEMİR Numarası : 2501150618

Danışman : DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİME LEYLA SANLI OLUÇ

Anabilim/Bilim Dalı : SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Tez Savunma Tarihi : 25.05.2018

Tez Savunma Saati : 11:00

Tez Başlığı : SİVİL İTAATSİZLİK PERSPEKTİFİNDEN ABD'DE SİVİL HAKLAR HAREKETİ.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. AHMET EMRE ATEŞ		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİME LEYLA SANLI OLUÇ		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ CAN CEYLAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ BEGÜM KURTULUŞ		KABUL
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ SERAP YOLCU YAVUZ		

ÖZ

**SİVİL İTAATSİZLİK PERSPEKTİFİNDEN ABD'DE SİVİL
HAKLAR HAREKETİ**

MERVE DEMİR

ABD'deki Afro-Amerikan vatandaşların, 1955-1965 döneminde sivil itaatsizlik eylemleri aracılığıyla verdikleri sivil haklar mücadelesi bu tez çalışmasının konusunu oluşturmaktadır. Sivil haklar mücadelesi, ABD gibi liberal idealler üzerine kurulmuş bir ülkede; vatandaşlık haklarının kullanımında engellerle karşılaşan, içinde bulundukları toplumda ötekileştirilen ve ayrımcı muamelelere maruz kalan Afrika kökenli Amerikalı insanların kadim bir suskunluktan aktif bir politik ve vicdani uyanışa geçme süreci olması bakımından önemlidir.

Çalışmada; bir araç olsa da amacı kendinde olan, münferit durumlara ilişkin olsa da evrensel değeri yadsınamayacak sivil itaatsizliğin anarşist bir kavram olmayıp, liberal demokratik devlete içkin bir kavram olarak sivil haklar mücadelesine yaptığı katkıyı göstermek amaçlanmıştır. Bunun için tarihsel çalışma yöntemi tercih edilmiş olup elde edilen veriler örnek olay incelemesi şeklinde sunulmuştur. 1955-1965 yılları arasındaki bu dönemsal çalışmada, açıklayıcı ve yorumlayıcı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Tez çalışmasının sonunda ABD'deki Afro-Amerikan vatandaşların, vatandaşlıktan dolayı sahip oldukları hakları kullanamama sorununun, sivil itaatsizlik eylemleri aracılığıyla -genel olarak- çözüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. ABD'de renkler hiyerarşisiyle ilgili sorunlar hala devam etmekle birlikte, sivil hakların kullanımına ilişkin federe devlet kısıtlamaları kaldırılmış ve 1964 Sivil Haklar Yasası ile tüm bu kazanımlar federal güvence altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: sivil itaatsizlik, şiddetsizlik, Afro-Amerikalılar, sivil haklar mücadelesi

ABSTRACT
CIVIL RIGHTS MOVEMENT IN USA FROM THE
PERSPECTIVE OF CIVIL DISOBEDIENCE

MERVE DEMİR

The subject of this thesis is the civil rights struggle of Afro-American citizens in USA between 1955 and 1965 via civil disobedience action. In a country is grounded on liberal ideals like the USA, civil rights struggle is important for Afro-American people who are being deprived of citizenship rights, exposed to discrimination and have been otherized in society they are in, as a transition process from archaic silence to an actively political and conscientious awakening.

In this study, it was aimed to show that the contribution of civil disobedience to civil rights struggle. Civil disobedience is not only vehicle but also autotelic and it relates to individual cases which also cannot be denied universal value. It's not an anarchic concept but a concept relating to liberal democratic state. Therefore historical study method has been preferred and the obtained data was presented as case study. In this periodical study between 1955 and 1965 a descriptive and an interpretive approach was adopted.

At the end of the this thesis study, it has been concluded that the problem of Afro-American citizens in USA not exercising their citizenship rights has been solved in general via civil disobedience actions. Although problems related to hierarchy of colours are still continue, federated states restriction have been lifted. All these achievements have been guaranteed by federal state with Civil Rights Act in 1964.

Key Words: civil disobedience, nonviolence, Afro-Americans, civil rights struggle

ÖNSÖZ

2013 yılında, *The Guardian* gazetesinde ABD Başkanı Barack Obama'nın Montgomery Otobüs Boykotu'nun 58.yıldönümünde Rosa Parks'ın bindiği ve şimdi Henry Ford Müzesi'nde olan o otobüste çekilen fotoğrafını ilk gördüğüm an, bu konuya ilişkin bir çalışma yapmaya karar vermiştim. Açıkçası o zaman bunun bir yüksek lisans çalışması olacağını bilmiyordum. Ancak konuya olan ilgim arttıkça o süreçte verilen *sivil haklar mücadelesi* ve kulağa ilk geldiğinde olumsuz bir anlam çağrıştıran *sivil itaatsizlik* kavramı arasındaki ilişkinin ne derece önemli ve elzem olduğunu fark ettim.

Demokrasiye ve insan haklarına ilişkin söylemlerin merkezi olan bir ülkede bazı insanlar, üstelik bu insanlar ve ataları bu ülkenin dünyanın en gelişmiş ülkesi olmasına yadsınamayacak bir bilek gücü katkısı sunduğu halde, derilerinin renginden dolayı aşağılanmış, dışlanmış ve anayasal olarak sahip oldukları hakları neredeyse bir yüzyıl boyunca kullanamamışlardı. O fotoğraf bu yüzden benim için önemliydi. Bir zamanlar ten renginden dolayı bindiği otobüste yerinden kalkması istenen ve bu emre itaat göstermediği için tutuklanan Rosa Parks adlı kadının oturduğu o yerde şimdi -siyasi kimliğinden, partisinden ve politikalarının dışından bakıldığında- aynı ten rengine sahip bir ABD Başkanı oturuyordu. Aslında bir siyahinin ülkenin başkanlık koltuğuna oturmasının yolu, o gün Rosa Parks'ın oturduğu yerden kalkmamasıyla açılmıştı.

Bu eşikten sonra yapılan şiddetsiz sivil itaatsizlik eylemleri ise, Afrika kökenli Amerikalıların sivil haklar kazanımında önemli roller oynamıştır. İşte bu tezin çıkış noktası da, böyle bir fotoğrafın çekilebilmesine neden olan mücadelenin nasıl ve hangi şartlarda verildiğini akademik bir çerçevede sunma isteğidir.

ABD'deki *ötekilerin* durumunun ele alındığı bu tez çalışması, dünyanın birçok farklı yerinde vatandaş (veya değil) oldukları halde dışlanan, aşağılanan ve birtakım haklarını kullanmada engellerle karşılaşan insanların durumuna da uyarlanabilir. Bu tez çalışması; isimler ve yerler farklı olsa da, bir toplumda ırkından, dininden, dilinden, cinsiyetinden, mezhebinden, yaşam tarzından veya kişisel tercihlerinden dolayı *toplumun ötekisi* olarak addedilen insanlar için bir bakış açısı sunmaktadır.

Bu çalışmayı yaptığım süre boyunca değerli fikir ve görüşleriyle yoluma ışık tutan, içten sohbetiyle beni yüreklendiren, saygıdeğer danışman hocam Dr.Öğr.Üyesi Alime Leyla Sanlı Oluç'a sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca kendisiyle her ne kadar tez çalışmamın sonlarında tanışmış olsam da, çalışmayı bitirme sürecimde bana yardımcı olan değerli Arş.Gör.Yeliz Yazan'a teşekkür ederim.

Hayatımın her döneminde hep yanımda olan, sevgilerini ve desteklerini şartlar ne olursa olsun esirgemeyen, 1999 yılında çıktığım eğitim yolunda bana hep inanan ve beni yüreklendiren Annem ve Babama hayatıma kattıkları her şey için sonsuz teşekkür ederim.

Nabzım, nefesim, her şeyim Annem ve Babama ithafen...

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM: SİVİL İTAATSİZLİK

1.1.Sivil İtaatsizlik Tanımları	7
1.2.SİVİL İTAATSİZLİĞİN TEMEL UNSURLARI.....	10
1.2.1.Yasaya Uygun Olmama	10
1.2.2.Sistemin Tümüne Değil, Bazı Haksızlıklara Karşı Olma	11
1.2.3.Kamusal ve Aleni Olma.....	13
1.2.4.Şiddeti Reddetme	13
1.2.5.Eylemin Hukuki Sonuçlarını Üstlenme	16
1.3.EYLEMSEL VE TEORİK KATKILARLA SİVİL İTAATSİZLİĞİN GELİŞİMİ	22
1.3.1.Sokrates: Adı Konulmamış Bir İlk İtaatsizlik	22
1.3.2.Etienne de La Boétie: Gönüllü Kulluk ve Başkaldırı	28
1.3.3.Henry David Thoreau: Devlet- İnsan İlişkisi Bağlamında Bir Reddiye....	31
1.3.4.Mohandas Karamchand Gandhi: Teorinin ve Pratiğin Eş Anlı Varoluşu ...	37
1.3.5.John Rawls: Adalet Teorisi İçinde Sivil İtaatsizlik	42
1.4.SİVİL İTAATSİZLİK ve MEŞRULUK TARTIŞMALARI.....	44
1.4.1.Pozitif Hukuk-Doğal Hukuk Ayrımında Sivil İtaatsizlik	46

1.4.2.Çoğunluk-Çoğulculuk Bakımından Sivil İtaatsizlik.....	51
1.4.3.Etik ve Vicdani Değerlendirme	55
1.4.4.Gerçekten Sivil İtaatsizliğe İhtiyaç Var Mıdır?	56
İKİNCİ BÖLÜM: ABD’de AFRO-AMERİKALILARIN VARLIĞI	
2.1.Kölelikten Özgürlüğe	59
2.2.Özgürlükten Vatandaşlığa: Anayasal Düzenlemelerle Gelen Haklar	64
2.3.Anayasaya Rağmen ‘Ayrı Ama Eşit’ Doktrini.....	67
2.4.Ayrı Olanın Eşit Olamayacağı Gerçeği.....	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AFRO-AMERİKALILARIN SİVİL HAKLAR MÜCADELESİ	
3.1.Otobüste Başlayan Sivil Haklar Mücadelesi	75
3.2.Oturma Eylemleri	80
3.3.Eyaletler Arası Seyahat Edebilme Özgürlüğü.....	83
3.4.Albany Hareketi.....	87
3.5.Birmingham Olayları.....	89
3.6.Washington Yürüyüşü ve Sivil Haklar Yasa Tasarısı	98
3.7.1964 Sivil Haklar Yasası.....	105
3.8.Selma Yürüyüşleri ve Oy Kullanma Hakkı Yasası	108
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA	119

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

a.g.e.: adı geçen eser

A.e.: aynı eser

Çev.: Çeviren

Ed.: Editör

GHLK: Güney Hristiyan Liderlik Konferansı

MGB: Montgomery Geliştirme Birliği

SİGUB: Siyah İnsanları Geliştirme Birliği

t.y.: tarih yok

vb.: ve benzeri

s.: sayfa

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Afrika kökenli Amerikalıların vatandaş olmalarına rağmen aldıkları kölelik mirasının bir sonucu olarak maruz kaldıkları haksız federe devlet yasa ve uygulamaları karşısında, eşitliklerini tesis etmek için sivil itaatsizlik eylemlerini kullanarak 1950'li yıllardan itibaren başlattıkları ve 1965'e dek süren şiddetsiz sivil haklar mücadelesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

15.yüzyılın sonlarında keşfedildikten sonra Amerika kıtasına; dini, siyasi, askeri, ekonomik ve diğer çeşitli sebeplerle Avrupa'dan göçler yapılmıştır. Bu göçlerin sonucu olarak birçok koloni kurulmuş ve kozmopolit bir yapı oluşmuştur. Avrupa'dan gelen göçmenlerin oluşturduğu bu topluluk için tarıma dayalı yeni bir zenginleşme şansı doğmuş ve bu yeni sistemde ihtiyaç duyulan emek ise Afrika'dan getirilen insanlardan sağlanmıştır. Sadece bilek gücünden yararlanılmak üzere 16.yüzyıldan itibaren kıtaya getirilen siyah derili insanlar burada ve hatta kıtaya ayak basmadan önce yaptıkları yolculukta bile, çok zorlu ve insanlık dışı şartlarla mücadele etmek zorunda kalmış ve yüzyıllar boyunca, bir mal gibi alınıp satıldıkları *köle ticaretinin* konusu olmuşlardır.

Afrika'dan rızalarının hiçbir önemi olmadan getirilen bu insanlar, daha sonra Amerika'da İç Savaş'ın da önemli nedenlerinden biri olmuştur. Güney ekonomisine ivme kazandıran köle emek gücünün Kuzeyliler tarafından bertaraf edilme çabasının bir sonucu olarak çıkan savaşın Kuzeyliler lehine sonuçlanmasının ardından, Afrika'dan getirilen ve köle ticaretinin edilgen öznelere olan bu insanlara birtakım haklar tanınmıştır. Bu çerçevede 1863'te Özgürlük Bildirgesi yayımlanmış ve tüm kölelerin özgür olduğu ilan edilmiştir. 1865 ve 1870 yılları arasında ise Amerikan Anayasasının Haklar Bildirgesi olarak bilinen ilk on maddesine ek maddeler getirilerek Afrika kökenli bu insanlara vatandaşlık ve oy kullanma hakkı verilmiştir. Ancak bu düzenlemelerin hayata geçmesi ve tam manasıyla uygulanması *beyaz efendiler* ve onların mirasçıları tarafından uzun yıllar boyunca engellenmiştir. Dolayısıyla omuzlarında köleliğin rıza gösteren suskun yükünü taşıyan, teknik olarak özgür olsalar da ekonomik olarak bağımlı ve yoksul olan bu insanlar anayasal haklarını kullanabilmek için etkili ve örgütlü bir çaba içine girememişlerdir. Bunun

nedeni; içinde oldukları toplumsal düzenin doğasına göre kendilerinin *köle*, beyaz efendilerin ise *üstün* olmalarıdır.

ABD'deki siyahîler vatandaş olduktan sonra özellikle de Güney eyaletlerinde ırkçı ve ayrımcılık yanlısı uygulamalara maruz kalmıştır. Liberal bir ideal üzerine kurulu anayasal düzenin Afrika kökenli Amerikalı *vatandaşlara* hak olarak gördüğü her şeyin, tersi surette eyalet yasalarında yerini bulduğu görülmüştür. Eyalet yasalarında yapılan düzenlemelerle toplumun her alanında aşağılayıcı muamelelerle karşılaşmışlardır.

Genel olarak *Jim Crow Yasaları* olarak bilinen bu sistemde toplu taşımadan eğitime, sağlık hizmetlerinden cenaze hizmetlerine, mahkemelerden diğer kamusal alanlara kadar birçok alan “Yalnız Siyahlar İçin” ve “Yalnız Beyazlar İçin” olmak üzere ikiye bölünmüştür. Şehirlerin her yanında görülen bu minvaldeki tabelalar toplum için sıradan bir anlama sahiptir. Bir siyahî, otobüse bindiğinde kendisine ayrılan alana oturabilirdi ve bir beyaz gelirse de yerini ona vermek zorundaydı. Kafe, büfe, restoran vb. yerlerde alışveriş yapabilirdi ama oturup hizmet almaları yasaktı. Umumi tuvaletler de tabelalarla ayrılmıştı. Eyaletler arası özgürce seyahat etmenin bazı şartları vardı. Anayasa oy kullanmalarına izin verse de eyalet yasaları bu konuya ilişkin okuryazarlık, sınav, mülakat vb. şartlar getirmişti. Tüm bu ayrımcı düzenle etkili ve örgütlü bir mücadele ise ancak 20.yüzyılın ikinci yarısında yapılabilmektedir. Bunda Afro-Amerikalıların atalarına göre kendilerini daha fazla geliştirme imkânına sahip olmaları ve kurdukları çeşitli sivil toplum örgütleriyle hakları için daha bilinçli hareket etmeleri etkili olmuştur.

20.yüzyıl itibarıyla haklarını aramak için daha çok hukuki yollara başvuran Afro-Amerikalılar genel olarak mahkemelerden aleyhlerine verilen sonuçlarla ayrılmıştır. Hukuki düzen de ırkçı ve ayrımcı sistemin bir parçası haline gelmesinin bir sonucu olarak, 1896 yılındaki bir mahkeme kararı farklı ırkların trenlerde farklı yerlere oturmalarını “ayrı ama eşit” şeklinde bir kılıfla örtmeye çalışmıştır. Bu karar; siyahî öğrencilerin istedikleri devlet okuluna kayıt olamamasının ‘ayrı olanın eşit olamayacağını’ ortaya koyduğu gerekçeli bir başka mahkeme kararıyla ancak 1954 yılında kaldırılmıştır. Ayırı olanın eşit olamayacağını bir mahkeme kararıyla ortaya

konmasının ardından Afrika kökenli Amerikalılar vatandaşlıktan kaynaklanan ve Anayasanın neredeyse bir yüzyıl önce kendilerine tanıdığı hakları kullanabilmek için Güney'deki eyalet yasalarına karşı bir dizi sivil itaatsizlik eylemi yaparak bir sivil haklar mücadelesi başlatmışlardır.

Sivil İtaatsizlik, anayasal bir devlet düzeni içinde haksız olduğu düşünülen bir kurala, bu haksızlığın düzeltilmesi gerektiği çeşitli kanallar aracılığıyla dile getirildikten sonra yine de muhatapsız kalınması halinde şiddete başvurmada gösterilen uymama halidir. Burada bir kamu yararı söz konusudur. O yüzden hukuk kuralına itaat etmeme durumu da gizli değil aleni yapılır. Ayrıca sistemin kökten değiştirilmesi gibi bir amaç da yoktur, münferit durumlara ilişkin bir talep vardır. Dolayısıyla sivil itaatsizlik devrim ve anarşi gibi kavramlardan uzaktır. Eylemi ifa eden kişinin, aynı zamanda bir samimiyet ifadesi olarak, eylemin hukuki sonuçlarını üstlenmesi bunu göstermektedir.

Sivil itaatsizlik hem teorik hem de pratik katkının iç içe geçtiği bir kavramdır. Sokrates, Thoreau ve Gandhi gibi teorinin pratik katkılarla olduğu durumların yanı sıra, La Boétie ve John Rawls gibi teorik katkı sunanlar da söz konusudur. ABD'deki sivil itaatsizlik eylemleri teorik bir katkı yapma kaygısı gütmemekle birlikte, pratik manada sivil itaatsizlik eylemlerinin nasıl olması gerektiğine ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Bu yönüyle sivil itaatsizlik eylemlerinin en önemli örneklerinden biridir. Üstelik buradaki sivil itaatsizlik eylemleri, ABD Anayasasını kendisine dayanak olarak görür. Çünkü haksız olan yasa ve uygulamalar anayasadan değil eyalet yasalarından kaynaklanmaktadır. Bunun değişmesi için denenen yasal yollara rağmen bir sonuç alınamaması Afro-Amerikalıları sivil itaatsizlik eylemleri yapmaya itmiştir.

Çalışmanın amacı ise, genel hatlarıyla özetlenen ABD'deki durumun çözümüne ilişkin sivil itaatsizlik eylemlerinin kullanılmasının doğurduğu sonuçları ve bu sonuçların Afro-Amerikalıların anayasal ve sivil haklarının kullanımına katkı sağlayıp sağlamadığını görmektir. Bu noktada çalışmanın ortaya çıkış soruları şu şekildedir:

1. Doğuştan kazanılmış ve değiştirilmesi mümkün olmayan özellikler vatandaşlık haklarının kullanımında bir engel olabilir mi?
2. Özgürlük ve eşitlik *ten rengine* bağlı olabilir mi? Bu sorunun cevabı liberal demokratik idealler üzerine kurulu Amerikan düzeninde “Hayır” ise Afro-Amerikalıların başına gelen durum nasıl adlandırılır?
3. Anayasanın vatandaş olarak tanıdığı ancak federe devlet yasalarının bu vatandaşlığı engellemek için hayata geçirdiği uygulamalar karşısında Afro-Amerikalılar özgürlüğü ve eşitliği nasıl elde ederler? Eşitlik, ten rengi *siyah* olanlar için kendiliğinden olan değil de *hak edilen* bir şey midir?
4. Anayasanın tanıdığı hakların kullanımını engelleyen federe devlet yasalarına uymamak suç mudur? Bunun etik ve vicdani değerlendirmesi nasıl yapılır?
5. Yapılan sivil itaatsizlik eylemleri, sivil haklar yasasının çıkmasına katkı sağlamış mıdır?

Köleyken, öyle davranıldığı için belki gerçekten de kendini *farklı bir türmüş* gibi hisseden bu insanlar artık *gerçek bir insan* olduklarının farkına varmıştı. Bunu karşılarında duran beyaz derili insana da göstereceklerdi. Bu, onların yarattıkları ve sürekli aktardıkları ‘zihniyeti yıkma’ mücadelesiydi.

Bu tez çalışması da Afro-Amerikalıların etkili ve örgütlü bir sivil haklar mücadelesi verdikleri 1955 ve 1965 arası dönemin önemli sivil itaatsizlik eylemlerine odaklanmıştır. 1955 yılında Alabama eyaletinin Montgomery şehrinde kendiliğinden gelişen bir olayla başlayan fakat daha sonra örgütlü ve sistemli bir hal alan Montgomery Otobüs Boykotu’ndan, 1965 Selma Yürüyüşleri ile elde edilecek Oy Kullanma Hakkı Yasası’na kadar olan bu sivil haklar mücadelesi süreci, sivil itaatsizlik eylemlerinin çeşitli biçimlerinin kullanılmasıyla geçmiştir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Tarihsel yöntemlerden betimleyici bir şekilde yararlanılmış ve örnek olay incelemelerine başvurulmuştur.

Bu yönteme başvurmak için gereken verilere ise, konuya ilişkin alanlarda çalışmış isimlerin eserlerinin yanı sıra dönemin çeşitli gazete haberleri ve yazılarından, ABD’nin resmi belgelerinden ulaşılmıştır. Çalışmanın sivil itaatsizlik kavramıyla ilgili olan ilk bölümünde çoğunlukla ikincil kaynaklar kullanılmıştır. ABD’deki

Afro-Amerikalılara ilişkin ikinci ve üçüncü bölümlerde ise ikincil kaynaklara ek olarak ülkenin kendi elektronik arşivleri, elektronik ansiklopediler vb. olmak üzere birincil kaynaklardan da yararlanılmıştır. Bu noktada birincil kaynakların çoğuna orijinal dilde ulaşılmıştır. Dipnotlarda aksi belirtilmediği sürece bu kaynaklardan alıntılanan cümlelerin çevirisi tarafıma aittir. Tüm bu kaynaklar kapsamlı, eleştirel, özümseyici ve sistemli bir şekilde değerlendirilmiştir.

Çalışmada Afrika kökenli Amerikalıların nasıl adlandırılacağına karar verme süreci ise zor olmuştur. Kıtaya ayak bastıkları ilk anlarda *köle* olarak adlandırılan bu insanlara karşı pejoratif bir amaçla ‘*nigger*’ ifadesi kullanılmıştır. Daha sonra *colored*, *negro* veya *black* gibi ifadeler de kullanılmıştır. Sivil Haklar Mücadelesi’nden sonra ise, özellikle akademik camiada yaygın şekilde *Afro-Amerikan* tabiri tercih edilmiştir. Türkçede ise *zenci* sözcüğü deri rengi siyah olan tüm insanlar için kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde anlamı açıkça belli edilmiş olmasına rağmen ‘zenci’ ifadesinin aşağılayıcı tarzlarda kullanıldığı durumlar söz konusu olduğu için, bu çalışmada Afrika kökenli Amerikalılara “*Afro-Amerikan*”, “*Afro-Amerikalı*” veya “*siyahî*” tabirlerinin kullanılması tercih edilmiştir.

Çalışmada geçen *sivil haklar* kavramını, literatürde *medeni haklar* şeklinde görmek de mümkündür. Bu kavram; kişilerin hem diğer kişilerle, hem devletle hem de toplumsal hayat ilişkilerinde ırk, din, cinsiyet, renk gibi birtakım kısıtlamalara maruz kalmadan sahip olması gereken hakları ifade eder.

Bu tez çalışmasında kavramsal bakış açısının oluşması için ilk bölümde sivil itaatsizlik olgusu değerlendirilecektir. Sivil itaatsizliğin tanımının yapılması, genel unsurları ve gelişimine katkı yapan önemli isimlerden sonra kavram meşruluk meselesiyle birlikte tartışılacaktır.

İkinci bölümde Afro-Amerikan vatandaşların içinde oldukları durumun daha iyi anlaşılabilmesi için tarihsel bir bakış açısı sunulacaktır. Bu bölümde kölelik sisteminin işleyişine değinildikten sonra, özgürlük ve anayasal hakların elde ediliş süreci ele alınacaktır.

Son bölümde ise, Afro-Amerikalıların 1955’te başlayan sivil itaatsizlik eylemleriyle sivil hakların kullanımı için verdikleri mücadele sürecine geçilecektir. Sivil itaatsizlik ve Afro- Amerikan vatandaşların eşitsiz durumları bu bölümde birlikte değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM: SİVİL İTAATSİZLİK

1.1.Sivil İtaatsizlik Tanımları

Bir kavram olarak ilk kez 1848 yılında Henry David Thoreau tarafından kullanılan sivil itaatsizlik, “şu ya da bu ölçüde adil ilişkilerin hüküm sürdüğü demokratik bir sistemde ortaya çıkan ciddi haksızlıklara karşı, yasal imkânların tükendiği noktada son bir çare olarak başvurulmuş, kendisine anayasayı ve toplumsal sözleşmede ifadesini bulan ortak adalet anlayışını temel alan, şiddeti reddeden, yasadışı politik bir edimdir.”¹ Bu tanımdaki “*şu veya bu ölçüde adil ilişkilerin hüküm sürdüğü demokratik bir sistem*” ifadesi bir yönüyle hukuk devletini işaret etmektedir. Sivil itaatsizlik edimi de, bir hukuk devletindeki herhangi bir yasanın bilinçli ihlalidir. Ancak bu ihlalin ahlaki-siyasi bir sebebi vardır. Sivil itaatsizlik; herhangi bir ayrımcılığa, eşitsizliğe veya haksız olduğu düşünülen bir uygulamaya karşı durmak için mevcut anayasal düzene bağlı kalınarak ve öncesinde değiştirilmesi için bu düzen çerçevesinde birtakım girişimlerde bulunulmasına rağmen bir sonuç elde edilememesi üzerine son bir çare olarak başvurulmuş bir yoldur. Ancak mevcut düzenin tümüne kökten bir karşı çıkış söz konusu değildir. Zira anayasal düzen aslında sivil itaatsizliğe başvurmak için en önemli referanstır. Bu, anayasal düzenin eksik ya da tavsayan yönlerinin düzeltilmesi için verilen sivil bir mücadeledir. Bunun en belirgin örneklerini Amerika Birleşik Devletleri’nde Afro-Amerikan vatandaşların verdikleri sivil haklar mücadelesinde görmek mümkündür.

Kavramı basit bir itaatsizlik eylemi olmaktan çıkaran onun sivil oluşudur. Yani bir ülkenin yurttaşı olarak, bir anayasal düzenin hâlihazırda üyesi olarak ve temel hak ve ödevlere ilişkin bir uygulamanın mağduru olarak böyle bir eylemde bulunulabilir. Bunlar eylemin sivil yönüne işaret eder. “Bir yasaya itaatsizlik edimi de ancak diğerleri için anlaşılabilir ve kabul edilebilir olduğu ve kaldığı sürece, yani yurttaşların kendi aralarındaki ilişkide ayrıcalıklar yaratmadığı sürece sivilidir.”²

¹ Yakup Coşar, “Sivil İtaatsizlik Olgusunun Temel Unsurları”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, Hannah Arendt v.d., Yay.Haz.: Ender Ateşman, Çev.: Yakup Coşar, 4. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s.10

² Günther Frankenberg, “Ziviler Ungehorsam und rechtsstaatliche Demokratie”, **JuristenZeitung**, C.VI, No:39, 1984, s.266-275’ten aktaran: Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, 4. Bs., İstanbul, Legal Kitapevi, 2011, s.125

Zaten sivil itaatsizlik eylemlerinin en önemli amacı bu ayrıcalıkları ortadan kaldırmaktır.

Hannah Arendt sivil itaatsizliği, “anamlı sayıda yurttaşın ya geleneksel değışiklik yollarının tıkanđına yani itirazlarının artık dinlenip incelenmediğine ya da tersine, birtakım değışiklikleri gündemine alan hükümetin yasallığı ve anayasaya uygunluğu ciddi biçimde kuşkuolu olan bir politikada ısrar ettiğine inandıkları bir durumda ortaya çıkan bir durum”³ olarak tanımlamıştır. Bugün doğru ve haklı kabul edilen birçok yasa, çeşitli itaatsizlik ve muhalefet süreçleri sonunda ortaya çıkmıştır. “Çalışma yasası, toplu sözleşme, örgütlenme ve grev hakkı gibi haklar da ancak modası geçmiş yasalara karşı onlarca yıl süren ve şiddeti de içeren bir itaatsizlik sürecinin sonunda elde edilebilmiştir.”⁴

Jürgen Habermas için sivil itaatsizlik:

“Ahlaki olarak gerekçelendirilen bir protesto eylemidir. Hukuk düzenine karşı genel bir itaatsizlik amacı gütmeyen kurallardan birinin ya da birkaçının kasti (iradi, planlı) ihlalini içerir. Bu ihlal sembolik özelliktedir. Sadece bu ihlal durumu değil, itaat de sembolik bir düzeydedir. Zira demokratik bir devlet, meşruiyetini saf legaliteye dayandırmadığı için, yurttaşlarından mutlak değil, sadece ilkesel itaat bekleyebilir. Ayrıca modern devlet yurttaşlarından sadece benimsenebilecek değerde prensipler üzerine kurulmuş olması koşuluyla ve de o ölçüde, yasalara itaat bekleyebilir.”⁵

Hans Saner sivil itaatsizliği “demokrasinin genel çerçevesine sadık kalınarak, belirli noktalarda değışikliklere gidilmesi için yapılan sembolik özellikte, yasal olmayan, ancak meşru bir çağrı”⁶ olarak tanımlamıştır. Böyle bir durum karşısında demokratik yönetim ise, kamuoyuna kulak verip yanlış ve haksız uygulamaları düzelterek adaleti tahsis edecektir.

³ Hannah Arendt, “Sivil İtaatsizlik”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, Çev.: Yakup Coşar, 4.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 98

⁴ A.e., s. 103

⁵ Jürgen Habermas, “Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletin Denektaşı Almanya’da Otoriter Legalizm Karşıtlığı”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, Çev.: Yakup Coşar, 4.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 128

⁶ Hans Saner, “Demokrasilerde Direnme Sorumluluđu Üzerine”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, Çev.: Yakup Coşar, 4.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 173

Ronald Dworkin ise sivil itaatsizlik eylemlerini üçe ayırarak bir sınıflandırma yapmış ve daha geniş bir bakış açısı sunmuştur.⁷ Birinci tip sivil itaatsizlik içindeki temel unsur, itaatsizlik gerektiren olayların aciliyet taşıyor olmasıdır. Zira mağdur ya da haksızlığa şahit kişi, söz konusu yasanın yakın gelecekte değiştirileceğini ümit ederse yasadan kaynaklı daha fazla mağduriyet yaşa(n)ma ihtimali vardır. Burada ahlak felsefesi ile ele alınabilecek “fail merkezli etik” tartışması önem taşır. Nedir bu? Yasaya itaat etmemek kısa vadede daha iyi sonuçlar doğurmayabilir. Ancak durum bu diye, bir insan bir başkasının canını kaybetmesine ya da özgürlüğünden olmasına göz yumabilir mi? Yasanın kendisinden ‘ahlakdışı’ bir şey istediğine emin olan kişi için ona itaat etmemek bir an önce verilmesi gereken bir karardır. Yasa yapıcı organı uyarmak ya da yasanın düzeltilmesini beklemek, kamuoyu oluşturmaya çalışmak zaman kaybına yol açabilir. Bu süreçte haksızlıkların artma ihtimali vardır. Dolayısıyla böyle yasalara acilen riayet edilmemelidir.

İkinci tip sivil itaatsizlikte ise politikayı değiştirme amacı söz konusudur. Dworkin bunu yapabilmek için iki strateji öne sürer: *çoğunluğun vicdanını etkileme stratejisi* ve *ikna stratejisi*. İlk strateji için ilk adım, çoğunluğun acıma hislerinin harekete geçirilmesi olabilir. Böylece çoğunluğa, bu yanlış uygulamanın devam etmesi halinde ödenecek olan bedel gösterilmeye çalışılır. Devamında toplumsal ve kamusal düzeni etkileyecek eylemler yapılabilir. İkinci stratejinin hayata geçirilmesinin ön koşulu ise tam olarak adil ve demokratik bir toplum düzenidir. Gerçekte hayatta herkes için tam bir adil durum ve doğrudan demokrasi örneği bulmak zor olsa da; bir hükümetin böyle olduğunu iddia etmesi bile sonradan onun aleyhine kullanılabilir. Örneğin politik söylemi ‘eşitlik’ üzerine kurulu ABD’de farklı ırkların farklı muameleler görmesi ikna stratejileri açısından bir koz niteliği taşır. Böylece kamuoyu uyanışa geçer. Bu yönüyle ikinci tip Sivil İtaatsizlik, meşru sivil itaatsizlik olarak da değerlendirilebilir.

Üçüncü tip sivil itaatsizlik, karşı çıkılan yasanın temelde yanlış ve yıkıcı olduğu düşüncesiyle ilgilidir. Bu fikirde olanlar kendi mağduriyetlerinden bağımsız olarak

⁷ Ronald Dworkin, “Sivil İtaatsizliğin Etiği ve Pragmatikliği”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, Çev.: Yakup Coşar, 4.bs. İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s.152-156

çoğunluk için neyin doğru olduğunu kendilerinin bildiğini iddia ederler. Bu, sivil itaatsizliğin aşırıcı ya da partizan hali olarak nitelenebilir.

1.2.SİVİL İTAATSİZLİĞİN TEMEL UNSURLARI

Sivil itaatsizlik eylemlerinin başlıca unsurlarını ele almak onu diğer itaatsizlik ve direniş eylemlerinden ayırt etmek için önemli olacaktır. Bu ayrımların önemi kavranmadığı sürece sivil itaatsizlik eylemleri bir adi-adli suç, bir darbe teşebbüsü ya da basit bir protesto eylemi gibi algılanabilir -ki aslında bunların hiçbiri değildir.

1.2.1.Yasaya Uygun Olmama

Herhangi bir yasanın, yapılmasını ya da yapılmamasını emrettiği ya da öğütlediği şeylere uymamak o yasaya itaatsizlik olarak kabul edilebilir. Sivil itaatsizlik ediminde de en az bir yasaya uymama durumu söz konusudur. Herhangi bir protesto eylemi; şiddet içerse, olağandışı ya da makul olmayan bir duruma dayansa bile, sivil itaatsizlik olarak değerlendirilemeyebilir.⁸ Bunun sebebi, ihlal edilen yasanın toplumun bir kesiminin temel haklarına ve özgürlüklerine gölge düşürür nitelikte olması gerektiğidir. Bunu önlemek ve hukuk kurallarına bir dogmadan ziyade değiştirilebilir ve iyileştirilebilir bir nitelik kazandırmak için bu eylemlere başvurulmaktadır.

Bir sivil itaatsizlik eylemi birtakım koşullara bağlıdır. Bir yasanın temel bir hakkı çiğnediği noktasından hareket eden bu eylem biçimi, bunun değiştirilmesi için öncelikle tüm yasal yolları denemelidir. (Tıpkı ülkemizde diğer tüm hukuki yollar kullanıldıktan sonra sonuç alınamazsa Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabilmesi gibi.) O zaman mevcut yasal düzeni kabul etme ön koşulu da belirtilmiş olur. Bir hukuki düzeni hem kabul etmenin hem de onun bir normunu çiğnemenin tezat oluşturduğu noktada da sivil itaatsizliğin meşruluğu tartışma konusu olur.

“Buna göre sivil itaatsizlik ceza yasalarının kuralları ya da disiplin kuralları gibi dar anlamıyla yasaklayıcı kurallara karşı gelmekle ya da vergi ödemekten kaçınma gibi

⁸ Carl Cohen, “Civil Disobedience and Law”, **Rutgers Law Review**, C.21, No:1, Fall 1966

hukuken buyrulan bir edimi yerine getirmemekle gerçekleşebilir.”⁹ Bu yönüyle meşruluğu tartışılır olsa da, yasaya uygun olmayan politik bir mücadele biçimidir.

Bir sivil itaatsizlik teorisi oluşturma çabasında olan Ronald Dworkin’in sorduğu soru ise şudur: “Sivil itaatsizlik politik amaçlı diğer yasadışı eylemlerden nasıl ayırt edilmelidir?”¹⁰ Şu cevapları verir Dworkin:

“Bencillik, öfke, vahşet ya da çılgınlıktan kaynaklanan sıradan yasadışı eylemlerden esastan farklıdır. Bir grubun, rejimin meşruiyetini tanımayı reddetmesi ya da politik egemenlik alanını tanımaması sonucu belli bir bölgede patlayan iç savaştan da aynı şekilde farklıdır. Sivil itaatsizlik eylemine girişenler, kendilerini toplumun dışında görmedikleri gibi, başkalarının da kendilerini böyle görmelerini istemezler. Bunlar hükümetin ve politik birliğin meşruiyetini esas olarak kabul ederler. Sorumluluktan kaçmaya değil, tam tersine yurttaş olarak üzerlerine düşen görevi yerine getirmeye çalışırlar.”¹¹

1.2.2.Sistemin Tümüne Değil, Bazı Haksızlıklara Karşı Olma

Sivil itaatsizlik eyleminde “sistemin genel anlamda adaletli olduğu varsayılır.”¹² Bu edimi gerçekleştirenler ise, genel çerçevesinin adil ya da demokratik olduğunu kabul ettikleri sistemin içindeki bazı haksızlıklara karşı itirazda bulunurlar. Bu açıdan sivil itaatsizlik eylemleri belli bir süre ile sınırlıdır. İtaatsizliğe sebep olan haksızlıklar düzeltildiği zaman bu eylemlerin de son bulması gerekir. Aksi takdirde amaçtan sapma gibi durumlar söz konusu olabilir.

Yasaların insan aklının ürünü olması onların da yanlışlıklar ve haksızlıklar barındırabilme ihtimalini kabul etmek için yeterlidir. Siyaset biliminin en temel mottolarından Hobbes’un “*İnsan insanın kurdudur.*” düşüncesi de yasaların sorgulanması gerektiğinin ve aksi takdirde kimi çatışmalara zemin hazırlayabileceğinin habercisi gibidir. Bu bakımdan sivil itaatsizlik eylemleri aslında anayasal düzenin iyileşmesi için gerekli bir düzeltme mekanizması olarak da düşünülebilir.

⁹ Hayrettin Ökçesiz; **Sivil İtaatsizlik**; 4.bs., İstanbul, Legal Kitapevi, 2011, s. 136

¹⁰ Dworkin, **a.g.e.**, s.146

¹¹ **A.e.**, s.146,147

¹² Coşar, **a.g.e.**, s.14

Sivil itaatsizlik eylemleri “ideolojik birliktelikler gerektirmez. Asıl olan karşı çıkılan ya da istenen şeylerde ortaklıktır. Beklenmeyen bir yol olsa da farklı ideolojilerden yola çıkarak, ortak bir sorunla ilgili aynı sonuca varmak mümkündür.”¹³ Bu da bu eylemlerin siyasi partileşmesinin gerekli olmadığı ya da partilerden farklı bir anlamları olduğunu gösterir. Zaten sivil itaatsizlik eylemlerinde haksız olduğu düşünülen yasa, durum vb. düzeltildikten ya da lehte değiştirildikten sonra eylem sona erer. Oysa siyasi partiler uzun ömürlü ve kalıcı olma amacındadır. Hem genel hatlarıyla *ben ve öteki* üzerine ve rekabet çerçevesinde kurulu olan güncel siyasette *politik güç* kavramı, yönetenler nezdinde *sivil haklar* kavramından daha önemli olabilmektedir. Sivil itaatsizlik örgütlenmelerinin başarısı, “farklı eğilimlerin çabalarını ortak bir hedefe yöneltme kapasitesiyle”¹⁴ doğru orantılıdır.

Sivil itaatsizlik eylemleri bir devrim de değildir. Devrimde kurulu hükümeti devirmek için uğraşma, ya da hiç olmazsa onu bazı alanlarda reddetme uğraşı olsa da sivil itaatsizlikte bunların ikisi de yoktur. Sivil itaatsiz kurulu otoritenin genel çerçevesini ve hukuk sisteminin genel meşruiyetini kabul ederken, devrimci bakış açılarını reddeder.¹⁵

Ayrıca sistemin tümünde olmasa bile, bir kısmında çeşitli sebeplerden kaynaklanan yönetim bozuklukları söz konusu olabilir. Böyle bir durumu, genelde, en son yönetimin üst kademesi fark eder. Ancak o zamana kadar çoğu kişinin hakkı çiğnenmiş olabilir. Bu noktada alt kademelerinden kaynaklı bir haksızlık yapıldığını yasal otoritenin kolay kolay kabul etmesi güçtür ve re’sen harekete geçmesi de pek beklenmez. Hans Saner böyle bir durum karşısında “kamusal direnişin hukuki ve ahlaki açıdan bir zorunluluk haline geldiğini”¹⁶ belirtir. Bu durum, demokrasinin yozlaşmasını ve hatta uzun vadede çöküşünü engellemenin de bir yoludur.

¹³ Şükrü Nişancı, **Sivil İtaatsizlik: İyi Vatandaş Olmak mı, İyi İnsan Olmak mı?**, İstanbul, Etkileşim Yayınları, 2013, s.228

¹⁴ Coşar, **a.g.e.**, s.14

¹⁵ Cohen, **a.g.e.**, s.3

¹⁶ Saner, **a.g.e.**, s.174

1.2.3.Kamusal ve Aleni Olma

Sivil itaatsizlik eylemleri kamuoyu tarafından anlaşılabilir olduğu ölçüde başarılı olur. Böylelikle destekçi bir kitle oluşur ve eylem muhataplarında daha büyük etkiler yaratır.

“Yalnızca eylemden haber vermek yetmez, ayrıca eylemcilerin kendilerini hiçbir saklanma ve gizlenme olmaksızın kamuya açmaları, açıklamalarını yapmaları gerekir. Böylelikle kişisel çıkara hizmet eden, adi suç niteliğindeki eylemlerden uzaklaşmış olacaktır.”¹⁷

Kamuya açıklık durumunun bazı istisnaları da yok değildir. Bu konuda en çok verilen örneklerden biri sahibinden kaçan köleyi saklayan kişinin durumudur.¹⁸ Burada amacın başarıya ulaşabilmesi için eylemin gizli tutulması gerekir. Ancak köle ve onu saklayan için tehlike durumu ortadan kalktığında bunun politik bir anlam ifade etmesi için eylemin kamuoyuna duyurulması gerekir.

Eylemin kamuya duyurulması onun samimiyetinin de bir göstergesidir. Amanın kişisel çıkarlardan ya da azınlık çıkarlarından daha büyük olduğunun ve toplum içindeki belli bir kesimin mağdur, madun ya da dezavantajlı olduğunun sesli ve provokatif bir ifadesidir. Eylemin kamuoyuna duyurulması onun kolluk güçlerince de bilinmesi ve böylece olabileceklere dair onların da önlem almaları açısından samimi bir ifadedir. Böylece anarşi ve terörden de daha farklı bir seyir izlenmiş olur.

1.2.4.Şiddeti Reddetme

İnsanın uğradığı haksızlıklara bir son verme amacı taşıyan sivil itaatsizlik eylemleri, şiddet kavramı ile bağdaşmaz. Sivil itaatsizlik eylemlerinde, özellikle de, temel haklarla ilgili onuru kırılmış insanların mücadelesi söz konusudur. Bu insanlar uğradıkları haksızlıkları gidermek adına başkalarının malına ya da canına zarar verirlerse yaptıklarıyla amaçları örtüşmemiş olur. Mağdur oldukları durumu düzeltmek için başkalarının mağduriyetlerini hoş görmek ve daha da kötüsü buna neden olmak eylemin sahiciliğine gölge düşürür. Zira bu bir mağduriyete başkaldırıdır. Bu başkaldırı sırasında bir başkasıyla ilgili mağduriyet yaratmak amaca

¹⁷ Ökçesiz, a.g.e., s.143

¹⁸ *Fugitive Slave Act* olarak bilinen ve farklı zamanlarda yeniden düzenlenen Kaçak Köle Yasası bazı Kuzeyliler tarafından firar eden köleye yardım etmek, onu saklamak şeklinde ihlal edilmiştir.

uymaz. “İnsanları incitip yaralayacak şiddet eylemleri çağrı amacıyla uyumlu olamaz. Bir sivil itaatsizlik eylemi ancak uyarıp ihtar edebilir, tehdit etmez.”¹⁹

Sivil itaatsizlik ve şiddetsizlik analizinde ortaya çıkan önemli bir takım vurguları şu şekilde özetlemek mümkündür:

“Şiddetsizlik çelişkileri çözmek için şiddete yapıcı bir alternatif oluşturur.

Şiddet, şiddetle bertaraf edilemez. Şiddete, karşı bir şiddet uygulamak sadece aklen değil, psikolojik olarak da çelişkilidir. (Ve bir kısır döngü oluşturur.)

Sivil itaatsizlikte amaç, aracı kutsamaz. Yüce amaçlar adına girişilen hareketlerde kaçınılmaz olarak ortaya çıkacak olan şiddet, yalnızca minimum düzeyde kaldığı takdirde, hedeflenen amaçla çelişmediği kabul edilir.

Sivil itaatsizlik, şiddet üretmeye gücü yetmediğinden değil, intikam duygusunu yenebildiğinden, bu şekilde hareket eder.”²⁰

Şiddetsizlik yine de çok güçlü bir olgudur. Gücü, şiddet kullanmayı tercih etmeyi reddedişinden kaynaklanır. Bu reddiyeden dolayı pasif değil, bilakis aktif bir kavramdır. Bu, eylemin sınırlarını çizen bir kavram olmanın ötesinde yapısal bir unsurdur. “Sivil itaatsizlik genelde düşmanlıkları derinleştirmenin değil, düşmanlığı gidermenin; karşıtını yok etmenin değil, ikna etmenin bir yöntemi olarak düşünüldüğü için, şiddet kullanmak sivil itaatsizliğin hedefleriyle uyuşmaz.”²¹ Bu açıdan da ahlakiliği ispatlayan bir olgudur. Ayrıca şiddetsizliğin bir temel değer olarak kabul edilmesi bu eylemlere katılmayanların da desteğinin kazanılması için çok önemlidir.

Her ne kadar şiddetsiz olsa da, eylemin yasadışı olması onun devlet nezdinde önlenmesi gereken bir unsur olarak değerlendirilmesine yol açar. İktidarına, egemenliğine ve yasalarına halel gelmemesi için bu tür eylemlerin devlet tarafından engellenmesi, bastırılması veya durdurulması devletin doğası gereği olağandır. Zira “devlet, belli bir toprak parçası üzerinde egemen, yasal düzeni ve politikalarını

¹⁹ Nişancı, **a.g.e.**, s.225

²⁰ **A.e.**, s.227

²¹ Coşar, **a.g.e.**, s.12

uygulamak için askeri güç kullanma kapasitesi olan bir aygıttır.”²² Althusser devletin bu yetkilerini “*Devletin Bastırıcı Aygıtları*” olarak kavramsallaştırmıştır. “Devletin Bastırıcı Aygıtları’nın kapsamına hükümet, bürokrasi, polis, ordu, yargı organları vb. gibi kurumlar girmekte ve her alanda şiddete başvurma potansiyelini taşımaktadırlar.”²³ Bu nedenlerden dolayı devlet sivil itaatsizlik eylemlerine müdahale edip onu -gerekirse şiddet kullanarak- durdurabilir. O zaman bile şiddet kullanmak yerine ona maruz kalmak sivil itaatsizlik eylemlerinin amacına ulaşması için önemlidir. “Gorgias diyalogunda Kallikles’le münakaşa ederken Sokrates’in ‘Fenalık yapmakla fenalığa maruz kalmak arasında bir seçim yapmak lazım gelirse fenalığa maruz kalmayı tercih ederim’ ifadesi”²⁴ de bunu ispatlar niteliktedir. Şiddete meyletmeyen sivil itaatsizlik eylemcisi gerekirse ona katlanarak eylemini yüceltmış olur.

Öte yandan şiddetsizlik kavramı teoride mümkün olsa da uygulamada zorluklarla karşılaşma ihtimali çok yüksektir. Bu bağlamdan bakıldığında sivil itaatsizlik eylemlerinin az çok şiddet içerdiği durumlar da yok değildir. Ancak “hukuk devletinde sivil itaatsizliğin temel hakların ve özgürlüklerin korunması ve gerçekleştirilmesi için yapılabileceğini ileri sürdüğümüzde; kullanılan fiziki güç ile üçüncü kişilerin, uğruna sivil itaatsizliğe girişilenden daha üstün bir temel hakkının ve özgürlüğünün çiğnenmesine izin verilemeyeceği mantıki bir zorunluluk olarak görülür.”²⁵ Bu durumda Maslow’un ihtiyaçlar piramidine sivil itaatsizliği ekleyecek olsak, alt sıralarda değil de orta-üst seviyede olabileceğini söyleyebiliriz. Çünkü sivil itaatsizlik eylemlerine gelene kadar –eylemlerin sebepleri hayati önemde olsa dahi- başkaları için de hayati önem taşıyan durumlar sekteye uğrayabilir. Örneğin, bir sivil itaatsizlik eylemi olarak yol kapatma belki bir ambulansın geçişini engelleyecek ve birisinin yaşama hakkına gölge düşürmek anlamına gelecektir. Bir sivil itaatsizlik eyleminin bir başkasının hakkına zarar vermesi eylemin amacının özüne terstir. Bu

²² Veysel Bozkurt, **Değişen Dünyada Sosyoloji**, 6.bs., Bursa, Ekin Yayınevi, 2011, s.221

²³ Nur Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi**, 6.bs., İstanbul, Doğan Kitap, 2003, s.92

²⁴ Abdulhak Kemal Yörük, “Sokrates: Ahlak ve Hukuk Felsefesi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 16/1-2 1950, s.295, (Çevrimiçi)

<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfm/article/view/1023005198/1023004737>, Erişim Tarihi: 05.12.2017

²⁵ Ökçesiz, **a.g.e.**, s.142

açından uğruna sivil itaatsizlik eylemine başvuru haksızlık, o an için askıya alınan ya da az çok zarar gören durumdan daha önemli olmalıdır.

“Şiddetsiz hareket, karşısındakine şiddet içeren bir şekilde yaklaşmayı reddediyorsa, bunun ardında bir sebep olmalıdır. Bu sebep, insanın karşısındakine nasıl davranması gerektiğine dair bir vizyona dayalıdır. Ötekine karşı şiddet kullanmayı reddetmek, ötekinin saygı duyulacak bir yanı olduğunu kabul etmek demektir.”²⁶

Sivil itaatsizlikte -tasvip edilmese dahi- son noktada başvurulabilecek şiddet ve benzeri bir eylem bir başkasının hakkının başladığı yerde sona ermelidir. Aksi takdirde başkalarının temel haklarına, özgürlüklerine ve ihtiyaçlarına yapılacak bir saldırı sivil itaatsizlik olarak değil anarşi vb. kavramlarla açıklanabilir. Haksızlıklara karşı yapılan bu direniş biçimi şiddetsizlik yoluyla yapıldığında gerçek amacına ulaşır.

1.2.5.Eylemin Hukuki Sonuçlarını Üstlenme

Sivil itaatsizlik eylemlerinde, eylemin hukuki sonuçlarını üstlenme konusu tartışmalıdır. Bir bakış açısına göre eylemin hukuki sonuçlarına katlanmak eylemi yücelten ve amaca hizmet eden bir tutumdur. Bir başka açıdan ise haksız bir edime karşı barışçıl bir yolla karşı çıkıldığı ve dolayısıyla kamu yararı söz konusu olduğu için eylemin haksızlığa neden olan yapıdan kaynaklanan hukuki sonuçlarını kabul etmenin doğru olmadığı fikri hâkimdir. Yine de “Uzun vadede toplumu iyileştirmeye katkıda bulunmayacaksa birey cezalandırılmamalıdır.”²⁷ ve “Ceza, öç alan hukukun bir zaferidir.”²⁸ gibi eylemlerin cezayla karşılık bulmasına karşı çıkan görüşler olsa da, eylemin hukuki sonuçlarını üstlenme genel kabul gören bir durumdur.

Belirsizliğini koruyan cezalandırma ve cezayı kabullenme konusuna hem birey hem de devlet açısından bakmakta yarar vardır. Birey yasanın adaletsizliğinden emin olduğu için itaatsizlik eyleminde bulunmuştur. Devlet içinse, yasa varlığının somut

²⁶ Todd May, **Şiddetsiz Direniş: Felsefi Bir Giriş**, Çev.: Can Kayaş, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016, s.42

²⁷ Dworkin, **a.g.e.**, s.161

²⁸ Saner, **a.g.e.**, s.173

bir biçimdir. O halde hâkim ve savcıların ‘takdir yetkilerini’ kullanarak münferit duruma göre bir karara varmaları eylemlerin varlığı açısından doğru olacaktır.²⁹

Eylemin her türlü sonucunu üstlenme açısından sivil itaatsizlik, kriminal itaatsizlikten de farklıdır. “Kriminal itaatsizlik; polis gücünün zaafa uğrasının kaçınılmaz bir sonucudur.”³⁰ Suç denildiğinde akla gelen ilk şeydir. Kamuoyundan gizli yapılır. Yapılan eylem haksızdır, yanlışır ve başka insanlar için ciddi derecede mağduriyet yaratabilir ki bunlar eyleyen tarafından da bilinir. Oysaki sivil itaatsizlik eylemi içinde olan kişi; yasayı neden çiğnediğini, neden söz konusu yasaya karşı olduğunu, yasanın haksızlığının gerekçelerini, yasanın bu haksızlığının veya yanlışlığının düzeltilmesi gerektiğini yüksek bir bilinç düzeyi ile kamuoyuna beyan eder. Ortaya çıkışı ve hedefleri bakımından içinde politik bir anlam ihtiva eder ve kriminal itaatsizlikten ayrılır. Ancak eylem, sonuçları bakımından kriminal cezalara maruz kalır. Çünkü yasa koyucu, sivil itaatsizlik eylemcisini de kriminal itaatsizi de yasaya uymadıkları için aynı kefeye koyar. Yasaya uymama gerekçeleri farklı olsa da yargılama usulleri benzerdir. Arendt’in yapmış olduğu ‘sivil / kriminal’ gibi ayrımlar yasa koyucu tarafından yapılmaz.

“Pek çok sivil itaatsizlik eylemcisinin tavrında, devletle olan sözleşmeye güvenin sarsılmasından, tekil olarak üretilen davranış modellerini irdelemek ve sonucunda yargıçların kararına itaat etmek temel bir felsefe olarak belirmektedir.”³¹ Esasında buradaki temel kabul “hukukun üstünlüğü” ilkesidir. Eğer hukuk devletin yanlış ya da haksız olduğu yerlerin düzeltilmesi amaçlanıyorsa onun bütününe karşı çıkılmadığını göstermek adına eylemin hukuki sonuçlarına katlanmak önemli olacaktır. Bu durum, eylemin gerçekten samimi bir başkaldırı olduğunu gösterir. Belirli bir hukuk normunu ‘esas’ bakımından çiğnemek başka bir konuyken, herhangi bir hukuk normunu çiğnemekten kaynaklanan ‘hukuki yaptırım’ başka bir konu olarak değerlendirilir. “Hükümetler de yasaları ihlal eden retçiden cezaya gönüllü olarak katlanmasını beklerler.”³²

²⁹ Dworkin, **a.g.e.**, s.162

³⁰ Arendt, **a.g.e.**, s.98

³¹ Nişancı, **a.g.e.**, s.232

³² Arendt, **a.g.e.**, s.82

Tarihin en önemli sivil itaatsizlik eylemcileri de genelde eylemlerinin hukuki ve politik yaptırımlarını ve sonuçlarını üstlenmişlerdir. Henry David Thoreau, Martin Luther King ve Mohandas Gandhi gibi isimler başkaldırılarından dolayı hapisle cezalandırılmıştır. Ancak bu durum yaptıklarının daha geniş yankı bulmasına neden olmuş, eylemleri kamuoyu vicdanında daha etkili bir hal almıştır.

Davasında haklı olduğunu düşünüp yasanın yaptırımını kabul eden en önemli isimlerden biri de hiç kuşkusuz Sokrates'tir. Bu uğurda idam cezasına hüküm giymeye itiraz etmemiştir. Bilakis bu durumu onurlu bir davranış sergilemek ve haklı olduğunu ispat edebilmek için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Savunmasını yaptıktan sonra şunları söylemiştir Sokrates:

“Kendimi şimdi savunduğum şekilde savunduktan sonra ölmeyi, yalvarıp yakararak ölümden kurtulmaya yeğ tutarım. Ölümden sakınmak o kadar zor değildir, zor olan kötülükten sakınmaktır, çünkü kötülük ölümden daha hızlı koşar. Şimdi ben, sizler tarafından ölüme mahkum edilerek buradan ayrılırken, onlar doğruluk tarafından fesatlık ve haksızlığa mahkum edilerek ayrılıyorlar.”³³

Böylece Sokrates haksızlığa uğramış olsa bile verilen cezaya hiç itiraz etmeyerek tutumunu yüceleştirmiştir. Hakkındaki iddialara ilişkin mahkemenin hiçbir tanık sunamamasına rağmen bu cezayı uygun görmesi ve onun da “onurlu bir davranış” olarak bunu kabul etmesi haklılığını gösterir niteliktedir. Bunu da şu sözleriyle ifade eder Sokrates:

“Beni öldürerek benden çok kendinize zarar vereceksiniz. Çünkü kötülerin iyilere zarar vermesi doğru ve adil değildir. Onlar beni öldürebilir, sürgüne gönderebilir ya da yurttaşlık haklarımı elimden alabilirler. Bunları yaparak başıma büyük belalar açtıklarını sanabilirler, ama ben öyle düşünmüyorum. Bence asıl kötü olan, şimdi yaptıkları gibi, bir adamı haksız yere öldürmeye çalışmalarıdır. Atinalılar, işte bu yüzden herhangi birinin düşüneceği gibi savunmamı kendim için yapmıyorum. Beni mahkum ederek, tanrının size bahsettiklerine karşı bir günah işlememeniz için savunmamı sizin adınıza yapıyorum. Beni öldürürseniz kendini kentimize böylesine adanmış başka birini kolay kolay bulamayacaksınız.”³⁴

³³ Platon, **Sokrates'in Savunması: Euthyphron, Apologia, Kriton, Phaidon**, Yunanca aslından Çev.: Ari Çokana, 13. Basım, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s.59

³⁴ A.e., s.49

Sokrates'in tutumunun da gösterdiği gibi cezayı kabullenmek bir erdem olarak değerlendirilebilir. Gerçekten de eylemin amacını ve gidişatını yücelten bir etki yapabilir. Söz konusu haksızlığın kamuoyundaki çağrı gücünü artırır. O zaman doğal olarak, yasayı haksız olduğunu düşünerek çiğneyenlerin cezalandırılması zorlaşacak ve bunun muhatabı olan devlet, eylemcileri dinlemeyi ve belki de yasayı değiştirmeyi ya da düzeltmeyi tercih edecektir.

Cezayı kabul ederek davranışının daha da saygın bir karşılık bulduğunu düşünenlerden biri de sivil itaatsizliği kavramsal olarak ilk kez ele alan Henry David Thoreau'dur. Thoreau, kölelik karşıtı olduğunu göstermenin bir yolu olarak, yaşadığı Concord eyaletinde alınan kafa vergisini (poll tax) ödemeyi reddetmiştir. "Vergi ödemeyi reddetmesinin tek amacı tutuklanmak, böylelikle de çarpıcı bir biçimde yurttaşların dikkatini kendisinin de benimsediği kölelik karşıtı hareketin hedeflemiş olduğu sonuçlara çekmekti."³⁵

Thoreau ve Sokrates yasaların adaletsizliğini, yasanın içeriğini ihlal ederken bu ihlalin hukuki yaptırımına katlanarak protesto etmiştir. Arendt'in "Vicdan her yerde apolitiktir."³⁶ sözü de bunun politika ötesi bir şey olduğunu anlatmaktadır. Burada vicdan, yasanın haklı olup olmadığına karar veren bir mercii gibi değerlendirilir. Ancak bu da kendi içinde birtakım çelişkiler doğurabilir: Vicdanın sesini yasalaştırmak mı, yoksa iyi bir vatandaş olmayı seçip vicdan süzgecinden geçirmeden devletin yasalarına uymak mı? İlki, bireysel vicdanımızla ilişkilidir. Yasalardan ve normlardan daha üstün bir şeydir. Örneğin; bir sebepten ehliyetimize el koyulduğunu varsayalım. Böyle bir dönemde aracımız olduğu halde onu kullanmamız yasaklanmıştır. Ancak karşı komşumuz hamile ve doğum sancıları başladı. Onu hastaneye götürecek kimse yok. Ambulansı beklemek vakit kaybına ve doğumun evde gerçekleşmesine neden olabilir. Ne yapmalıyız? Yasalar bize bir süreliğine araç kullanmayı yasaklamıştı. Ancak komşumuzu hastaneye yetiştirmek gibi bir gerçek de ortada duruyor. Onu götürürsek yasayı çiğnemiş olacağız, götürmezsek 'iyi insan' olma kavramını nereye koyacağız? Burada çoğumuz 'iyi

³⁵ Walter Harding, "Sivil İtaatsizliğe Giriş", **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Yay.Haz.: Ercan Hamzaoglu, Çev.: Hakan Arslan, Fatma Ünsal, 3.bs, İstanbul, Vadi Yayınları, 2015, s.33

³⁶ Arendt, **a.g.e.**, s.87

insan' olmayı, yasayı çiğnememeye tercih ederiz. Peki, iyi vatandaş olmak? Bu da, kamusal adalet anlayışı ile ilişki içindedir. Yasalara itaat etmeyi gerektirir. Bu yönüyle de “Ya yasa haksızsa kişi ne yapmalı?” sorusunu beraberinde getirir. Haksız bir yasaya karşı doğru yurttaş olmak için uymayı mı tercih etmeli, yoksa doğru yurttaş olma meziyetini kaybetme pahasına iyi insan olmayı seçip itaat etmemeli mi? Başka şekilde ifade etmek gerekirse ahlak ve politika arasında bir çelişki karşımıza çıkabilir. Yasalar aynı zamanda bir ‘politik ürün’ olduklarından –toplum ne kadar demokratik olursa olsun- çıkar, kâr, oy vb. kaygılar taşıma ihtimaline sahiptir. Bu açıdan kimileri için haksızlıklar barındırmaları doğal olabilir. Arendt buradaki sorunun “ahlaki kararlara yani vicdan mahkemesi önünde alınan kararlara ne tür bir politik değer biçilmesi gerektiği”³⁷ olduğunu belirtiyor. Ayrıca “hukuki sorumluluktan farklı olarak, kişisel ya da ahlaki sorumluluk sorunu, sadece rejimin inançlı savunucusu olmayanlar için vardır.”³⁸

Hindistan Özgürlük Hareketi'nin lideri olan Mahatma Gandhi de haksız ve yanlış olan yasaya itaat etmemek gerektiğini ancak bunun bedeli olarak cezaya katlanmanın doğru olduğunu savunmuştur:

“Sıradan bir kanun muhalifi kanunu gizli olarak ihlal eder ve cezadan kaçınmak ister fakat sivil direnişçi öyle değil. O ait olduğu devletin kanunlarına, müeyyidelerin korkusundan değil onları toplumun yararına uygun gördüğü için itaat eder. Fakat çok ender olarak bazı kanunların adil olmadığını düşündüğünde onlara itaat etmek onursuzluk olur. Bu durumda o, açık ve sivil olarak onları ihlal eder ve bu ihlali neticesinde verilen cezaya sessizce katlanır. Kanun yapımcıların eylemlerine karşı protestolarını ifade etmek için, ihlali ahlaksızlık olmayacak kanunlara muhalefet ederek devletten desteğini çekme yolu onun için daima açıktır.”³⁹

³⁷ A.e., s.91

³⁸ Hannah Arendt, “Diktatörlük Dönemlerinde Kişisel Sorumluluk”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, Çev.: Yakup Coşar, 4.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s.185

³⁹ Mohandas K. Gandhi, “Gandhi ve Sivil İtaatsizlik”, **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Yay.Haz.: Ercan Hamzaoglu, Çev.: Hakan Arslan, Fatma Ünsal, 3.bs., İstanbul, Vadi Yayınları, 2015, s.91

Bu ceza, gerçekleşmesi istenen doğru uğruna yapılan bir fedakârlıktır. “Hüküm sürmekte olan kötülük o boyutlardadır ki; insan bedeli hapis ya da ölüm de olsa kötülüğe karşı direnme, işbirliği yapmama yolunu seçmektedir.”⁴⁰

Haksız oldukları düşünülse dahi yasaları çiğnemenin yasal sonuçlarına katlanma anlayışına Jürgen Habermas tarafından eleştirel bir bakış açısı getirilmiştir. Ona göre “sivil itaatsizlik gelişmiş demokratik bir toplumun politik kültürünün bir parçası olabilmelidir. Sivil itaatsizliğin bu pozitif anlamına itina göstermeyip, kuralları bu nedenlerle çiğneyen bireyleri adi suçlu gibi takip eden ve sıradan suçlular gibi cezalandıran hakim ve savcılar *otoriter legalizme* düşmektedirler.”⁴¹ Bunun nedeni hukukun salt kabul görmekle yetinmemesidir.

“Hukuk sadece kabul görmeyi talep etmez; muhatabı nezdinde sadece fiilen tanınmakla, kabul görmekle yetinmez, bu tanınmaya layık olmayı ister. Dolayısıyla bu tanınma / kabul görme liyakatı talebini yerine getirecek bütün kamusal gerekçeler ve yapılar, hukuk biçimli kurulmuş bir devlet düzeninin meşrulaştırılması edimine dâhildir.”⁴²

Bu noktada devlet, sivil itaatsizlik eylemlerini kendisinin kabul görme durumuna gölge düşürecek bir kamusal gerekçe olarak görüp bunları yapanları cezalandırır.

Özetleyecek olursak; “demokratik rejimlerde sivil itaatsizliğin esas olarak düzeltici bir fonksiyonu vardır. Buralarda sivil itaatsizliğe başvuranlar, karşı çıkılan devlet icraatının herkesi bağlayan anayasa ya da toplumsal sözleşmeye aykırı olduğunu, bunun için değiştirilmesini, düzeltilmesini isterler.”⁴³ Yani yasalara aykırı davranmaktan ziyade özünde onların lehine hareket etmiş olurlar. Mevcut düzeni kabul ederek, onun herkes için daha iyi ve daha adil işlemlerini amaçlayarak bir devrimciden veya bir anarşistten de farklı olduklarını gösterirler.

Sivil itaatsizlik eylemleri anarşist eylemlerden birçok yönüyle farklıdır. Her şeyden önce şiddeti reddetmesi, mevcut yasal düzeni kökten değiştirme çabası olmaması, tartışmalı da olsa eylemlerin hukuki ve siyasal sonuçlarının üstlenilmesi ve

⁴⁰ Johan Galtung, “Gandhi ve Alternatif Hareket Teoride Satyagraha: Normlar”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, Çev.: Yakup Coşar, 4.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s.225

⁴¹ Habermas, **a.g.e.**, s.136

⁴² Jürgen Habermas, “Meşruiyet Dayanağı Olarak İnsan Hakları”, Çev.: Tanıl Bora, **Birikim**, No:118, Şubat 1999, (Çevrimiçi) <http://www.birikimdergisi.com/birikim/2312/118>, Erişim Tarihi: 10.12.2017

⁴³ Coşar, **a.g.e.**, s.23

çoğunluğun adalet duygusuna hitap etme çabası gibi nedenler bunu ortaya koymaktadır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda sivil itaatsizlik eylemcisi tutkulu bir “bilinçli yurttaş” olarak bile nitelenebilir.

1.3.EYLEMSEL VE TEORİK KATKILARLA SİVİL İTAATSİZLİĞİN GELİŞİMİ

Sivil itaatsizlikte teori ve pratik birlikte gelişmiştir. Sokrates, Henry David Thoreau ve Mohandas Gandhi’de bunu görmek mümkünken; Etienne de La Boéti ve John Rawls gibi kavrama teorik katkı sunan önemli isimler de vardır.

1.3.1.Sokrates: Adı Konulmamış Bir İlk İtaatsizlik

“Bütün kimliğiyle halkı haksızlıktan alıkoymak için yaptığı atılganlık, yapmak istediği iş, göğüs gerdiği güçlükler, nihayet kendisinden intikam alan demokrasinin kendisine uygun gördüğü sona giderken gösterdiği metanet hep birlikte göz önünde tutulursa Sokrates bütün insanlık tarihinin en yüksek ve en büyük simalarından biri olarak kabul edilir.”⁴⁴

“Dik başlılığı, sözünü sakınmazlığı ve aklına yatmayan buyruklara uymayı reddedişi ve belki de en önemlisi, gençlerle kurduğu sıcak diyalog, daha yaşarken Sokrates’in Atina’da oldukça tanınan bir isim olmasını sağlamıştır.”⁴⁵ Kendi kaleminden eserler bırakmadığı için onun düşüncelerinin kaynağını Platon ve Xenophon gibi öğrencilerinin yazdıklarında bulmak mümkündür. Onlar hocalarının fikirlerini günlük hayatında da kullanmış olduğu diyalog yönteminden yararlanarak yazılı hale getirmişlerdir. Sokrates’in diyalog yöntemi iki aşamalı bir süreci kapsar: mantıka temizliği ve ebelik.⁴⁶ Bu yöntemle ilk aşamada kendisini bilge sanan kişiye aslında öyle olmadığını gösterirken, sonrasında kişiyi zaten ruhunda var olan erdeme ulaştırıyordu. Bu; ikna yoluyla insanın kendi yönünü mantığını kullanarak bulabileceği karşılıklı bir süreçtir.

Sokrates’in bu felsefik yöntemi adının sivil itaatsizlik kavramıyla birlikte anılmasına yol açmıştır. “Sağlam bir bilgiyle ancak ahlakiliğe ulaşılabileceğini ileri süren

⁴⁴ Yörük, a.g.e., s. 289

⁴⁵ Ayhan Yalçınkaya, “Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset”, **Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler**, Düz.: Mehmet Ali Ağaoğulları, 3. Bs., İstanbul, İletişim Yayınları, s.79

⁴⁶ A.e., s.82

Sokrates, eylemlerinde daima açık bir yol takip etmek, şiddeti değil, iknayı benimsemek ve doğruluğuna inandığı amaç uğruna, her türlü cefaya hazır olduğunu ortaya koymak suretiyle bir sivil itaatsizlik prototipi ortaya koymuştur.”⁴⁷

Aslında Sokrates’in davranışı devlete ya da yasalara karşı tercih edilmiş bir itaatsizlik değildir. Öğrencisi Platon tarafından “Sokrates’in Savunması” adlı bir eser yazılmasına sebep olan olayda, suçlayıcıları onu dinsizlik ve gençleri yoldan çıkarma ile itham etmişlerdir. Suçlu bulunmasına neden olan davranışları “devletin inandığı tanrılara inanmamak, başka birtakım tanrılar getirmek, gençlerin ahlakını bozmak”⁴⁸ ve “önemsiz lafı önemli göstermek, gereksiz araştırmalar yapmak ve aynı zamanda bunları başkalarına da öğretmek”⁴⁹ şeklinde özetlemek mümkündür. Oysaki Sokrates, bile isteye bir devlet yasasının ihlal edilmesini ahlaka ve iyi olmaya uygun bulmaz. Yaşadığı toplumdan farklı düşünmesinin, kendi inançlarını dile getirmesinin ve *Polis* içindeki çelişkili durumları ifade etmesinin bedelini idama mahkum edilmeye ödemiştir.

Yargılama sırasında, kendisine isnat edilen suça karşı yaptığı savunmayı Platon yazılı hale getirmiştir. Sokrates’in hayatının son dönemi, bu dava ve sonrasında yaşananlar düşünülünce sivil itaatsizlik olgusu açısından tartışmaya değer bir bakış açısı sunmaktadır. *Savunma*’da kendisine yapılan haksız suçlamaya karşı kullandığı argümanlara, *Kriton*’da ise yasayı ihlal ettiğinin kabulü üzerine kendisine uygun görülen cezaya karşı sergilediği tutuma yer verilmiştir. Bu eserlerde anlatılanlar, onun sivil itaatsizlik ile ilgili çalışmalarda önemli bir yer bulmasına neden olmuştur. Özünde onun davranışları adalet ve erdeme ilişkin olup, bunun aksine sebep olan yasalara veya yönetim kurallarına uymama şeklindedir.

Sokrates için yasaya itaat, haklı olduğu sürece geçerlidir. Yani yasaya körü körüne bir itaat söz konusu olmamalıdır. Bunun aksi onun ahlak ve erdem ile ilgili düşünceleriyle çelişir. “Sokrates devletin yahut yönetenlerin her bir buyruğunu adil olup olmadıkları bakımından irdelemekte, onları izlemeye ancak adil oldukları

⁴⁷ Nişancı, **a.g.e.**, s.173

⁴⁸ Yalçınkaya, **a.g.e.**, s.84

⁴⁹ Platon, **a.g.e.**, s.33

sonucuna varmışsa, karar vermektedir.”⁵⁰ Bunun örneklerini *Savunma*’da görmek mümkündür:

“Karşı koyarsam hayatımı yitireceğimi bildiğimde dahi, hiç kimsenin karşısında ölüm korkusuyla geri adım atmadım ve haksızlıklara göz yummadım. (...) Arginouses deniz savaşında ölenlerin cesetlerini toplamayan on strategos’u (ordu komutanı) –daha sonra sizin de kabul edeceğiniz üzere, yasalara aykırı olarak- topluca yargılamak istediğinizde, prytanes (meclis yönetimi) olma sırası mensup olduğum Antiohis phyle’sindeydi (kabile). O zaman, prytaneslerden sadece ben size karşı çıkarak yasalara aykırı davranmamanızı öğütledim ve oyumu size karşı kullandım. Hatiplerin hakkımda iddianame hazırlayarak beni tutuklamak istemelerine ve sizlerin bağırarak onları kışkırtmanıza rağmen, mahkumiyetten ya da idam cezasından korkarak size uyacağıma, tehlikeyi göze alarak yasaların ve adaletin gereğini yapmayı tercih ettim.”⁵¹

Bir başka örnekte de, totaliter Otuzlar Yönetimi döneminde kendisine verilen bazı görevleri haksızlık yapmamak için uygulamayı reddettiği görülür. Sokrates’in burada yaptığı şey erdem ve adalet uğruna çoğunluğa uymamak, onların aksi yönde davranarak adaleti sağlamaya çalışmak ve bir kamu görevinde olsa dahi –ki mahkemede bir sivil olarak yargılanmıştır- haksızlık yapmaktan kaçınma çabasıdır. Sokrates savunmasında bunlardan bahsederek haklı olduğunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. “Sokrates’in edimlerinin ölçütü Atinalıların koyduğu belirli davranış normları olmayıp aksine onun kendi vicdanıdır; düşünceleri ve kanılarıdır.”⁵² Bu açılardan Sokrates’i sivil itaatsizlik eylemlerinin öncüsü olarak nitelemek mümkündür.

Sokrates yöneltilen suçlamalardan kurtulmak, kendisine uygun görülen ölüm cezası karşısında tutum değiştirmek gibi onun ahlakı ve felsefesiyle çelişebilecek durumlar içine girmemiş, düşüncelerini her halükarda dile getirmeye devam etmiştir. Savunmasında, kendisine yöneltilen suçlamaların kabul edilmemesi ve serbest bırakılması, bir daha felsefe yapmama ve araştırmalarına son verme şartlarına bağlı olsa bile bunu asla kabul etmeyeceğini beyan etmiştir:

⁵⁰ Hayrettin Ökçesiz, “Sivil İtaatsizliğin Bir Öncüsü: Sokrates”, Yay Haz.: Fethi Gedikli, **Argumentum Aylık Hukuk Dergisi**, Sayı: 36-41, Yıl:3-4, Temmuz-Aralık 1993, s.661 (Çevrimiçi) <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/argumentum/43.pdf>, Erişim Tarihi: 11.12.2017

⁵¹ Platon, **a.g.e.**, s.51

⁵² Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, s.33

“Atinalılar sizi sayar ve severim, ama size değil tanrıya itaat edeceğim. Nefes aldığım ve gücüm yettiği sürece felsefe yapmaktan, nasihat vermekten ve size her rastladığımda gerçekleri göstermekten hiç vazgeçmeyecek, size söylemeye alışkın olduğum şeyleri söyleyeceğim.”⁵³

Sokrates bu sözleriyle, erdem adına doğru olduğuna inandığı şeyleri söylemekten ve yapmaktan, yasalara ve devletin yargı gücüne rağmen, vazgeçmeyeceğini vurgulamaktadır.

“Sokrates, insanın doğası gereği siyasal hayvan olduğunu ve dolayısıyla poliste ya da kent devletinde yaşamaya mecbur olduğunu söyler.”⁵⁴ Bu mecburiyet devlet ve onda yaşayanlar arasında bir sözleşme ortaya çıkarmıştır. Sözleşme toplumsal bir düzen oluşturmak, bunu geliştirmek ve devam ettirmek için önemlidir. Ancak “münferit yasaların buyurdukları davranış normları devletle olan yurttaşlık sözleşmesinin asli unsurları değildir. Onlara uymak ya da uymamak, adil olup olmadıklarına bağlıdır.”⁵⁵ Bu yasalar topluma ve döneme göre farklılıklar taşır. Oysaki adalet ve erdeme ilişkin yasalar her toplumda ve dönemde geçerliliğini korur.

Sokrates “haksız olduğu takdirde herhalde yasaya itaatsizlik beslemekte fakat en kapsamlı itaatini devletle, siteyle yaptığı; onun yasalarına, yargı hükümlerine uyacağına dair sözleşmeye ya da genel ve soyut yasaya karşı göstermektedir.”⁵⁶ Buradaki itaat, onun cezaya rıza gösterme olarak ele aldığı itaattir. Aslında onun yasalara itaat etmekle de sorunu yoktur ancak yasanın uygulayıcıları olan insanlar yasaları yanlış ya da haksız yönlerle çekebilmektedir. “Yasalarla olan ‘sözleşmeyi bozmayı, yasalara bağlılıktan vazgeçmeyi’ düşünmüyordu; onun davası yasalarla değil yasayı uygulayanlarla yani hâkimlerledir.”⁵⁷ Bu da doğal olarak yasaya itaatsizlik sonucunu doğurmuştur.

“Sokrates kendi adil davranışını engelleyen ve böylelikle en azından onun kendi gözünde haksız olan yasaya itaat göstermek istememiş ancak, soyut olarak “ceza”

⁵³ Platon, **a.g.e.**, s.48

⁵⁴ Ahmet Cevizci, “Önsöz”, **Kriton**, Düz.: Ahmet Cevizci, Çev.: Furkan Akderin, 3. Bs., İstanbul, Say Yayınları, 2017, s.33

⁵⁵ Ökçesiz, **a.g.e.**, s.32

⁵⁶ **A.e.**, s.33

⁵⁷ Arendt, **Sivil İtaatsizlik**, s.85

adil saydığı için yasayı çiğnemesi sonucu kendisine yöneltilen somut cezaya itaat etmiştir.”⁵⁸

Vicdani, ahlaki, etik açıdan ve adalet açısından değerlendirildiğinde, haksız bir yasaya itaati reddetmesi onun için doğru olan davranışken; yine aynı nedenlerden dolayı, bu reddedişin neticesi olan cezayı kabullenme de onun için doğrudur. Bu açıdan Sokrates’i “itaatkâr bir sivil itaatsiz”⁵⁹ olarak nitelemek mümkündür. “Münferit bir yasayı çiğnemekle gösterdiği itaatsizlik ile birlikte, cezaya razı olmakla gösterdiği itaat de, çağımızın sözleşme ve konsensüs kuramlarına dayalı formel, temsili demokrasilerinin hukuk devleti çerçevelerinde dikkate değer bir anlam taşımaktadır.”⁶⁰

Sokrates yaptığı savunmaya rağmen suçlu bulunmuştur. Sürgün cezasını reddedince idama mahkum edilmiştir. Onu, sivil itaatsizlik için önemli yapan da budur. Yargılama sürecinin ve sonucunun adaletsiz olduğunu düşünse de kendisine verilen cezayı kabul etmiştir. Cezaya niçin rıza göstermek gerektiğinin nedenlerini Platon, *Kriton* diyalogunda yazmıştır. Yapılan haksız muamele nedeniyle kendisini kaçırma niyetinde olan öğrencisi Kriton ile bunun hangi yönlerden yanlış olacağını ve yasalara karşı haksız dahi olsalar nasıl bir tutum içinde olmak gerektiği gibi konularda tartışmıştır.

Sokrates haksız bir yasaya uymayarak itaatsizlik göstermişse de bunun sonucunda kendisine uygun görülen cezayı kabul etmiş ve ceza normuna itaat göstermiştir. Böylece sözleşmeye aykırı edimde bulunmamış olmaktadır. Dolayısıyla sözleşmeye itaatin sınırını da, herhangi bir yasaya itaatten ziyade onun çiğnendiğine kanaat getirilmesi durumunda ceza yaptırımını kabul etmekte görür. Çünkü “yasalar içeriklerinde farklılık gösterirlerken sonuçları bakımından tek bir özellik taşımaktadır: yurttaşlık sözleşmesiyle bağlayıcılık.”⁶¹ Bu bağlayıcılık ise, ceza normuna itaat göstermektir. Sokrates açısından adil ve doğru olan budur.

⁵⁸ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizliğin Bir Öncüsü: Sokrates*, s.659

⁵⁹ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.24

⁶⁰ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizliğin Bir Öncüsü: Sokrates*, s.658

⁶¹ Ökçesiz, *a.g.e.*, s.660

Devletin varlığını sürdürebilmesi için herhangi bir yasaya karşı yapılmış itaatsizliğin sonucu olarak verilen cezaya her koşulda tam bir itaat söz konusu olmalıdır. *Kriton*'da cezaya itaat nosyonunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Ülkemize öfkeli bir babaya olduğundan çok daha fazla ilgi ve saygı göstermeliyiz. (...) Neye katlanmamızı istiyorsa, yani dayak yememizi, zincire vurulmamızı, savaşta yaralanmamızı ya da ölmemizi istiyorsa, bunlara katlanmalıyız. Doğru olan budur. (...) İster savaşta ister mahkemede olsun, ülkenin emirlerine uymalı ya da onu kanunların kabul edebileceği şekilde ikna etmeliyiz.”⁶²

Bu ifade haksız yasaların ihlal edilmesi durumunda verilen cezalara karşı nasıl bir tutum içinde olmak gerektiğini göstermektedir. Yine buna ilişkin olarak savunmada şu ifadeleri kullanmıştır:

“İyi nam salmak bir yana, bir yargıcı bilgilendirerek ikna etmektense, ona yalvararak beraat etmeye çalışmak bana pek adil gelmiyor. Yargıç, adaleti lütuf gibi dağıtmak için değil, yasalara göre hüküm vermek için o mevkie getirilir.”⁶³

Sokrates burada devleti ya da yasa yapıcıyı kanunların kabul edebileceği şekilde ikna etmekten bahsetmektedir. Bu da sivil itaatsizliğin temel ilkelerine işaret eder. Sivil itaatsizlik eylemleri, düzenin haksızlıklara yol açan taraflarını düzeltmeye yönelik bir edim olarak onun bütününe değiştirmeyi ya da yok etmeyi amaçlamaz. Sokrates'in demek istediği de buna tekabül eder. Onun düşüncesinin aksine her ne kadar itaatsiz davranmakla bir yasa ihlal edilse de, bu durumun uzun vadede devletin lehine sonuçlar doğuracağı düşünülür. Çünkü söz konusu yasaya itaat edilmeme sebebi onun haksızlığa yol açmasıdır. O yüzden de itaatsizlik, onun olumlu yönde değişmesi için bir çabadan başka bir şey olmayacaktır.

Tüm bu sebeplerden dolayı Sokrates sivil itaatsizliğin öncülerinden biri olarak değerlendirilir. Bunu; devlete, sözleşmeye ve yasalara ne kadar bağlı olursa olsun, haksızlığın kaynağı bir yasa bile olsa ona uymayı reddedişinde ve haksız yargılamanın ardından kendisine uygun görülen idam cezasına ise rıza göstermesinde görmek mümkündür. Sivil itaatsizlik eylemlerinin hem nasıl olması gerektiği hem de

⁶² Platon, *Kriton*, Yay. Haz.: Ahmet Cevizci, Eski Yunancadan Çev.: Furkan Akderin, 3.Bs., İstanbul, Say Yayınları, 2017, s.54,55

⁶³ Platon, *Sokrates'in Savunması*, s.55

unsurları onun felsefesinden ve davranışlarından çıkarılabilir. Haksız yasaya itaat etmeyi reddederek, bildiğimiz ilk sivil itaatsizlik örneğini vermiştir. Uymadığı yasadan dolayı kendisine verilen cezaya itaat göstererek de sivil itaatsizliğin hukuki sorumluluğunu üstlenmiştir. “Kalmayı ve ölmeyi seçmesi hem kendi benliğine hem de hitap ettiği yurttaşlarına olan sorumluluğundan dolayıdır.”⁶⁴

1.3.2.Etienne de La Boétie: Gönüllü Kulluk ve Başkaldırı

16.yüzyılda yaygın monarşi düzenlerinin ortasında yaşamış olan La Boétie, dönemine göre radikal bir çıkış sayılabilecek olan, tirana gönüllü kulluk düzenini eleştirdiği “*Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*”i 1570’li yılların başında kaleme almıştır. Çoğunluğun nasıl tek bir kişinin kulu olmayı arzuladığı, ona neden boyun eğdiği ve neden hizmetkârı olmak istediği gibi konuları iktidar ilişkileriyle birlikte ele alarak sorunsallaştırmıştır.

Tahakküm ilişkilerine, suskun rızaya, sessiz oydaşmaya eleştirel bir bakış açısıyla değinip, herhangi birinden ziyade “siyasal sistemlerin tümünü” kastederek aslında *siyasal olanı* sorgulamıştır.

“La Boétie’nin yapıtı, ‘toplum devletten bağımsız düşünülemez’ şeklindeki yerleşmiş kanıya açık bir başkaldırışı simgeler.”⁶⁵

Eleştirdiği noktalara bakınca La Boétie’nin sivil itaatsizliğin Yeniçağ Avrupa’sındaki ilk temsilcilerinden olduğunu pekâlâ söyleyebiliriz. Eserindeki ‘*gönüllü kulluk*’ kavramsallaştırmasını açtıktan sonra, bu kulluk düzeninin değişmesi için gerekenin mevcut düzene destek vermemek ve itaat etmemek olduğunu söyleyerek sivil itaatsizlik teorisine adı konulmamış ilk katkıyı yapmıştır.

La Boétie “*Efendi*” sıfatına sahip olan bir kişinin sırf bu sıfatın kendinden sebep onu katı ve despot bir hale dönüştüreceğini söyler. Üstelik La Boétie bunu yaparken siyasal sistemleri birbirinden ayrı tutmaz. Onun yaptığı eleştiri tüm siyasal sistemler için geçerlidir. La Boétie için siyasal iktidar ikili bir anlam taşır. Bu yöneten için güç ve iktidarken, yönetilen için gönüllü kulluk düzenini ifade eder.

⁶⁴ Arendt, *Sivil İtaatsizlik*, s.86

⁶⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, “La Boétie ve Siyasal Kulluk”, *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, Etienne de La Boétie, 5. Bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2016, s.77

Aslında insan ilk durumda (doğa durumu/doğal durum) özgür doğmuş ancak bir talihsizlik ya da yozlaşma sonucu bu özgürlüğünü yitirmiştir. Bu talihsizliğin olduğu an devletin de doğduğu ana tekabül etmelidir ki; siyasal ilişkiler açığa çıksın ve insanların özgürlüklerini yitirdikleri ortamın zemini ve tahakküm ilişkileri oluşsun. Bu durum devamında yöneten ve yönetilenler olmak üzere bir bölünme durumu yaratır. (Bunun çağımız yansıması modern-egemen devletlerdir.) Böyle bir toplumda “kul” statüsüne sahip insanlar muhakkak ortaya çıkacaktır. Mesele bu noktadan sonra *kullaşanlar* ve *kullaşılanlar* olarak ele alınabilir. *Kullaşılanlar* iktidarlarının tadına vardıkça kulluklaşılma arzuları artar. Bu “gönüllü kulluk” düzeni, aynı zamanda siyasal olanın meşruluğunun kaynağıdır. La Boétie böyle bir düzen oluşmasının suçunu da kullaşanlarda görür.

“Halklardır kendilerini teslim edenler, daha doğrusu kendilerini ezdirenler... Kendi kendini kulluklaştıran, kendi boğazını kesen halk, özgürlük ve kulluk seçeneği karşısında bağımsızlığını terk edip boyunduruğu kabul etmiş ve bu kötü duruma razı olmak şöyle dursun, onu arzulamıştır.”⁶⁶

Toplum kendisi için kötü olan bu ‘kölelik’ düzenini yine bir aldatmaca neticesinde, farkında dahi olmadan kabullenmiştir. “La Boétie’ye göre tiranlık insanlara toplumsal birlik ve bütünlük sözü verir.”⁶⁷ Bu insanlara iyi gibi görünür. Oysaki sadece tiran için iyidir. Çünkü karşısındaki (ya da emri altındaki) grup ne kadar birbirine benzerse, ne kadar bu muntazam ‘Bir’i devam ettirirse otoritesi o kadar güçlü ve sarsılmaz olur. Yönetilenler ise “birlik” olma duygusunun iyi olduğuna ve bunu sürdürmek için itaate, boyun eğmeye, kulluğa devam etmek gerektiğine inandırılırlar. Oysaki La Boétie “herkesin ‘Bir’in altında yönetilmesini eleştirir ve herkesin ‘Bir’in içinde eritilmesine ve bir bütünlük oluşturmaya karşı çıkar.”⁶⁸ Bunu değiştirmek ise insanların kendi ellerindedir. Kendi ‘biricik’liklerinin farkına varsalar ve bu kulluk düzenine karşı çıksalar değişimi sağlayacaklardır. Bu da ancak diyalog, farklılıkları kabullenme ve etkileşim ile mümkün olabilir. “Uyumlu ve özgür

⁶⁶ Etienne de La Boétie, **Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev**, Çev.: Mehmet Ali Ağaoğulları, 5. Bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2016, s.23

⁶⁷ Seçkin Sertdemir Özdemir, “La Boétie’nin Düşüncesinde Sivil İtaatsizlik ve Siyasallık, **Felsefelogos**, Yıl:17, No:49, 2013/2, s.151 (Çevrimiçi)

http://www.academia.edu/12336500/La_Bo%C3%A9tie_nin_d%C3%BC%C5%9F%C3%BCnncesin_de_sivil_itaatsizlik_ve_siyasall%C4%B1k_, Erişim Tarihi: 23.11.2017

⁶⁸ A.e., s.151

bir toplum, insanların bir bütün içinde eritilmesiyle kurulamaz; bu, herkesin kendi kişiliğini koruyup sürdürebildiği bir ortamı gerektirmektedir.”⁶⁹ İdeal olan “*biricik bireyler toplumu*”na ulaşmak olmalıdır. Ancak kalabalığın bir parçası olup tirana boyun eğdikçe ve koşulsuz şartsız bir itaat sundukça bunun gerçekleşme ihtimali yoktur. Kurtuluş formülünü de, öncesinde kullananları eleştirerek, şu ifadelerle açıklar:

“Tüm bu zarar, bu kötülük, bu yıkım size düşmanlardan gelmiyor; hiç kuşkusuz tek bir düşmandan, yani öylesine yücelttiğiniz, uğrunda cesaretle savaşa gidip kendinizi ölüme atmaktan çekinmediğiniz o kişiden geliyor. Size böylesine hakim olan kişinin iki gözü, iki eli, bir bedeni var ve herhangi bir insandan daha başka bir şeye de sahip değil. Yalnızca sizden fazla bir şeyi var: O da sizi ezmek için ona sağlamış olduğunuz üstünlük. Eğer siz vermediyseniz, sizi gözetlediği bu kadar gözü nereden buldu? Sizden almadıysa, nasıl oluyor da sizi dövdüğü bu kadar çok eli olabiliyor? Kentlerinizi çiğnediği ayaklar sizinkiler değilse bunları nereden almıştır? Sizin tarafınızdan verilmiş olmasa üzerinizde nasıl iktidarı olabilir? Sizinle anlaşmadıysa sizin üstünüze gitmeye nasıl cesaret edebilir? ... Hayvanların bile sezinleyemeyeceği ya da katlanamayacağı tüm bu kötülüklerden kurtulabilirsiniz. Bunun için kurtulmaya çabalamanız gerekmez, yalnızca kurtulmak istemeniz yeterli olacaktır. Kulluk etmemeye karar verdiğiniz an özgürsünüz demektir.”⁷⁰

“*Bir*’in altında kurulan siyasal teşekkülde toplum, piramit modeline göre kurgulanırken, diğerinde La Boétie’nin deyimiyle, ‘birbirini tanıma’ ve ‘dostluk’ ilişkileri söz konusudur.”⁷¹ Bu piramit modelinde en üstte tek kişi vardır ve o hep ‘tepeden bakan’ statüsündedir. Bu, hiyerarşik bir biçimde tabana kadar iner. Tabandakiler büyük bir kalabalık olmanın yanı sıra, o en üstteki ‘tek’i kendileri için ulaşamaz ve yüce olarak görüp büyütürler. Dolayısıyla onun büyüklüğü ve yüceliğine ilişkin bir uzlaşma içinde olurlar. Artık gönüllü kulluk düzenini oluşturmuşlardır. Piramidin en alt tabakasındaki büyük insan topluluğu, en üstteki ‘tek’ için ‘bölünmez bir’dir. O, en alttakileri kendisine itaat halinde tutabildiği ölçüde yerini sağlamlaştırır. Böylece toplumun siyasal otorite bağlamında bölünmesi tamamlanmış olur. Bu noktadan sonra şu ayrımlar kolaylıkla yapılabilir: *efendi-köle, yöneten-yönetilen, egemen-tebaa...*

⁶⁹ Ağaoğulları, **a.g.e.**, s.78

⁷⁰ Boétie, **a.g.e.**, s.25,26

⁷¹ Özdemir, **a.g.e.**, s.151

La Boétie'nin, siyasal iktidarın tam karşısında bir yerlerde konumlandığı sonucuna varılabilir. Ona göre siyasal iktidarın yıkılması için sadece ona destek vermemek yeterlidir. Karşısında suskun kalınan bir iktidar, yaptığı şey her ne ise ona devam edecektir. Ancak desteği çekmek ve boyun eğme ödevinden vazgeçmek tiranın yola gelmesinin önünü açar. Siyasal iktidarın yıkılması, insanın özgürlüğe ulaşmasının bir koşuludur. Özgürlüğün ne derece önemli ve içgüdüsel olduğunu fil örneğinden yola çıkarak anlatır:

“Gücünün son damlasına kadar kendini savunup bir kurtuluş yolu göremeyen ve yakalanmak üzere olan bir filin dişlerini ağaçlara vurarak kırması, doğduğu gibi özgür kalma arzusunun onu düşünmeye sevk edip avcılarla pazarlık yapmaya yöneltmesinden ve eğer dişleri pahasına kurtulacaksa dişlerini özgürlüğünün fidyesi olarak vermesinden başka ne olabilir ki?”⁷²

Bu noktaya kadar La Boétie'nin anlatmaya çalıştığı her şey; sebebi tirana, krala ve yönetene itaat olan, insanın vazgeçmek zorunda olduğu değerlerin açığa vurumuydu. Bu değerler insanın biricikliği, farklılığının bir renk olarak görülmesi, birey olarak değerli olması, özgürlüğü, politik vicdanı vb. şeklinde sıralanabilir. İtaat, kişilerin köleleşmesine ve bu gönüllü kul köle düzeninde birbirlerine benzemelerine neden olmuştur. İnsan bu durumdan kurtulmak istediği andan itibaren yapacağı şeyler, desteklememek ve itaatsizlik olacaktır. Bu, kamusal bir anlamı ifade eder. Zira tek tek bireylerin yapacağı veya yukarıdan bakınca ‘Bir’ olarak değerlendirilen grubun içinden birkaç kişinin yapacağı bir itaatsizlik söz konusu olursa bunun amaca ulaşma ihtimali az olacaktır. O yüzden bu çaba, kolektif olduğu ölçüde başarıya ulaşır.

La Boétie için körü körüne itaatin doğal sonuçları nasıl ki kölelik, kulluk, tutsaklık, boyunduruk altına girme ise itaatsizlik de bunların tam tersi sonuçlar doğuracaktır: özgürlük ve siyasal iktidar karşısında değerli bir insan olmak.

1.3.3.Henry David Thoreau: Devlet- İnsan İlişkisi Bağlamında Bir Reddiye

Sivil itaatsizlik bir kavram olarak ilk kez Henry David Thoreau'nun 1849 tarihli “*Devlete Karşı İtaatsizlik Görevi Üzerine*” adıyla yayımlanan makalesinde kastedilmiştir. Metnin “*Sivil İtaatsizlik*” başlığıyla yayımlanması ise Thoreau'nun

⁷² Boétie, a.g.e., s.29

ölümünden sonra 1866'da derlenen bir kitapta olmuştur. Thoreau'nun "*civil disobedience*" kavramını çalışmalarında doğrudan kullandığına dair kesin bulgular olmamakla birlikte, 1848'deki bir konferansta yaptığı konuşmanın 1849 yılında "*On Duty of Civil Disobedince*"⁷³ (*Sivil İtaatsizlik Görevi Üzerine*)" başlığı altında yayımlanması kavramın ilk kullanıcısı olduğu izlenimini uyandırmıştır.⁷⁴ Thoreau, haksız yasalara karşı nasıl davranılması gerektiği ve hangi koşullarda yasanın ihlal edilebileceği gibi konuları kendi kişisel tecrübesinden yola çıkarak ele almıştır. "Konuyu yurttaşların yasayla olan ahlaki ilişkilerine göre değil, kişisel vicdan ve bundan çıkan sorumluluğa göre tartışmıştır."⁷⁵ Siyasal otorite açısından hem kendi döneminde hem de sonrasında tehlikeli görülen Thoreau'nun yazısını halka açık yerlerde okuyan kimi politikacı ve yayımcı tutuklanmıştır.

Thoreau sözlerine "En iyi yönetim hiç yönetmeyendir."⁷⁶ diye başlar. Yönetimi "doğru yolu aramak yerine en yakınındakini, kesinlik taşımak yerine geçici olanı yeğleyen bir günoğlu, bir kolaycı, kestirmeci"⁷⁷ olarak tanımlar. Ancak Thoreau'nunki hükümete kesin bir karşı çıkış değildir. Bunu da belirtir: "Hükümetin lağvedilmesini değil, ancak hemen şimdi daha iyi bir hükümet istiyorum."⁷⁸

Thoreau, Amerika'da o dönem için alınan "*poll tax*" yani kafa vergisini ödemeyi reddettiği için hapis cezasına çarptırılmıştır. "Kölelik karşıtlarının gözünde, kafa vergisini ödemeye karşı durmak, köleliği destekleyen bir yönetime duydukları tiksintiyi göstermenin çarpıcı bir yoluydu."⁷⁹ Thoreau kölelik karşıtı bir aile ve çevrede büyümüştür. Yaşadığı Concord'da kölelik karşıtı aktivistlerle sık sık biraraya gelmiş ve kölelik karşıtı hareketin bireysel başkaldırlardan kitle hareketlerine evrilmesi için çaba harcamıştır.

⁷³ Thoreau'nun ilk müsvedde metinlerindeki başlığın farklı olduğu yönünde görüşler mevcuttur: Sivil Yönetime Karşı Koyma, Bireyin Devletle İlişkisi, Ülke Yönetimine Direniş vb.

⁷⁴ Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, s.38

⁷⁵ Arendt, **a.g.e.**, s.87

⁷⁶ Henry David Thoreau, "Sivil İtaatsizlik", **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Yay.Haz.: Ercan Hamzaoğlu, Çev.: Hakan Arslan, Fatma Ünsal, 3. Bs., İstanbul, Vadi Yayınları, s.49

⁷⁷ **A.e.**

⁷⁸ Henry David Thoreau, "Devlete Karşı İtaatsizlik Görevi Üzerine", **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, Yay. Haz.: Ender Ateşman, Çev.: Yakup Coşar, 4. Bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, s.31

⁷⁹ Harding, **a.g.e.**, s.28

O dönemde kölelik karşıtı hareketin nasıl gelişeceği tartışmalı bir konudur. William Lloyd Garrison'ın önderliğini yaptığı bir taraf kitle eylemlerinden yanadır. Köleliğin yayılması ve gelişmesinde devletin yanı sıra statükocu bir tavır takınmakla suçladıkları basın ve kilise gibi kurumları da suçlamışlardır. Toplumun bu güçlü grupları karşısında da örgütlü kalabalıkların toplanmasını ve kitle eylemleri yapmak gerektiğini savunmuşlardır. Öte yandan; daha sakın bir karşıtlık içinde olmak gerektiğini düşünenler vardır ki, bunlar genel olarak insanlığın düzeltilmesi için bir çaba içine girilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu iki bakış açısından Thoreau'ya daha etkili ve cazip gelen ilkidir.⁸⁰

“Poll tax” denen kafa vergisini ödemeyi reddedip tutuklanmayı göze almasının nedeni, kölelik karşıtı harekete dikkat çekmek ve böylece bunun örgütlü eylemler haline gelmesini sağlamaktır. Hatta cezaevinde kaldığı gece kendisini ziyarete gelen arkadaşı “Neden buradasın?” diye sorduğunda “Sen neden burada değilsin?” şeklinde bir cevap vermiştir.⁸¹ Kendisi gibi bir cesarete sahip daha fazla insan olsa bir şeylerin değişeceğini düşünmektedir. Zira köleliğe karşı gelen ve son bulmasını isteyen binlerce kişi var olsa da, onların bir şeyler yapmaktan aciz tavırları haksız durumu pekiştirmekten başka bir işe yaramamıştır. Böylelikle bir sistem haline gelen kölelik karşısında yapılması gereken, bunu korumak ve kalıcı kılmak için sistemin kendisinden istediği şeyleri reddetmektedir. Oysaki insanların çoğu bu sisteme farkında olmadan katkıda bulunmaktadır.

“Bu birçok şekilde meydana gelebilir: insanları ayrı semtlere yerleştirmek yoluyla fiziksel ayrımcılık, ideolojik bahane (“o insanlar bizim başardıklarımızı başarma yetisine sahip değiller”), dostluk yanılması (“en iyi arkadaşlarımdan bazıları siyahi”) ya da en basitinden, katkıda bulunduğu bu şiddet durumu hakkında düşünmeyi reddetme...”⁸²

Thoreau'ya göre köleliğe karşı gelenler azınlık konumunda olsalar bile tüm güçlerini ortaya koyup “bir engel oluşturduklarında karşı konulmaz olurlar. Ya bütün doğru insanları hapishanede tutmak ya da savaşı sona erdirip köleliği kaldırmak seçeneği

⁸⁰ Harding, a.g.e., 29

⁸¹ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.35

⁸² May, a.g.e., s.79

söz konusu olursa, devlet hangisini seçeceği konusunda duraksamayacaktır.”⁸³ Burada devlet, işleyen düzenini yitirmemek için, savundukları şey uğruna özgürlüklerini feda eden insanlara kulak verecektir. Thoreau’nun vurgulamaya çalıştığı asıl şey bunu yapabilecek cesarete olan insanlara duyulan ihtiyaçtır. Zira bir şeyin olmasını temenni etmek sadece dilemekle yetmez, icraat gerektirir. Ona göre değişimi isteyenler gerçekten cesaret edip, bir şeyleri göze alsalar devlet o istek karşısında kayıtsız kalamayacak ve istenilen sonuç elde edilecektir. Bununla ilgili daha net ifadeler kullanarak şunları söylemiştir:

“Herhangi birini haksız yere hapishaneye tıkan bir yönetimde doğru kişinin bulunması gereken yer de bir hapishanedir. Yönetim böyle yaparak bu kişileri eyaletten dışarıya, kendi varlığından dışarıya itelemiş, söküp atmış olduğu sanısını taşır, sanki bu kişiler ilkeleri doğrultusunda burada barınmayı seçmemişler gibi! Kaçak kölenin, şartlı olarak bırakılan Meksikalı tutsağın, ırkına yapılan haksızlıkları apaçık dile getirmeye gelen Kızılderilinin bu kişileri aradığında bulabileceği tek yer hapishane olmalıdır: Eyaletin kendisinden yana olmayıp da kendisine karşı olanları tıktığı şu ayrık ama daha özgür, daha onur verici yer; köleci bir eyalette özgür kişinin onurla oturabileceği biricik yuva.”⁸⁴

Thoreau bir gece kaldığı cezaevinden ertesi gün bir yakının onun adına bu vergiyi ödemesi üzerine çıkmış ve sonrasında hemşerilerinin onun bu deneyimini merak etmeleri üzerine düzenlenen bir toplantıda okumak üzere bu makaleyi kaleme almıştır. Cezaevi deneyimini şöyle anlatır:

“...Bana sadece hapsedilebilecek et, kan ve kemikten ibaretmişim muamelesi yapan bu kurumun aptallığını düşündüm.”⁸⁵

“Bana erişmeyi başaramadıklarından, gövdemi cezalandırmaya karar kılmışlardı. Devlet niyet edip de bir insanın düşünsel ya da ahlaki kavrayışına karşı duramaz; karşı durabileceği ancak bu kişinin gövdesi, duyularıdır. Devlet üstün bir kavrayışla, üstün bir dürüstlikle değil, üstün bir fizik güçle donanmıştır.”⁸⁶

Dolayısıyla, haksız olduğu düşünülen bir yasa karşısında boyun eğmek ve böylece onu kabullenmek devletin üstün fiziki gücü sayesinde mümkün olabilmektedir.

⁸³ Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.67

⁸⁴ A.e., s.66

⁸⁵ Thoreau, *Devlete Karşı İtaatsizlik Görevi Üzerine*, s.44

⁸⁶ Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.71,72

Thoreau da haksızlığına inandığı yasaya uymayı reddederek bu haksızlığı gündeme getirmeye çalışmıştır.

“*Poll tax*” olarak bilinen kafa vergisini ödemeyi reddedişi onun vergi sisteminin tümüyle karşısında olduğu izlenimini uyandırmamalıdır. Ödemediği takdirde herhangi bir kamu hizmetinin aksamasına neden olacak vergileri ödemeyi kabul etmiştir: yol vergisi, eğitimle ilgili vergiler... ‘İyi bir komşu’ olmak adına bunları özellikle ödediğini belirtmiştir. Kafa vergisini ödememesi ise yukarıda açıklanan ilkesel nedenlere bağlıdır.

Thoreau, doğrudan bir sivil itaatsizlik tanımı yapmasa da bir yasaya hangi durumda itaat edilmemesi gerektiğini açıklamıştır:

“Haksızlığın somut bir kaynağı varsa, bir dışliden, bir volan kayışından ya da koldan kaynaklanıyorsa, belki bulabileceğin çarenin; belanın kendisinden daha kötü olup olamayabileceğini düşünebilirsin. Ancak yasa, doğası gereği seni zorunlu olarak başkasına yönelik haksızlığın aracı durumuna düşürecek yapıdaysa, yasayı çiğne! Yaşamını, makineyi durdurmak için kullan. Her durumda dikkat etmem gereken şey, lanetlediğim kötülüğün aracı olmamaktadır.”⁸⁷

Yasayı çiğneyerek yapılmış olan kötülüğün suçlusunun, bizi buna mecbur ettiği için devlet olduğunu belirtir. Bu ifade; yasa ile tasdik edilmiş bir durumun ille de doğru ve haklı olmadığını ve bunun bilindiği durumda, haksızlığın bir parçası olmamak için o yasaya itaat etmemek gerektiğini ve dolayısıyla, makalesinin başlığının da belirttiği gibi, devlete ve aslında yasaya karşı vicdandan kaynaklanan bir itaatsizlik yapılabileceğini göstermektedir. Thoreau için doğru ve erdemli olan bu davranış, herkes için geçerli değildir. Bu noktada Thoreau’nun fikirlerinden yola çıkarak vatandaşları devlete yaptıkları hizmete göre üç gruba ayırmak mümkündür.⁸⁸

Sürekli ordunun, milislerin, gardiyanların, ayaklanma bastırma komitelerinin ve jandarma birliklerinin dâhil edebileceği “makine olarak hizmet edenler grubu”, bedenleri açısından değerlidir. Herhangi bir yargıda, ahlaki değerlendirmede ya da duygusal ifadede bulunmazlar. “Kendilerini ağaç ya da taş seviyesine indirirler; belki

⁸⁷ Thoreau, *Devlete Karşı İtaatsizlik Görevi Üzerine*, s.39

⁸⁸ Makalesinde doğrudan böyle bir sınıflandırma yoktur. (Thoreau, *Devlete Karşı İtaatsizlik Görevi Üzerine*, 2014), (Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, 2015) Adı geçen makalelerden yola çıkarak böyle bir sınıflandırma olabileceği kanısına varmaktayım.

de aynı şekilde hizmet verecek ahşap adamlar bile üretilebilirdi. Böyleleri bir kukladan, şekilsiz bir bez yığınının fazla saygı uyandırmazlar. Ama geleneksel olarak iyi yurttaş olarak değerlendirilirler.”⁸⁹ Bunlar düzenin koruyucuları olarak da görülebilir.

Milletvekillerinin, politikacıların, yasa koyucuların, hukukçuların, papazların ve devlet memurlarının dahil edebileceği “kafalarıyla hizmet edenler grubu” ise çok nadir ahlaki yorumlarda ve birtakım yargılarda bulunurlar. Ancak yanılma payları da yüksektir. Tanrıya da şeytana da hizmet etme ihtimalleri vardır. Bunlar da düzenin teorik çerçevesini çizenler ve devamını sağlayanlar olarak değerlendirilebilir.

Kahramanların, yurtseverlerin, amaçları uğruna acılara katlananların, reformcuların ve *gerçek insanların* dâhil edebileceği “vicdanlarıyla hizmet edenler grubu” ise haksız olduğu birçok konuda devlete karşı çıkabilir. Bu açıdan da genel olarak devlet ve dolayısıyla ilk iki grubun mensupları tarafından düşman olarak görülürler. Bu gruptan olanlar “Kral çıplak!” deme cesaretine sahiptir. Thoreau bu gruba dahil edilebilir.

Bu gruplandırmadan sonra Thoreau şu soruyu sorar: “İyi ile kötünün ne olduğuna çoğunluğun değil de vicdanın karar verdiği bir yönetim olamaz mı?”⁹⁰ Thoreau çoğunluk, adalet ve vicdan kavramlarından yola çıkarak bir çerçeve çizmiştir. Bu çerçevede devleti yönetirken vicdanı nereye koymak gerekir? Çoğunluk, pratikte sayısı fazla ve dolayısıyla nicel bakımdan güçlü olduğu için iktidara gelebilir. Ancak bundan sonra adaleti, sadece kendini seçenlere karşı doğru davranışlarda bulunmasından ibaret kalırsa burada vicdanın göz ardı edildiği bir durum söz konusu olur. Bu noktada vicdanın da görece dâhil ve etkili olduğu bir sistem düşünülebilir. Aslında tek tek kitlelere veya toplumlara vicdanlı-vicdansız demek zordur. Ancak vicdanlı olan bireyler biraraya gelince ortaya vicdanlı bir toplum çıkabilir. Bir kamu tüzelkişisi olarak devleti ‘*vicdanlı devlet*’ olarak tanımlamak zor olsa da onun ‘*vicdanlı olan bir devlet*’ olmasının tek kıstası da vicdanlı insanlardan oluşmasıdır. Bu vicdanlı insanların bir kısmı yasaları yapacak olanlardır, bir kısmı ise yasaları

⁸⁹ Thoreau, *Devlete Karşı İtaatsizlik Görevi Üzerine*, s.32

⁹⁰ Thoreau, *Sivil İtaatsizlik*, s.52

sorgulayacak olanlardır. Vicdanlı insanların yapacağı kapsayıcı yasalar, herhangi bir kötü niyet içermeksizin, bir haksızlığa yol açmış ise, bunu fark eden vicdanlı insanların sorgulamasında bu haksızlık düzeltilecektir. Böylece haksız ve adaletsiz uygulamalar asgari düzeye indirgenecektir. Bu yüzden sorgulayıcı bir vicdana sahip bireylerden oluşan devlet, ideale biraz daha yakındır. Çünkü o vicdanlı bireyler; haksız yasaların düzeltilmesi için ses çıkaracak, mücadele edecek kimselerdir. Tüm bunlardan sebep, devlet yönetiminde vicdan çok önemli bir kıstastır.

Thoreau çalışmasının sonunu hayalindeki devlet tasviriyle bitirir:

“Bireyi bütün gücünün ve otoritesinin kaynaklandığı daha üstün ve bağımsız bir güç olarak tanıyıp ve ona karşı bu anlayışla davranmadıkça, hiçbir zaman gerçekten özgür ve aydınlanmış bir devlet var olmayacaktır. Ben tüm insanlara adil davranmayı ve bireye saygı gösterip, bir komşu muamelesi yapmayı beceren bir devlet tahayyül ediyorum. Böyle bir devlet, komşuluk ve insanlık görevlerini yerine getirmeleri kaydıyla, ona soğuk duran, onunla kaynaşmayan ve kendisinin de kucaklamadığı insanların varlığını kendi düzeni açısından bir sorun olarak görmez.”⁹¹

1.3.4.Mohandas Karamçand Gandhi: Teorinin ve Pratiğin Eş Anlı Varoluşu

1869 yılında memur bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Mohandas Gandhi, 20.yüzyılın en önemli aktivistlerinden biridir. Oxford Üniversitesi’nde hukuk eğitimi aldıktan sonra bir süre memleketi Hindistan’da yaşamış ve ardından bir şirkette avukatlık yapmak üzere 1893’te Güney Afrika’ya gitmiştir.⁹² Burada kendi ırkına yapılan ayrımcı uygulamaları yok etmek için göstermiş olduğu çaba ile Hindistan tarihinin en büyük simalarından biri haline gelmiş ve hayatını, ırk ayrımcılığıyla mücadeleye adanmıştır. Gandhi’nin mücadelesinde teori ve pratik iç içedir.

Güney Afrika’daki Hintlilerin örgütlenebilmelerini sağlamak amacıyla Indian Opinion adlı bir gazete çıkarmış ve burada Thoreau’nun “*On Duty of Civil Disobedince*” adlı makalesini yayımlamıştır.

Hintlilerin çoğu Güney Afrika’ya 1860lı yıllarda çeşitli İngiliz işletmelerinde çalışmak üzere gelmişlerdir. Gandhi’nin, yönetimin haksız uygulamalarına ilk

⁹¹ Thoreau, *Devlete Karşı İtaatsizlik Görevi Üzerine*, s.

⁹² Tarık Aygün, *Efendiliğin Reddi: Sivil İtaatsizlik ve Doğrudan Eylem*, 2. Bs., İstanbul, Versus Kitap, s.54

başkaldırısı da 1906 tarihli Hintlilerin nüfus kayıtlarıyla ilgili bir yasaya karşı olmuştur. Bu yasa ile Güney Afrika polisine, kayıt yaptırıp yaptırmadıklarına bakmak için Hintlilerin evine izinsiz girebilme gibi bazı haklar verilmiştir. Gandhi bu yasaya karşı gelmek için Hintlileri örgütlemiş ve eyleme geçme çağrısı yapmıştır. İlk hapis cezasını da bu sebepten almıştır. Ancak bu, onu yıldırmanın aksine bilinçli eylemlere geçebilmek için örgütlenme isteğini arttırmıştır. Güney Afrika yönetimi tarafından verilen birtakım sözler de tutulmayınca direnmenin yeni biçimleri ortaya çıkmıştır. “Gandhi Hintlileri, izinsiz sokak satıcılığı yaparak kendilerini tutuklatmaya ve böylelikle tutukevlerini doldurup taşımaya çağırır.”⁹³ Bu eylemler Gandhi’nin ilk sivil itaatsizlik ve pasif direniş eylemleridir.

Gandhi’nin yöntemlerinin içeriğinde baskıcılarla işbirliğinden yana olmamak, değiştirilmesi gerekeni örnek olma yöntemiyle değiştirmek, toplumsal düzeni iyileştirmek için disiplinli davranışlarda bulunmak gibi unsurlar vardır. Bunları hayata geçirmek için uyguladığı pratik edimler ise açlık grevlerine gitmek, yabancı malları boykot etmek, vergileri ödememek, yollara barikatlar kurmak olarak özetlenebilir.⁹⁴

“Ücretsiz davalara bakması, sorunların çözümü için sürekli yerel makamlarla görüşme uğraşı, Hintlileri baskı altına alan yasalarla mücadele etmesi, ona kısa sürede büyük bir ün sağladı.”⁹⁵ Aslına bakılırsa Gandhi, Güney Afrika’daki Hintlilerin sorunlarının çözümünün hükümetle iyi diyaloglar kurmaya bağlı olduğunu düşünüyordu. Bunun için, örgütlediği tüm eylemlerde şiddetsizlikten, kaba güç kullanmamaktan ve barışçı yollardan yana olmuştur. Herhangi bir sorunla ilgili olarak hükümetle işbirliği yapmayı, çözümü birlikte aramayı ve uzlaşmayı tercih etmiş; bunlardan bir netice alamadığında, ona göre sivil itaatsizlik ve pasif direnişten daha da etkili olan ‘*satyagraha*’ eylemlerine başvurmuştur. “*Satyagrahayı* genel olarak iki ilke üzerinden temellendirerek düşünebiliriz: hakikat arayışı ve Hintlilerin *ahimsa* adını verdiği zarar verme karşıtlığı.”⁹⁶

⁹³ Ökçesiz, **a.g.e.**, s.45

⁹⁴ Nişancı, **a.g.e.**, s.184

⁹⁵ Aygün, **a.g.e.**, s.57

⁹⁶ May, **a.g.e.**, s.97

“Eğer kanun yapıcıya dilekçe ve benzeri yollarla hakikati gösteremezseniz ve hataya da teslim olmak istemiyorsanız, o zaman size sadece tek bir yol kalıyor; o da ya fiziki güçle zorlayarak size teslim olmasını sağlamak ya da kendi şahsınıza acı vererek kanuna direnme cezasını davet etmek. Bu yüzden Satyagraha halkın önüne ya Sivil İtaatsizlik ya da Sivil Direniş şeklinde geliyor.”⁹⁷

Gandhi’ye göre her insanın kendisi açısından yanlış olan ve haksızlıklara sebep olabilecek yasalara uymama hakkı vardır. Bu düşüncenin kaynağı olan güç ise kişinin kendi manevi dünyasından, bir bakıma vicdanından gelmektedir. Satyagraha da tam olarak budur: Ruh Gücü. Gandhi bunu şöyle açıklamıştır:

“Onun kök anlamı hakikate tutunmaktır. Bunun yanı sıra ben ona ‘sevgi gücü’ veya ‘ruh gücü’ diyorum. Satyagraha’nın uygulanmasında, yani hakikate ulaşmada daha ilk başlardaki aşamada kişinin rakibine karşı, onu zedeleyen şiddeti uygulamamak gerektiğini, onun sabır ve şefkatle hatadan kaçındırılması gerektiğini keşfettim. Bir kişiye hakikat gibi görünen bir şey diğeri için hata gibi görünebilir. Sabır, kendine acı çekirme anlamına gelir. Bu yüzden doktrin, muhalifin acı çekmesiyle değil, kendisinin acı çekmesiyle hakikatin gösterilmesi anlamına gelir.”⁹⁸

Bu açıdan *satyagraha* için Gandhi’nin eylemlerinin temel felsefesi demek doğru olacaktır. Sivil itaatsizlik ve pasif direniş eylemleri ise bu felsefenin vücut bulmuş halleridir.

Gandhi’nin itaatsizlik eylemlerinin en önemli örneklerinden biri hiç kuşkusuz *Tuz Yasasını* ihlal edişidir. Hindistan’da tuz üretiminde kazançlı bir tekel oluşturma çabasında olan İngiliz yönetimi Hintlilerin tuz üretimini yasaklamıştır. Buna karşılık Gandhi, destekçileriyle birlikte bir yürüyüş düzenlemiş ve “deniz kıyısına giderek buharlaştırma yoluyla denizden tuz elde etmiştir.”⁹⁹ Yasanın bu sembolik ihlali hem sivil itaatsizlik eylemleri hem de Hindistan’ın bağımsızlık mücadelesi açısından önemlidir. Bu eylemler sırasında Gandhi tutuklanıp hapse atılmış ve İngiliz yönetimi eylemcilere karşı çok sert tepkiler göstermiş olsa da, eyleme katılanlar şiddete başvurmayı tercih etmemiştir. İngilizlerin ölümcül hamlelerine karşı Hintlilerin şiddete başvurmamış olması, Gandhi’nin üzerlerinde yaptığı etki ile açıklanabilir. Bu

⁹⁷ Gandhi, **a.g.e.**, s.91

⁹⁸ Gandhi, **a.g.e.**, s.90

⁹⁹ Nişancı, **a.g.e.**, s.183

ve devamında gelişen eylemlerle birlikte İngilizlerin Hindistan’da bir işgalci olduğu, Hint halkı tarafından istenmedikleri –İngiltere dahil- dünya kamuoyu nezdinde açığa çıkmıştır.¹⁰⁰

Gerek Güney Afrika’da gerek Hindistan’da halkı için vermiş olduğu mücadele, onun insan hakları, çalışmalarında önemli bir isim olarak anılmasına yol açmıştır. Ancak onu bu çalışmalar içerisinde onu biricik yapan hem teoride hem de pratikte yapmış olduğu “şiddetsizlik” katkısıdır.

Şiddetsizlik sadece olumsuz davranışlarda bulunmamayı ve kaba güçten yana olmamayı değil aynı zamanda olumlu davranmayı, sevgiden ve merhametten yana olmayı da gerektirir. Gerçeğe bu yolla ulaşılabileceğine inanır.

“Gerçeğe bağlı edim Gandhi için, acıya katlanmak ve buna rağmen acı vermemek niyetini taşır. Böyle bir tutumun kaynağı, Gandhi felsefesinin biricik tutumu olan ahimsa’dır. (...) Ahimsa (şiddetsizlik, kaba güç kullanmama) gerçeğin bulunmasında önemli bir strateji olan satyagrahanın gerçekleşebilme koşuludur.”¹⁰¹

Bunun için şiddetsizlikten yana olan araçlar tercih edilmelidir. Gandhi bunun önemini ‘*tohum-arac*’ metaforunu kullanarak açıklamıştır:

“Araçlar tohuma benzerler amaç da bir ağaca; ve araçlarla amaçlar arasında tıpkı ağaçla tohum arasındaki bozulmaz bağ gibi bir bağ vardır. (...) Eğer saatini (zorla) almak istiyorsam seninle kavga etmem gerekir; saatini satın almak istiyorsam onun parasını ödemek zorundayım; eğer bir hediye istiyorsam onu rica etmeliyim ve başvurduğum araca göre saat; bir çalıntı eşya yahut kendi eşyam yahut da bir hediyedir. Görüldüğü gibi kullandığımız metoda göre üç farklı sonuç çıkmıştır ortaya.”¹⁰²

Gandhi, içinde yaşadığı toplumun yasalarına saygı göstermiştir. Ancak bilinç süzgecinden geçirip yanlış ve haksız olduğunu düşündüğü yasalara ise itaat etmemiştir. Yasaya uymamanın karşılığı olan cezayı ise –Sokrates ve Thoreau gibi- kabul etmiştir. Bunu şöyle açıklar:

¹⁰⁰ Aygün, a.g.e., s.108

¹⁰¹ Ökçesiz, *Sivil İtaatsizlik*, s.56

¹⁰² Gandhi, a.g.e., s.95

“Toplum yasalarına (...) titizce uyduktan sonradır ki, insan, hangi kuralın iyi ve adaletli, hangisinin haksız ve adaletsiz olduğuna karar verebilir. Ancak o zaman, insan çok iyi belirlenmiş durumlarda, bazı yasalara karşı boyun eğmezliğe başvurmak hakkını kazanabilir. (...) Şuna inandım: Bir halk, yasalara uymamak yoluna başvurmak yeterliğini kazanmadan önce, onun bütün gereklerini tümüyle öğrenmelidir.”¹⁰³

Gandhi için itaatsizlik, yüksek bir bilinçten sonra gelen bir edimdir. Bir yasaya dair her şey öğrenildikten sonra onun haklı mı haksız mı, adil mi adaletsiz mi olduğu kararına varılır. Bu noktadan sonra da vicdanın yasasına uyulur. Kişi, çok iyi bir değerlendirme aşamasından geçirdikten sonra haksız ve adaletsiz olduğunu düşündüğü yasaya uymama hakkını kullanabilir. Gandhi’nin bu fikirleri Sokrates’in fikirleriyle benzerlik taşır. Ona göre her yurttaş kendisine yanlış gelen yasaya uymama hakkını kullanabilir. “Bu yaklaşımı göçmenler arasında da taban bulması sonucunda, (...) Hintlilerin yürüttüğü mücadele; yasalara ve o yasaları koyanlara karşı, yasanın mağduru olan her bireyin katılması gereken bir sivil itaatsizlik hareketine dönüştü.”¹⁰⁴

İnsanın bilinçli olması çevresindeki gerilim ve çatışmaları fark edebilmesi açısından da önemlidir. Satyagraha felsefesinin içinde olan kişi, çatışmayı görmezden gelmemeli ve çözümden yana olmalıdır. Bu süreç doğru yönetildiği takdirde daha iyi toplumsal ilişkilerin kurulması sağlanacaktır. Ulaşılmak istenen sonuca ilişkin hedeflerin açıkça belirlenmesi, karşı tarafın amacını anlamaya çaba göstermek ve hesaplanabilir davranışlarda bulunmak çatışma çözümünün temel unsurlarıdır. Çatışmanın çözümünün sağlam ve kalıcı olması ise çözümün iki taraf için de kabul edilebilir olmasına bağlıdır.¹⁰⁵

“Çağdaş demokratik hukuk devleti düşüncesinin temelinde yatan, insan onurunun koşulsuz dokunulmazlığı ilkesi”¹⁰⁶ Gandhi’nin felsefesinin özünü oluşturur. O hem araçlarında hem de amacında bunu ülkü edinmiştir. Onun felsefesinde insan, sadece ‘insan’ olmasından dolayı değerlidir. Bu açıdan ulaşılmak istenen hedef ne olursa

¹⁰³ Gandhi, **Bir Özyaşam Öyküsü**, Çev.: Vedat Günyol, İstanbul, Cem Yayınevi, 1984, s.466

¹⁰⁴ Aygün, **a.g.e.**, s.58

¹⁰⁵ Galtung, **a.g.e.**, s.220,223,227

¹⁰⁶ Ökçesiz, **a.g.e.**, s.57

olsun, kendisiyle aynı tarafta veya değil, her insanın temel hak ve özgürlüklerinin özüne dokunulamayacağı düşüncesi hâkimdir. Bu yüzden Gandhi'nin eylemlerinde günlük hayatın etiği ile politik hayatta olması gereken etiğin bir arada olduğunu görmek mümkündür.

1.3.5. John Rawls: Adalet Teorisi İçinde Sivil İtaatsizlik

John Rawls, sivil itaatsizliğe ilişkin teorik bir çerçeve çizmiştir. Rawls için sivil itaatsizlik “adil ve demokratik bir devlette militan bir direniş ve davranış biçimidir ve anayasayı meşru olarak kabul eden yurttaşlar için ortaya çıkmıştır.”¹⁰⁷

Sivil itaatsizliğin tanımını ise şöyle yapar: “Yasaların ya da hükümet politikalarının değiştirilmesini hedefleyen, kamuoyu önünde icra edilen (alenî), şiddete dayanmayan, vicdani ancak yasal olmayan politik bir eylemdir.”¹⁰⁸

Rawls'un bakış açısına göre sivil itaatsizlik, adalete içkin sebeplerden dolayı kamusaldır ve dolayısıyla kamuya açık olur. Barışçıl yöntemler kullanılır. Bu itaatsizlikte yasa ihlal edilmiş olsa bile hâlâ yasaya bağlılık söz konusudur. Zira çoğu sivil itaatsizlik eyleminde olduğu gibi kişi, yaptığı ihlalin yasal sonuçlarını üstlenmeye hazırdır. Rawls bu durumu “yasaya itaatin sınırında yer alan bir nonkonformizm”¹⁰⁹ kavramsallaştırması ile açıklayarak onun hangi yönleriyle militan davranış biçimlerinden ayrıldığını belirtmiştir:

“Bu anlamıyla sivil itaatsizlik açık biçimde militan eylemden ve engellemeden farklı, şiddete dayalı organize direnişten ise tümüyle uzaktır. (...) Militanın eylemi kendi ölçülerine göre vicdanidir, ancak onun çoğunluğun adalet duygusuna başvurmak gibi bir amacı yoktur; onların adalet anlayışını yanlış ya da etkisiz bulur. (...) Militan, yasa ihlalinin hukuki sonuçlarını üstlenmeye hazır olmadığı için cezadan kurtulmaya çalışır. Çünkü böyle bir şey sadece güvenmediği güçlerin eline düşmek değil, aynı zamanda reddettiği anayasayı tanımak anlamına gelecektir. Meşru düzene temelden bir karşı çıkış halindedir.”¹¹⁰

¹⁰⁷ John Rawls, “Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı”, , **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, Çev.: Yakup Coşar, 4. Bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, s.56

¹⁰⁸ A.e., s.57

¹⁰⁹ A.e., s.61

¹¹⁰ A.e., s.61,62

Rawls'un 1979'da yayımladığı "Bir Adalet Teorisi"nin en önemli yönü, 1960lı yılların siyasal ve toplumsal gelişmeleri ışığında, toplumsal adaletin ve adil bir düzenin nasıl olması gerektiği konusunda, radikal sol söylem dışında kalarak bireyin özgürlüğünü ve haklarını ön plana çıkaran bir yapı sunmasıdır."¹¹¹ Rawls sivil itaatsizliği de, adalet ilkelerinden yola çıkarak açıklamıştır. Rawls'un adalet anlayışı iki ilkeden oluşur:

İlki *eşit özgürlükler ilkesidir*. Buna göre her birey aynı temel haklara sahiptir: yaşama özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, mülkiyet özgürlüğü, siyasal özgürlük... Bu ilkeden herhangi bir amaç için vazgeçmek ya da ihlal edilmesine göz yummak mümkün değildir.

İkincisi ise sosyal ve ekonomik eşitsizliklerle ilgilidir ve kendi içinde ikiye ayrılır: adil tasarruf ilkesi ve adilane şans ilkesi. *Adil tasarruf ilkesi* en kötü durumda olana en büyük yararı sağlamakla ilgilidir. Toplumda bir eşitsizlik olacaksa, bu ancak en dezavantajlı olanın en çok yararı sağladığı bir eşitsizlik olabilir.¹¹² *Adilane şans ilkesi* ise memuriyetlerin ve makamların herkese açık olması ile ilgilidir. Bu, fırsatlara ulaşmada eşit şartlarda olmayı ifade eder.

Bu çerçevede, Rawls için sivil itaatsizlik özellikle eşit özgürlükler ilkesi ve adilane şans ilkesinin ihlali neticesinde başvurulabilecek bir yoldur. Rawls'un adalet ilkeleri bir "kamusal adalet anlayışı" oluşturur. "Bu anlayışın temel ilkelerinin uzun dönem devam eden sürekli ve kasıtlı ihlali, özellikle de eşit temel özgürlükler ilkesinin ayaklar altına alınması ya teslimiyete ya başkaldırıya yol açar."¹¹³ Bu başkaldırı durumu sivil itaatsizliğin ta kendisidir. Bu olmazsa olmaz ilkelerin ihlali, sivil itaatsizlik eylemlerine meşruiyet kazandırır. Ancak bunun öncesinde politika yapıcıya bu hakların ihlal edildiğine ve düzeltilmesi gereken uygulamaların var olduğuna dair çağrı yapılmalıdır. Bunların muhatap bulamaması ya da bulduğu halde sonuca ulaşamaması durumunda sivil itaatsizlik eylemlerine başvurulur ve eylemler

¹¹¹ Cengiz Tosun, "Liberalizm ve Sosyal Darwinizm Karşısında John Rawls", **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, No:10, 2010 Güz, s.90 (Çevrimiçi)

<http://www.flsfdergisi.com/sayi10/81-94.pdf>, Erişim Tarihi: 13.01.2018

¹¹² Hanifi Macit, "Şiddet İçermeyen Bir Eylem: John Rawls'da Sivil İtaatsizlik", **Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi** No:16, 2007 (Çevrimiçi) <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunikkefd/article/view/1021004171/1021003995>, Erişim Tarihi: 16.12.2017

¹¹³ Rawls, **a.g.e.**, s.60

meşruiyet kazanır. “Sivil itaatsizlik, çoğunluğun adalet duyusunun adresinde siyasi bir eylem olmasına rağmen, çoğunluk bu konuyla ilgili hareketsiz ve vurdumduymaz olduğunu gösterdiyse bu durumda, sivil itaatsizliğin meşruiyetinin ikinci koşulu yerine gelmiş demektir.”¹¹⁴ Bundan sonra da en yüksek yargı merci kamuoyu vicdanı olur. Eylemlerin esas meşruiyet kaynağı da burasıdır.

Bu açılardan bakıldığında Rawls’un sivil itaatsizlik eylemlerine ilişkin tasvirinin, adil toplumun mevcut haksızlıklar ve yanlışlıklarının düzeltilmesine zemin hazırladığının ve muhtemel haksızlıkların da önüne geçmek için bir araç olduğu sonucuna ulaşabiliriz. “Bu eylem biçimi dar anlamıyla yasa karşıtı olmasına rağmen, anayasal bir sistemi korumanın ahlaki olarak savunulabilecek doğru bir yoludur.”¹¹⁵ Böylece demokrasinin sadece anayasal ve eşitlik üzerine yazılı hukuk normlarından ibaret olan dar kalıbı da genişletilmiş olur.

1.4.SİVİL İTAATSİZLİK ve MEŞRULUK TARTIŞMALARI

Sivil İtaatsizlik “meşruiyetini, *hiçbir* demokrasinin mükemmel olmadığı, ancak prensip olarak ‘adile yakın bir sistemi’ hedefliyor olması yolundaki kabulde”¹¹⁶ bulur. Demokratik bir devlet, amacı yasal düzen içindeki haksızlıkların giderilmesini ve iyileşmesini sağlamak olan eylemlere bir hak olarak bakmalıdır. Aksi yöndeki davranışlar ‘normatif bir dayatma’ olarak nitelendirilebilir.

“Devlet bütün bireylerin yararına ortak bir kurumdur.”¹¹⁷ şeklindeki Kantçı bakış açısına göre devletin nezdinde herhangi bir üstün azınlığın ya da çoğunluğun yararı değil, bütün bireylerin yararı esas alınmıştır. O halde herhangi bir durum ile ilgili kendi yararının suistimal edildiğini veya sekteye uğratıldığını düşünen bireyler bunları yeniden elde etmek için bir çaba içine girebilir. Bu çabalardan biri de, devleti ve anayasal düzeni inkâr etmeyip, aksine, onun aksayan yönlerinin iyileşmesini isteyen sivil itaatsizliktir. Bu, bir bakıma siyasal olanın toplumsal zeminde yansıma bulmasıdır. Saner, bir sivil itaatsizlik tercihini şöyle açıklar:

¹¹⁴ Macit, a.y., s.144

¹¹⁵ Rawls, a.g.e., s.71

¹¹⁶ Saner, a.g.e., s.173

¹¹⁷ Ökçesiz, a.g.e., s.104

“Demokratik sistem içerisinde çoğunluğun kabul ettiği ve devlet için yaşamsal önemde olan bir yasayı ihlal etmenin meşruiyetinden söz edilebilir mi? Cevap önerisi şu olabilir: En azından yasanın bireyi mutlak sonuçları olan eylemlere zorladığı durumlarda böyle bir meşruiyet vardır.”¹¹⁸

Habermas’a göre “demokratik devlet, meşruiyetini saf legaliteye dayandırmadığı için, yurttaşlarından mutlak değil, sadece ilkesel itaat bekleyebilir.”¹¹⁹ Aksi yüksek bir meşruiyet iddiası olur. Ne kadar demokratik olursa olsun vatandaşlar sadece gönüllü olarak değil -belki daha fazla- cezalandırılma korkusuyla itaat ederler. Gönüllülüğe bağlı itaat beklemek bir ideal olabilir. Bir devlet buna ulaşmayı isteyebilir. Bu durumda da, sivil itaatsizlik eylemleri bu amaca ulaşmak için önemlidir. Yani sivil itaatsizlik; bir devletin, olduğunu iddia etmesinin pek de gerçekçi olmadığı, ancak olmayı istemekle de haklı olduğu ‘yüksek meşruiyete’ ulaşması için bir araç olabilir: Adil olduğunu iddia eden devletin daha adil, demokratik olduğunu iddia eden devletin daha demokratik olması için çalışan bir araçlar bütünü...

Habermas sivil itaatsizliği bir yönüyle de meşruiyetin koruyucusu olarak görür. Tanımda sivil itaatsizliğin bir bütün olarak işleyen hukuk devletinde söz konusu olabileceği ve eylemcinin de düzenin yasallığını kabul ettiği belirtilmişti. Böyle bir düzende sivil itaatsizlik eylemleri neden haklıdır? Habermas bunu, anayasaların yanılmalarının söz konusu olacağından hareketle ve yenilenme gerekliliğinden yola çıkarak açıklamıştır. Mevcut anayasalar içinde daha iyi olanlar bile yanlışlar, direnişler ve yenilgilerle şekillenmiş ve bugünkü hallerini almışlardır.

“Bu tarihsel yaklaşımla hukuk devleti tamamlanmamış bir yapı olarak değil, tersine yaralanabilir, yanılırlara sürüklenebilir bir proje, değişen koşullar altında yeniden kurulması, korunması, yenilenmesi gereken bir projedir. Bu proje bitmiş olmadığı için de, anayasal organlar yanılabilme olasılığının dışında değildirler.”¹²⁰

¹¹⁸ Saner, a.g.e., s.168

¹¹⁹ Habermas, **Sivil İtaatsizlik: Demokratik Hukuk Devletinin Denektaşı Almanya’da Otoriter Legalizm Karşıtlığı**, s.130

¹²⁰ Habermas, a.g.e., s.132

1.4.1.Pozitif Hukuk-Doğal Hukuk Ayrımında Sivil İtaatsizlik

“Hukuk devleti; yönetenleri, bürokrasiyi, yargıçları ve tabii, sade vatandaşı da bağlayan temel oydaşma kaynağı ve meşruluğun teminatı olmaktadır.”¹²¹ Ancak bunun için toplumun hukukun üstünlüğü ilkesine içten inanması ve gerçekten de hukukun herkese eşit mesafede durması gerekmektedir. Bir suç –diğer tüm şartlar aynı olduğu varsayımı altında- işleyen kim olursa olsun aynı cezayı gerektirmektedir. Bir mağduriyete ilişkin, öznesi kim olursa olsun, herkes için aynı şekilde giderilme çabası içine girilmesi gerekmektedir. Kısacası, yasalar muhatapları arasında çifte standart doğurucu şekilde uygulanmamalıdır. Aksi takdirde hukuk normları tarafsızlığını kaybetmiş olur ve toplumun bir kesimi, bunu hissetmeleriyle beraber, devletin –doğası gereği pek de tasvip etmediği- düzeltme mekanizmalarını işletmeye sokma çabası içine girerler. Sivil itaatsizlik eylemleri de bu mekanizmalardan biridir.

Sivil itaatsizliğin meşruluğu meselesi ise hukukilik ve ahlakilik arasında bir yerlerde tartışma zemini bulmaktadır. Onu tam olarak -en azından pozitif anlamıyla- hukuki olarak niteleyemeyiz. Bu bir çelişki doğurur. Sivil itaatsizlik, hukuk devleti içinde kurallaşması ve genel kabul görmesi oldukça zor olan bir edimdir. Eğer hukuk devleti, sivil itaatsizlik eylemlerini kabul ederse bu onun haksızlıklar barındırdığının kabulü olur ki bu, demokratik hukuk devletinin temel özelliklerinden biri olan eşitlik ilkesine aykırı bir durum oluşturur. Çünkü devlet, toplumda diğerleriyle eşit olmayan uygulamalara maruz kalan grup veya gruplar olduğunu kabul etmiş demektir. Ayrıca bu, devletin otoritesi için de sarsıcı bir etki yapar. Bu açıdan devletin (yasa koyucu) haksız bir yasanın mevcudiyetini kabul etmek suretiyle sivil itaatsizlik eylemlerini mazur görmesi zordur. Bir sivil itaatsizlik eylemcisi, eylemini ne kadar haklı gerekçelere dayandırırsa dayandırсын devlet tarafından “Kanun, kanundur.”¹²² düsturuyla karşılaşacaktır.

“Halk ise güçlüye ‘haklı olduğu için’ itaat etmeye mecbur olduğunu zanneder. Oysaki bu bir hatadır. Güçlüye itaat etmek haklı olduğu için değil, fakat başlı başına

¹²¹ Vergin, **a.g.e.**, s.49

¹²² Habermas, **a.g.e.**, s.128

güç teşkil ettiği için lazım gelir.”¹²³ der Auerbach. Bu, genel çerçevede pozitif hukukla ilişkilendirilen bir mevzudur. Devlet pozitif hukuku yapan, değerlendiren, teftiş eden bir güçtür. Sivil itaatsizlik eyleminde bulunan kişi ise, yürürlükte olan bir hukuk normunu çiğneyerek yasa koyucuya karşı bir edimde bulunur. Tıpkı kriminal bir suçlunun bir yasayı çiğnediği için ceza almayı hak etmesi gibi, bu itaatsizlik hali de devletin gözünde ceza almayı gerektirir. Bu açıdan “sivil itaatsizlik eylemleri, prima facie (ilk görüşte) hukuka aykırı olarak nitelendirilir.”¹²⁴ Tam da bu noktada, pozitif hukukla bağdaştırılamayacak olan sivil itaatsizlik doğal hukuka daha yakın duran bir kavramdır. Onu doğal hukukla bağdaştırdığımızda bir meşruluk alanı da yaratmış oluruz. Meşru olan belki her zaman yasal olmayabilir ama olması gerekene (doğal hukuka) daha yakındır.

Ayrıca sivil itaatsizliği pozitif hukukla bağdaştırmak –tartışmanın her iki tarafı için de- istenmeyen bir normalleşme etkisi doğurabilir. Sivil toplum içindeki birçok grup bazı haklarının ihlal edildiğini öne sürerek aynı anda sivil itaatsizlik eylemleri yapsa durum ne olur? Bu, eylemlerin normalleşmesine, değerinden kaybetmesine, çağrı ve ikna gücünün azalmasına yol açan bir normalleşme sürecinin kapısını aralar. “Sivil itaatsizlik moda haline geldikçe etkili olmaya çalışan alternatif yasal ve demokratik araçlara saygı duyulmasını zayıflatma tehlikesi de taşımaktadır.”¹²⁵ Tüm bu nedenlerden dolayı sivil itaatsizlik yasa ve meşruluk arasında tartışılmalıdır.

Doğal hukuk, olması gerekene ve bu yönüyle de daha çok evrensel ilkelere vurgu yapar. “Hukukun devlet organlarınca konmuş olması değil, insan aklından kaynaklanan adalet anlayışına uygun olması önemlidir.”¹²⁶ Bu yönüyle de pozitif hukuktan daha üstün bir anlam ifade eder. Pozitif hukuk da adaleti sağladığı ölçüde doğal hukuka yaklaşmış olur ve böylece kendisine itaat edilir. “Doğal hukuka uygun

¹²³ Erich Auerbach, “Kötünün Zaferi: Pascal’ın Siyasi Nazariyesi Üzerine Bir Deneme”, **İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi**, Çev.: Fikret Elpe, 1 (2-3), 1946, s.85, (Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/14328>, Erişim Tarihi: 12.12.2017

¹²⁴ İhsan Kurtbaş, “Sivil İtaatsizlik ve Meşruluğu Sorunu”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:5, Sayı:44, Nisan 2017, s.446, (Çevrimiçi) https://www.researchgate.net/publication/316621353_SIVIL_ITAATSIZLIK_VE_MESRULUGU_SORUNU, Erişim Tarihi: 03.12.2017

¹²⁵ A.e., s.451

¹²⁶ Mehmet Fikret Gezgin, **Hukukun Temel Kavramları**, İstanbul, Yerküre Yayınları, 2003, s.29

olmayan bir pozitif hukuka kimse itaat etmek zorunda değildir.”¹²⁷ Demokratik olmayan sistemlerde de pozitif hukuk kurallarının uygulanabilir olduğunu söylemek pek tabii mümkündür. Ancak bunların doğal hukuka yakın olduğunu veya doğal hukuka ulaşma ideali taşıdığını söylemek güçtür.

Sivil itaatsizlik eylemleri; yürürlükteki hukuk kurallarının yanlış ya da eksik yönlerini vurgulayıp onlara itaat etmeyi reddederek olması gerekene vurgu yapar ve olması gerekenin gerçekleşmesi amacını güder. Doğal hukuk ve sivil itaatsizlik eylemleri olması gerekene işaret etme ve bir düzeltim işlevine sahip olma gibi özellikleriyle ortak yönlere sahiptir. Bu açıdan sivil itaatsizlik eylemleri, doğal hukukun gerçekleşmesi amacına hizmet eden araçlardan biri olarak da değerlendirilebilir. “Hukuku hukuk yapan özün bütününe doğal hukuk demek mümkünse, sivil itaatsizliği de bu öze bir çağrı olarak nitelemek gerekir.”¹²⁸

Sivil itaatsizlik doğal hukuka daha yakın oluşu sebebiyle pozitif hukukun üstünde bir yerlerde olsa bile yine de temel değerler düzeyinde tartışılır. Çünkü amacı toplumdaki mağdur bir kesimin söz konusu temel değerlerden yoksun olmasına bağlı olarak, bunları onlar için sağlamaktır. Buradaki sorun, “haksız olduğu ileri sürülen devlet eyleminin veya işleminin kamuca tanınabilir olup olmadığıdır.”¹²⁹ Sivil itaatsizlik amacıyla ve kendilerine göre haklı bir gerekçeyle ortaya çıkmış bir gruba; kamuoyunun ne derece destek verdiği, söz konusu mağdur kesimin kendilerini bu eylemlerin ne derece bir parçası hissettiği gibi konular önemlidir.

“Eylemin amacı, kamusal bir uzlaşmaya zemin hazırlamaktır. Doğal hukuk prensipleri adına girilen sivil itaatsizlik, ancak pozitif hukuka ilham kaynağı olacaksa, haklılık taşıyabilir.”¹³⁰

Bu yüzden sivil itaatsizlik edimi, pozitif hukuku değiştirme hakkı olduğu dayanağını da doğal hukuktan alır. Doğal hukukun içeriğinde ve özünde olup da pozitif hukuk bünyesinde yer almayan eksikliklerin ya da haksızlıkların düzeltilmesi adına

¹²⁷Kemal Gözler, **Hukukun Genel Teorisine Geçiş: Hukukun Geçerliliği ve Yorumu Sorunu**, Ankara, US-A Yayıncılık, 1998, s.60 (Çevrimiçi) <http://www.anayasa.gen.tr/hgtg.pdf>, Erişim Tarihi: 28.12.2017

¹²⁸ Nişancı, **a.g.e.**, s.267

¹²⁹ Ökçesiz, **a.g.e.**, s.164

¹³⁰ Nişancı, **a.g.e.**, s.271

yapılırsa eylem bir meşruluk zeminine ulaşabilir. Eylemin haklılığı da kamusal zeminde nasıl bir karşılık bulduğuna bakılarak görülebilir. Geniş kitlelerce katılım sağlanmış, bir kamuoyu vicdanı ve oydaşması oluşturmuş eylemler doğal hukuk çerçevesinde haklı bir zemine oturtulabilir. Herkes tarafından görülebilme, anlaşılabilme ve benimsenebilir olma koşulları sivil itaatsizlik eylemlerinin başarıya ulaşmasının ön koşullarıdır.

“Sivil itaatsizlik, adaletsiz olduğu düşünülen kanuna karşı bir direnme olduğuna göre, sivil itaatsizliğin meşruluğunu adalet idesi (doğal hukuk) anlayışı çerçevesinde düşünmek gerekir.”¹³¹ Buradaki adalet arayışı meşruluğun sorgulanması için bir başlangıç olarak değerlendirilebilir. Yasa son tahlilde adalet sonucuna ulaşılırsa haklı ve anlamlı olur. Hukuk da, kuralların muhataplarında adalet duygusuna hitap etmesine bağlı olarak güçlü bir varlık bulur. “Ağır bir haksızlığı içeren bir pozitif hukuk düzeninin tartışmasız bir kuralının, bu haksızlığı kamuya etkin bir biçimde duyurabilmek için çiğnenmesinin elbette yasaya aykırı, fakat amacında hukuka uygun olduğunu ileri sürmek”¹³² doğal hukuk bağlamında mümkün olabilir. Kısacası haksız bir yasaya karşı, yasaya aykırı edimde bulunmak adalet anlayışı çerçevesinde doğru olabilir. Zaten haksız yasa da hukuk olmaktan çıkar. Tabii ki bu haksızlığın açık seçik ortada ve en azından bir kesimin geneli tarafından kabul edilmiş olması gerekir. Böyle bir yasaya karşı aykırı edimde bulunmak ise doğal olarak kaçınılmazdır. Yasaya aykırı edimde bulunmak sonuç olarak yasadışıdır fakat bu bir haksız yasaysa, o zaman ona karşı yapılan edim de doğal hukuka uygun olarak değerlendirilebilir. Demokratik hukuk devletlerindeki doğal hukuk ideali bağlamından bakıldığında bunun yadırganmaması da gerekir.

Doğal hukuk evrensel temel insan haklarını içerse de pozitif hukuk normları ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye farklılıklar gösterebilir. Öyle ki bu farklı pozitif hukuklar, birbirinin tam zıddı anlamlar da içerebilir. Buna göre pozitif hukukun yapılma aşamasında ideolojilerin, çıkar gruplarının, iktidarı elinde bulunduranların vb. etkileri söz konusudur. Bu da yasaların kimi zaman en güçlülerin elinde bir araç olup *ötekilerin* aleyhine sonuçlar doğurabileceğini ortaya koyar.

¹³¹ A.e., s.267

¹³² Ökçesiz, a.g.e., s.154

“Hak kavramı, güçlünün eline geçtiği zaman doğal hukukun zıddı olan pozitif hukuk manasına gelir.”¹³³ Siyasal iktidar veya yasa yapma gücünü elinde bulunduran otorite adil olduğu ölçüde doğal ve pozitif hukuk arasındaki fark azalacaktır. Bunun için gücün adil kullanımı önemlidir. Adalet nosyonu da tam da bu açıdan daha fazla önem kazanır.

“Haklı olan şeye itaat etmenin hak olduğunu, kuvvetsiz hukukun aciz olduğunu, haksız kuvvetin de zulüm olduğunu, her zaman hakla mücadeleye girişen fena insanlar olduğunu işitirsek; kuvvetten başka bir şey olan ve ona hiç olmazsa kuramsal bakımdan bağlı olmayan objektif bir hukuk mevcudiyetinin kabul edilmiş olduğuna inanırız.”¹³⁴

Demek ki adalet ile gücü biraraya getirmek gerek; bunu sağlayabilmek için de adil olanın güçlü, güçlü olanın ise adil olması gerekir. Ancak bu ikisi her zaman biraraya gelememektedir. Pozitif hukuk veya yasa, güçlü olanın (ya da iktidarı elinde bulunduranın) ürünü iken adalet doğal hukuka denk gelir. Yönetmenin daha kolay olmasını sağlayan ise, bu pozitif hukuk hükümleridir. Doğal hukuka ulaşmak ise bir idealdir. Demokratik hukuk devleti, doğal hukuka ulaşmayı demokrasinin tam manasıyla işleyebilmesi için istemelidir.

Ne var ki “Devlet bir soyutlamadır. Ne haz duyar, ne acı çeker, ne mutlanır, ne de korkar. Devletin niyetleri sandığımız şey onu yöneten kişilerin niyetlerinden başka bir şey değildir. O kadar ki, devletin yüceltilmesi aslında az sayıda yöneticilerin yüceltilmesidir sadece.”¹³⁵

Onu yöneten kişilerin niyetlerinden sebep devletin niyetleri kimi zaman herkesin lehine sonuçlar doğurmaz. İktidarı elinde bulunduranlar onu kaybetmemek ve siyasal nüfuzlarını yitirmemek için doğal hukuka ilişkin edimleri pozitif hukuk uygulamalarına yansıtmak istemeyebilirler. Devletin –kadim manası bir kenara bırakılacak olursa- onu yönetenlerle böylesine örtüşüyor olması, demokratik bir devlet içerisinde bütün yasalara körü körüne itaat etmemek gerektiğini göstermektedir. Bunlar, en nihayetinde bir insan ürünü olmalarından sebep, birtakım haksızlıklar doğurabilir.

¹³³ Auerbach, **a.g.e.**, s.76

¹³⁴ **A.e.**, s.94

¹³⁵ Bertrand Russell, **Çağımızın Sorunları Üzerine Düşünceler**, Çev.: Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, İstanbul, Cem Yayınevi, 1972, s.212

“Birçoklarına göre yasaların çiğnenmesi bir demokrasi içinde hiçbir zaman hoş görülemez; ama öyle devlet düzenleri vardır ki, onlarda yasaları çiğnemek bir ödevdir. İkinci Dünya Savaşı’ndan galip gelen hükümetler, özellikle de Almanları ‘kendilerine iğrenç işler buyuran yasaları’ niçin çiğnemediler diye sorguya çekip suçlu buldular. O zaman hangi mantık bir demokraside hükümetin bize çirkin işler buyurmayacağını, buyurduğu zaman da bu buyruğu dinlememenin kötü olacağını ispat edebilir?”¹³⁶

Bu noktada şu sorulabilir:

“Politik yasa koyucu tarafından her an değiştirilebilecek kuralların meşruiyeti nasıl temellenecektir? Bunun cevabı ise anayasal demokrasinin işleyişi ile açıklanabilir: Anayasa normları bile değiştirilebilir, hatta anayasanın değiştirilemez olduğunu duyurduğu temel normlar bile. Örneğin bir rejim değişikliği durumunda hükümsüz kılınabilir olmakla bütün pozitif haklarla aynı kaderi paylaşırlar.”¹³⁷

Anayasaların ve anayasal hükümlerin bile değişebilir olduğu demokratik hukuk düzenlerinde, yanlış ya da haksız olduğu bir konsensüs ile açıkça ortaya konan yasaların değişmesi kaçınılmazdır. Auerbach’ın ifadesiyle:

“Kanunda akliselim veya anlaşılmış insanların ahengi hüküm sürmez, bilakis orada sadece alışkanlık hüküm sürer. Fakat bu alışkanlık, zaman ve mekana bağlıdır ve bundan dolayı her zaman sarsılabilir.”¹³⁸

Sonuç olarak; “sivil itaatsizlik eylemlerinin özünde yatan düşünce; pozitif hukukun öngördüğü gerekliliklerin, pozitif hukuku aşan değerlere –doğal hukuka- aykırı görülerek, şiddete başvurmada ama yasal çerçeveye de uymadan, kamuoyu desteği kazanarak pozitif hukuku değiştirme çabasına girmektir.”¹³⁹

1.4.2.Çoğunluk-Çoğulculuk Bakımından Sivil İtaatsizlik

Demokratik hukuk devletin yasaları, aslında çoğunluk iradesinin vücut bulmuş halidir. Bu durum demokrasinin işleyebilmesi için bir zorunluluktur. Aksi takdirde

¹³⁶ A.e., s.142

¹³⁷ Jürgen Habermas, **Meşruiyet Dayanağı Olarak İnsan Hakları**

¹³⁸ Auerbach, **a.g.e.**, s.77

¹³⁹ Abdurrahman Eren, “Türk Hukukunda Vicdani Ret”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.61, Sayı:3, 2006, s.106, (Çevrimiçi)
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000093088/5000086548>, Erişim Tarihi: 25.12.2017

oluşabilecek kargaşa durumu demokratik hukuk devletlerinin sözleşmecî gelenekleri sayesinde önlenmiştir. Demokrasinin işleyebilmesinin ve işlevini kaybetmemesinin yolu bu gözükmektedir.

“Yöneten-yönetilen ilişkisinde karşılıklı hakların ve yükümlülüklerin bir sisteme bağlanarak uzlaşmaya varılmasını anlatan sözleşme kuramı, siyaset literatürünün başat kavramlarından biridir.”¹⁴⁰ Sözleşme, uyrukların oydaşmasını ve yönetme yetkisini egemene devretmesini ifade eder. Sözleşme geleneği ile çoğunluk kuralı en başından kabul edilmiştir.

“Çoğunlukçu demokrasi anlayışı; çoğunluğun iradesiyle ortaya çıkan, toplumun ortak iyiliğine yönelen, milli irade ya da genel irade teorisinin ortaya koyduğu bir demokrasi anlayışıdır. Bu teoriye göre halkın ortak iyiliğine yönelen çoğunluk iradesinin toplumun ortak çıkarları ile çatışması düşünülemez.”¹⁴¹

Bu açıdan çoğunlukçu demokrasi anlayışında olası yanılgılar ve haksızlıkların göz ardı edilme ihtimali vardır. Bu durum çoğunluğun hep haklı, yanılmaz olduğu ve çoğunluğa dâhil olmayanların fikirlerinin savunulabilir olmadığı gibi yanlış kabuller ortaya çıkarabilir. Oysaki çoğunluk da kişileri veya grupları göz ardı edebilir, yanlışlıklar ve haksızlıklar yapabilir. En nihayetinde çoğunluğun da sayıca üstün olmaktan sebep bir çıkar grubu olduğu söylenebilir. Çoğunluğun sebep olduğu mevcut haksız durumlar karşısında susup sinmek ise demokrasinin özü ile çelişkilidir. “Demokratik sistemlerde çoğunluğun yönetiminin pratik bir kural olmasının çoğunluğun tercihlerine ahlaki bir üstünlük tanınması ile bir ilişkisi yoktur.”¹⁴²

“Demokrasi uygulamasının çoğunluğun sultanı haline dönüşme ihtimali, ilk olarak güçlü azınlıklar tarafından fark edilen bir olgudur.”¹⁴³ Onlar bunu temel haklarının çiğnenmesi veya ayrımcı politikalarla karşı karşıya kalmak şeklinde idrak ederler.

¹⁴⁰ Nişancı, a.g.e., 274

¹⁴¹ Bülent Yavuz, “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.13, No:1-2, 2009, s.289 (Çevrimiçi) http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/13_12.pdf, Erişim Tarihi: 27.12.2017

¹⁴² Nişancı, a.g.e., s.278

¹⁴³ Yavuz, a.g.e., s.284

Bunun olmaması için çoğunluğun her konuda istediği kararı almasını önleyecek kısıtlamalar olmalıdır.

“Çoğulcu demokrasi anlayışı, çoğunluk yönetiminin çoğunlukçu demokrasi anlayışına kayma tehlikesini önleme kaygısından hareketle üretilmiş bir kavramdır. Çoğulcu demokrasi anlayışında da çoğunluğun yönetme hakkı bulunmaktadır. Ancak azınlıkta kalan kesimin hakları da oldukça önemlidir.”¹⁴⁴

Toplum içindeki farklı kesimlerin demokrasi potasına dâhil edilmesi çoğulcu bakış açısını oluşturur. Herhangi bir grubun kayırılması değil, tüm kesimlerin katılımı esastır.

“Çoğunlukçu rejimler ise, hükümet içerisinde azınlıklarla uzlaşma içerisine girebilme noktasında başarısız olduklarından; dışlanan grupları şiddet içeren protestolardan ve başkaldırıya uzanacak şekilde taleplerini ifade edebilecek alternatif kanallar aramaktan alıkoymak bir yana, bu yöntemlere itmektedirler.”¹⁴⁵

Sivil itaatsizlik ise hem kurulu olanı bozmadan veya alaşağı etmeden hem de onu ‘daha iyi, daha adil ve herkes için’ haline getirme amacı güderek çoğunluk sisteminin ortaya çıkardığı haksız uygulamaları düzeltmek istemektedir. Demokratik hukuk devleti de “kendi yurttaşlarından körü körüne bir itaat beklemediği, aksine bu itaatin nitelikli bir itaat olması gerektiği, yani onlardan temel ilkelerin çiğnenmesi yahut ağır bir haksızlık karşısında susmalarını buyurmadığı”¹⁴⁶ ölçüde gerçek bir anlam ifade etmiş olur.

Sivil itaatsizlik eylemlerini diğer adi, adli, kriminal ya da değil aykırı edim ve itaatsizlik eylemlerinden ayıran ve daha değerli kılan şey, her demokratik devlete ilişkin olması gereken ‘daha iyiye gitme’ sorununa bir katkı sağlamasıdır. Bu katkıyı kullanılan araçlardan bağımsız olarak başlı başına sivil itaatsizliğin kendisi ve amacı sunmaktadır. Çünkü sivil itaatsizlik bir çıkar yaratmanın değil, kolektif bir yararı gerçekleştirmenin peşindedir. İçerisinde hakkı ihlal edilmiş bir kesimin kamu

¹⁴⁴ A.e., s.292

¹⁴⁵ Nur Uluşahin, “Liberal Demokrasinin Çıkmazı: Çatışma Karşısında Barış için Azınlık-Çoğunluk İlişkisini Yeniden Düzenleme Gereği”, **Anayasa Yargısı**, C.24, 2007, s.622 (Çevrimiçi) http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/nur_ulusahin.pdf, Erişim Tarihi: 15.12.2017

¹⁴⁶ Ökçesiz, a.g.e., s.173

yararını barındırır. Bu yönüyle de, çoğunluğun tiranlığa evrilme tehlikesine karşı çoğulcu demokrasiye bir katkı sunar.

“Demokrasilerde de çoğunluğun azınlık üzerinde bütünüyle gereksiz ve gaddarca bir tiranlık kurması imkânı vardır. 1885’ten 1922’ye kadarki dönemde Britanya Krallığı (kadınların siyasal haklara sahip bulunmayışı dışında) demokrasiydi. Ama bu, İrlanda’nın baskı altında tutulmasına engel olmuyordu. Demokrasilerde de, yalnızca ulusal bir azınlığa değil, aynı zamanda dinsel ve siyasal bir azınlığa da eziyet edilebilir. Azınlıkların korunması iktidarın yola getirilmesinin en önemli bölümlerinden biridir.”¹⁴⁷

O halde demokrasilerde sırf bu çoğunluk iradesinden dolayı bir dizginleme mekanizması gerekmektedir. Bu, her şeyden önce azınlıkların haklarını ve özgürlüklerini korumak için gerekli olan bir durumdur. Çoğunluğun almış olduğu her karara; sayıca fazla oldukları için, koşulsuz şartsız ve getirip götürdüklerini hesaba katmadan itaat etmek ideal demokrasi teorisiyle de pek bağdaşmaz. Zira demokrasi, “azınlığın haklarını güvence altında tutan ve çoğunluğun iktidarını dizginleyen bir sistem”¹⁴⁸ olma amacı gütmelidir.

Yasalar, çoğunluğun belirlediği, seçtiği bir grup tarafından yapılır. Onlar bu yasaları yaparken kendilerini ve kendilerini iktidara getiren çoğunluğun çıkarlarını –ister istemez- göz önünde bulunduracaklardır. Ve dolayısıyla bu yasalar daha çok çoğunluğun haklarını gözetecek, onların yararına olacaktır. Bu da azınlıkların veya ‘öteki’ grupların haksız yasalara maruz kalması anlamına gelir. Bu durum, “çoğunluğun zorbalığı”¹⁴⁹ olarak kavramsallaştırılabilir. O zaman da demokrasi kendisiyle çelişmiş olur. “Çoğunluğun bir azınlığın ya da başka bir halkın çıkarlarına zarar verme pahasına kendi çıkarlarını ön plana alma hakkı olmamalıdır.”¹⁵⁰ Düzenin işlemesi için gereken asgari konsensüsün sağlanması önemli olsa da, haksız yasalara itaat beklemek ve etmek demokrasi ilkeleriyle bağdaşmaz. Çoğunluğun iradesini yansıtan bir karar her daim doğru ve vicdani değildir. Özellikle de temel insan

¹⁴⁷ Bertrand Russell, **Bertrand Russell’dan Seçmeler**, Çev.: Mete Tunçay, İstanbul, Varlık Yayınları, 1982, s.224

¹⁴⁸ Karl D. Bracher, **Demokrasi Ahlakı Üzerine Düşünceler**, Çev.: Hüseyin Bağcı, Ankara, Siyasal Yayınları, 1999, s.78

¹⁴⁹ Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev.: Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996, s.303

¹⁵⁰ Dworkin, **a.g.e.**, s.149

hakları / değerleri ve doğuştan kazanılmış statüler söz konusuysa... Demokratik bir sistem, daha iyi işleyebilmesi adına ihtiyaç duyduğu “muhalfe” gereği de kayıtsız şartsız, sorgulanmayan bir itaat beklememelidir. Bu açıdan insan hakları, halk iradesinden daha üstün bir anlam ifade eder.

1.4.3.Etik ve Vicdani Değerlendirme

Sivil itaatsizliği etik ve vicdani bağlamda tartışmak onun kabul görme ve etkileme oranını arttırır. Her şeyden önce siyasal ve pozitif olana indirgenemeyecek olan vicdan, onlardan daha derin bir anlam ifade ederek sivil itaatsizliğin en çok hitap etmek istediği yerdir. Çünkü yaratacağı uyanış ilk orada başlayacaktır. Böylece bir kamu konsensüsü oluşma ihtimali de güçlenecektir.

Yasal olan bir edim her zaman vicdani değildir. Bu yüzden yasal olanın meşruluğu sorgulanabilir. Sivil itaatsizliğin dayanak noktası da budur. Zira -adı tam olarak öyle olmasa da- demokratik toplumlarda dahi ‘sessiz ve görünmeyen *kastlar*’ söz konusu olabilir. Böylesi bir sistemin alt tabakasına dâhil edilenler madun ve mağdur olabilir. Bu tabakalar zamanın farklı dönemlerinde çeşitli toplumlarda, çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır: köle, kadın, işçi, fakir, köylü, sosyalist, komünist, siyahî, hispanik, Yahudi, Müslüman, başörtülü... Bu tabakalara dâhil olanlar birtakım temel hak ve özgürlüklerinin göz ardı edildiği gerekçesiyle sivil itaatsizlik eylemlerine başvurarak bu eylemlerin öznesi olmuşlardır.

Sivil itaatsizlik henüz düşünceyken bir ya da birkaç insanın bireysel vicdanında başlayan bir olgudur. Haksız olduğuna kanaat getirilen herhangi bir hukuk kuralına karşı kişinin kendi içinde başlayan bir kabullenememe, bir reddediş halidir. İnsanlar devletin yasasının, vicdanın yasalarına aykırı olduğuna inandıkları noktada mevcut yasaya karşı çıkarlar. Bunun için yasa yapıcı organa bunun gerekçelerini sunarak düzeltilmesini talep ederler. Sonrasında ise bu durum, kamusal bir uyanışa evrilmek ister. Bireysel vicdandan çıkan bu reddiye hareketi, kamu vicdanını etkilemek ve itiraz edilen unsurun değiştirilmesi için mücadele edebilmek için örgütlenir.

“Çok yaygın bir inanişâ göre insanın hükümetler karşısında hiçbir gücü yoktur ve hükümetlerin politikaları ne kadar kötü olursa olsun insanların tek tek yapacakları hiçbir işe yaramaz. Yanlıştır bu, çok yanlış. Hükümetin politikasını doğru bulmayanlar, kalabalık

gösterilere katılacak olurlarsa hükümetin çılgınlık etmesini önleyebilir, sözde devlet adamlarını insanlığın yok olmasını sağlayacak tedbirler almaya zorlayabilirler.”¹⁵¹

“Demokrasinin işleyebilmesi için halkın mümkün olduğu kadar nefretten, yıkıcılıktan, aynı zamanda korku ve uşakça boyun eğmekten de uzak bulunması gereklidir.”¹⁵²

Bu noktada doğal hukuk çerçevesinde bir adalet arayışının aracı ancak sivil itaatsizlik olabilir. “Sivil itaatsiz, normalde kendini yasayla bağlı olarak duyumsarken bir toplumsal-siyasal duyum karşısında yasaya aykırı davranışını zorunlu kılacak bir düşünce-duygu sürecine girmektedir.”¹⁵³ Buradaki aykırı düşünce-duygu süreci belki de tam olarak vicdana denk gelmektedir. Hukuk devleti, muhakkak ki, aklın ürünü olan yasalarla akılcı bir şekilde yönetilir. Ancak yasayı yapanlar, onu doğru bir düşünce sürecinden geçirmedilerse ve vicdan ile değerlendirmedilerse yine de yasa, kendisine karşı gelinemeyen bir varlık olarak kalmaya devam mı edecektir? Bu sorunun cevabının “Evet” olması her zaman demokrasinin zıttı sonuçlar doğurur. Çünkü “bir haksızlığın vücuda gelmesini istiyor veya buna sessiz kalıyorsak, aynı zamanda bize birisinin haksızlık yapmasını istemiş oluruz.”¹⁵⁴ En nihayetinde demokrasilerde yasa yapıcı gücün her zaman için değişme ihtimali vardır. Bu durumda bugün haksız uygulamalara sebep olan yasa yapımcılar, yarın kendi aleyhlerine gelişen haksız uygulamalara maruz kalma ihtimali ile karşı karşıyadırlar.

1.4.4.Gerçekten Sivil İtaatsizliğe İhtiyaç Var Mıdır?

Hayattaki ilk ve en büyük itaatsizlik örneği bir bebeğin dünyaya gelişidir. Bebeğin dokuz ay boyunca kaldığı ve her türlü zararlı duruma karşı tam bir korunma içinde olduğu güvenli ana rahminden ayrılması doğanın kanunudur. Ama aynı zamanda bulunduğu yerden, oradaki engellerinden kurtulmak ve kendini gerçekleştirmek için verdiği bir çabadır. Dünyaya gelme, nefes alma, hissetme, algılama, yemek yeme, yürüme, konuşma, gelişme; kısacası insani varoluş... Buradaki itaatsizlik bir insani varoluş mücadelesinin ilk aşamasıdır. Sonrası ise insani gelişme yönünde bir çabadır.

¹⁵¹ Russell, **Bertrand Russell'dan Seçmeler**, s.145

¹⁵² Russell, **Çağımızın Sorunları Üzerine Düşünceler**, s.245

¹⁵³ Ökçesiz, **a.g.e.**, s.144

¹⁵⁴ Auerbach, **a.g.e.**, s.87

Aslında insan her yerde kendini engelleyen duvarlardan, zincirlerden kurtulmanın peşindedir. Bu durum, insanın insan olarak kendini gerçekleştirme halinden başka bir şey değildir. Bu yüzden kendi elinde olan veya olmayan sebeplerden dolayı haklarına, özgürlüklerine kısıt getirilmesi, yapmak istemediği şeylere zorlanması bir mukavemet ile karşılaşacaktır. Bu noktada temel haklar ve sivil haklarla ilgili meseleler söz konusu ise bu karşı koyuş daha da güçlü şekilde bir ifade bulur. İnsanın anne karnından dünyaya geldiği sürece ve bu ilk ediminden sonraki bütün edimlerine bakıldığında tüm bu itaatsizlik eylemlerinin asıl amacı –iyi niyetle yapıldığı sürece- ‘insan’ olarak var olma mücadelesidir.

Sivil itaatsizlik eylemleri bir haksızlığa, hukuki bir yanlışlığa çıkarılmış seslerin bütünüdür. Bu eylemler amacına ulaştığı zaman, kamusal bir yararı da beraberinde getirmiş olacaktır. Yanlış bir uygulama, haksız bir edim ortadan kalkacaktır. Neyin haksız, neyin yanlış olduğunun ortak tespitinden ziyade en azından bir kesime mağduriyet yaratan durumların ve yasaların ortadan kalkması veya düzeltilmesi sivil itaatsizlik eylemlerinin en önemli amaçlarından. Bu eylemlerin çoğunluk dışında olan ve ciddi bir haksızlığa maruz kalan her grup tarafından yapılabilme ihtimali vardır.

Yasalar bağlayıcı olduğu için insanların yasaların neden olduğu haksızlıkları değiştirme güçleri sınırlı olabilmektedir. Çünkü yasa yasadır ve bu nedenle kendisine karşı itaat bekler. Uymamak ve uymayı reddetmek çoğunluk ve iktidar tarafından hoş görülmez.

“İnsanlık tarihi boyunca itaat bir erdem, itaatsizlik ise bir günah olarak tanımlanmıştır. Bunun nedeni çok açıktır: Tarih boyunca azınlık, çoğunluk tarafından yönlendirilmiştir. Bu işleyiş, yaşamın sahip olduğu iyi şeylerin yalnızca küçük bir kesim için yeterli olmasından ve kırıntıların çoğunluğa kalmasından kaynaklanmaktadır.”¹⁵⁵

Bunun genel kabul gördüğü bir durumda haksız uygulamaların değişmesini ummaktan başka çare yok gibidir. Ancak ummak, değişimin gerçekleşmesini

¹⁵⁵ Erich Fromm, **İtaatsizlik Üzerine Denemeler**, Çev.: Ayşe Sayın, İstanbul, Yaprak Kitap Yayın, 1987, s.13

mucizelere bağlamaktan başka bir şey değildir. Bu da haksızlıkların ya da yanlış uygulamaların toplumda kalıcı yer etmesine neden olacaktır.

Tüm bu açılardan bakıldığında; tarihsel süreç içindeki insan hakları, siyasal haklar, anayasal haklar, toplumsal fırsat eşitliği vb. alanlarda meydana gelen iyileşmelerin nedenini, toplum içindeki bir grubun haksızlıklara ses çıkarabilmesinde, haksız uygulamalara yol açan yasalara uymayı reddedişinde ve bunlara muhalefesinde görmek mümkündür. Bu reddediş yönetim tarafından tehlikeli addedilse de kazanımları herkes lehinedir. Bugün insanlık için *olmazsa olmaz* olarak nitelenen bu haklar için verilen mücadeleler, o zamanların yöneticileri ve yasaları içinse tehlikeli kabul edilmiştir. Bu da haksızlığa, sivil itaatsizlik eylemleri aracılığıyla ortak olmamanın ve dur diyebilmenin er geç karşılık göreceğini göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM: ABD’de AFRO-AMERİKALILARIN VARLIĞI

2.1.Kölelikten Özgürlüğe

Amerika kıtasının 1492 yılında Avrupalılar tarafından keşfedildiği kabul edilir. Bu tarihten sonra Avrupa’dan kıtaya toprak elde etme amacıyla göçler başlamıştır. Bu göçler sonunda ülkede çok sayıda koloni kurulmuş ve kozmopolit bir yapı meydana gelmiştir.

ABD topraklarının yerli sakinlerinin Kızılderililer olduğu göz önünde bulundurulduğunda kıtanın diğer mensuplarının göçmen olduğu ortadadır. Avrupalıların kıtayı keşfinin ardından buraya yapılan göçlerin nedenini dini özgürlük arayışında, baskı altındaki siyasi atmosferden kurtulup özgürlüğe ulaşma isteğinde ve askeri süreçlerin getirdiği yılgınlıkta bulmak mümkündür.

“Amerika Birleşik Devletleri; Bağımsızlık Bildirgesinde taçlandırılmış yüce idealleri ve yasal koruması Anayasa ile resmiyet kazandırılmış, özellikle ilk 10 Anayasa Değişikliği maddesinde yer alan ve tamamı Amerikan halkının Haklar Bildirgesi (Bill of Rights) olarak bilinen bu sivil haklar üzerine kurulmuş bir ülkedir. Bu Yeni Dünya’da Avrupalı göçmenler büyük ekonomik fırsatlarla daha geniş kişisel, siyasi ve dini özgürlük bulmalarına rağmen, siyah Afrikalılar bu ülkeye köle olarak satılmak ve çoğunlukla da Güney’deki büyük çiftliklerde “efendi”leri için çalışmak üzere zorla -genelde zincire vurularak- getirilmişlerdir.”¹⁵⁶

Afrika’dan getirilen insanlar yolculukları sırasında birbirlerine zincirlendikleri için yemek ve tuvalet ihtiyaçlarını bulundukları yerde gidermek zorunda kalmışlardır. Bu insanlık dışı yolculuk şartları altında kimi daha kıtaya ayak basmadan ölmüştür. İçinde oldukları köle ticaret gemileri Amerikan kıyılarına yaklaştıkça -doğal olarak- kötü bir koku yayılması söz konusu olmuştur. Afro-Amerikalılara “pis zenci” hitabında bulunulmasının ve “kötü” koktukları önyargısıyla bakılmasının gerekçesini bu zor şartlarda aramak mümkündür. Zira Avrupa’dan gelenlerin aksine, kıtanın Afrika kökenli sakinleri bu açıdan “gönülsüz göçmenler” idi.

¹⁵⁶ Michael Jay Friedman, **Nihayet Özgürüz: A.B.D.’de Sivil Haklar Hareketi**, Ed.: Mildred Sola Neely, A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Bilgi Programları Dairesi, 2010, s. 3 (Çevrimiçi) https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/freetatlast_turkish_all.pdf, Erişim Tarihi: 04.05.2016

İçinde bulundukları zor yaşam şartlarının değişmesini isteyen Afrika kökenli insanlar kıtaya geldikleri ilk andan itibaren bir mücadele içine girmişlerdir. Bu erken mücadele döneminde özellikle dinden kaynaklı barışçı bir motivasyon söz konusudur. Oysaki Afrika'dan getirilen insanların "köle" olarak yaftalandığı o ilk dönemler duygusal olarak da en zor zamanlara tekabül etmektedir. Zira kölelik sisteminin insanların bir mal gibi alınıp satılmasına neden olan yapısı yüzünden birçok aile parçalanmıştır. Böylece zaman içinde siyasi bir anlama evrilme ihtimali de olabilecek kolektif bir yapı oluşmasının önüne geçilmiştir. Ancak köleleri hayata karşı güçlü kılan, kendilerinden uzakta da olsa aileleri olmuştur. Okuma yazma bilenlerin mektuplaşmaları, bir gün kavuşabilmeyi umut etmeleri ve sevgileri yaşamdan kopmalarının önünde engel teşkil etmiştir. Bazı köle sahipleri de "aile bağı" kavramının birleştirici aidiyet gücünden yararlanıp kölelerinin "kalıcı malları" olmasını istedikleri için, ayrılmayan köle aileleri çok daha işe yarar görmüşlerdir. Bu yüzden de aynı aileye mensup veya akraba olan köleleri tercih etmişlerdir. Sadece bedenlerinden yararlanılmak üzere kıtaya getirilen insanların çaresizliği de bu tabloya eklenince, köleliğin nasıl uzun yıllar süren bir sistem haline geldiğini görmek mümkündür.

Tarihçi Howard Zinn, Amerikan kölelik sistemini kölelik tarihinin en gaddar biçimi olarak değerlendirirken bunun iki sebebi olduğunu öne sürer:

"Bunlar kapitalist tarımın amaçladığı sınırsız kâr çılgınlığı ile rengin kuşku götürmez bir biçimde tanımladığı ırk olgusunda, beyaz adamın efendi ve kara adamın da köle olarak kesin çizgilerle ayrılabilmesi için ırklar arası nefreti kullanarak kölenin insan statüsünün gerisine itilmesi olarak tanımlanabilir."¹⁵⁷

16.yüzyıl itibariyle başlayan bu düzenin, 17.yüzyılda daha sistemli bir hal alması ve yerleşik hale gelmesi hiç kuşkusuz Amerika'daki plantasyon sisteminin gelişmesi ve büyümesi ile eş zamanlıdır. Bu süreçte Afrikalılar büyük çiftlik sistemlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere temel gıda ürünlerinin üretildiği çiftliklerde çalıştırılmıştır. Kolonilerdeki köle sahipleri ise köleliğin yasal bir anlam kazanması

¹⁵⁷ Howard Zinn, **Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi**, Düz.: Alaattin Topçu, Çev.: Sevinç Sayan Özer, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 34

için birtakım düzenlemelere gitmişlerdir. Bunun için Amerika'daki bütün kolonilerde kölelik yasası yürürlüğe konulmuştur. 1705 Virginia Kölelik Yasası'na göre:

“Bu yönetim bölgesindeki tüm zenci, melez ve Kızılderili köleler taşınmaz mal olarak elde tutulacaklardır. Herhangi bir köle efendisine karşı direnirse sahibi ıslah etmeye çalışırken asi köleyi öldürecek olursa böyle bir kaza hiç olmamış gibi köle sahibi tüm cezalardan muaf olacaktır.”¹⁵⁸

Bu ve bunun gibi birçok yasal düzenleme köle olarak nitelenen insanların vatandaşlık hakları bir yana, insan haklarının hiçe sayıldığının örnekleridir ve bu durum yıllarca varlığını korumuştur. Kölelerin okuma yazma öğrenmesinin yasak olmasından, önemsiz suçlarda bile çok ağır cezalar almalarına kadar birçok haksız yasa yapılmıştır. 1793 ve 1850 yıllarında Kaçak Köle Yasası uygulanarak zor şartlardan kaçıp kurtulmak isteyen kölelere ve onlara yardım edenlere cezalar getirilmiştir. Tüm bunlar köleleri; her defasında ne yerine konduklarını hatırlamaları, ten renklerini bir boyun eğme alameti olarak algılamaları ve yaşamlarının, efendilerinin çıkarlarından bağımsız olamayacağı gibi gerçeklerle yüzleştirme amacı güden uygulamalardır.

Baskı ve yasal düzenlemelere rağmen kölelerin tümü kendilerine reva görülen bu uygulamaları kabul etmemiştir. Zinn'e göre:

“Kuzey Amerika'da köleliğin hüküm sürdüğü iki yüzyıl boyunca Afrika kökenli Amerikalılar her fırsatta baş kaldırdılar. Örgütlü başkaldırı zaman zaman gerçekleşti. Boyun eğmeyi reddettiklerini daha çok kaçarak gösterdiler. Fakat en çok da sabotaj, işi yavaşlatma ve başka, zekice düşünülmüş direniş biçimlerini sergileyerek kendilerine, kız ve erkek kardeşlerine, insan olarak onurlarını hala koruyabileceklerini gösterdiler.”¹⁵⁹

1800'lü yıllara gelindiğinde Amerika'daki 13 eyalette de kölelik sistemi vardı. Bu, Güney eyaletlerinde çok daha katı ve yoğun şekilde uygulanıyordu. 1830'lu yıllar itibarıyla Kuzey ve Güney arasında siyahîlere yönelik görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Bu süreçte köle veya değil Afrika kökenlilerin insan hakları ve onurları için mücadele eden siyah ve beyaz birçok insan çeşitli yollara başvurmuşlardır. Dernekler kurulmuş, isyanlar başlamış ve birçok ayaklanma yaşanmıştır. Aşırı ve şiddet

¹⁵⁸ Friedman, a.y., s.5

¹⁵⁹ Zinn, a.g.e., s.38

yanlısı eylemlerin bastırılması için milis güçler devreye girmiş ve bu süreçte birçok siyahî öldürülmüştür. Özgürlüğün yeniden inşasını amaçlayan bu toplum köleliği resmi bir sistem haline getirmiş ve köle statüsündekilere yapılan insanlık dışı uygulamalar kanıksanmıştır. Kabul edilemez olan işte bu çelişkidir.

1800'lerin ortalarına doğru Kuzey ve Güney eyaletleri arasında siyasi bir gerilim baş göstermiştir. Bağımsızlıktan sonra yerleşimin batıya doğru ilerlemesi ve buralardaki kaynakların nasıl ve kim tarafından kullanılacağı soruları gündeme gelince bu mesele Kuzey ve Güney eyaletleri arasında bir gerilime neden olmaya başlamıştır. Bu sırada Güney tarıma dayalı faaliyetlerde ilerleme kaydedip batının verimli topraklarından yararlanmak için o yöne doğru yayılma göstermiştir. Ayrıca bu faaliyetlerde kullanmış olduğu "köle emek gücü"nün ekonomisine yaptığı olumlu katkılar rekabet gücünü arttırmıştır. Güney'in bu ekonomik ilerleyişi Kuzey'de bir kaygı yaratmış ve ekonomisinin aleyhine olmuştur. Bu ekonomik sebepler yüzünden Kuzey'de kölelik sistemine karşı bir tavır alınmıştır. Çünkü Güney'in ekonomik olarak güç kazanmasının nedeni bu maliyetsiz köle emek gücüdür. Yani rahatsız olunan nokta insani ve vicdani olmaktan ziyade Güney'in "kölelik sistemi" ile ekonomik bir ivme kazanmasıdır. Ayrıca; Abraham Lincoln'un de mensubu ve başkanlık seçiminde adayı olduğu Cumhuriyetçi Parti ekonomik kalkınmayı işgücünün serbestliği ile ilişkilendiriyordu. Güney'in bu ekonomik ivmesinin önüne geçmenin yolu, bu kârlı kölelik sistemini bertaraf etmektir. Bakıldığında özü kölelerin özgürleşmesinden ziyade ekonomik liberalizm olan Kuzeyli seçkinlerin bu fikirleri, Güneyli kölecilerin aleyhineydi. Bu tartışmaların sonunda; sanayi, ticaret ve finans alanlarında ilerlemek isteyen Kuzey ile tarım alanında ilerleyen ve kârlı bir kölecilik düzeni oturtmuş olan Güney arasındaki gerilim günbegün tırmanmıştır. 1800'lü yılların ortası ülkede köleliğin en çok tartışıldığı dönem olmuştur.

Ucuz ve maliyetsiz kölelik sisteminin getirdiği zenginliği bertaraf etmenin bir yolu olarak Güney'den köle emeğinin şartlarını iyileştiren birtakım reformlar yapması istenmiştir. Oysaki bu dönemde Güneyli toprak ve plantasyon sahipleri sistemi daha iyi oturtmuş ve köleler için daha zorlu çalışma şartları getirilmiştir. "Kaçak Köle Yasası"nın uygulamasının etkinliğini arttırmak amacıyla yeni düzenlemelere

gidilmiştir. Ancak bu düzenlemeler kölelerin kaçışlarını ve isyan girişimlerini engellemede yeterli olmamıştır.

1860'daki Amerikan başkanlık seçimlerine böylesine gergin bir ortamda gidilmiştir. Ilımlı, kölelik karşıtı ve bu yönüyle de Güneyli seçmenlerin tam karşısında yer alan Abraham Lincoln Amerikan başkanı seçilmiştir. Güneyliler arasında bir tehlike alarmı olarak algılanan bu seçimin ardından on bir Güney eyaleti Birlik'ten ayrılma kararı almıştır. Böylece 1861 itibarıyla, aynı zamanda köleliğe son verme sürecinin de başlangıcı olan, Amerikan İç Savaşı başlamıştır.

Temel insan hak ve özgürlüklerinin savunucusu, eşitlik anlayışının yerleştiği ve bu yönleriyle öteki ülkelere örnek ABD'de zencilerin hala tutsak olarak çalıştırılması, özellikle Abraham Lincoln gibi bir başkanın yönetimi altındaki ülkenin liberal çevrelerinde “anakronizm” olarak değerlendiriliyordu.”¹⁶⁰ Oysaki Lincoln'un asıl kaygısı Birliği korumaktı.

“Bu mücadelede benim asıl hedefim Birliği korumaktır, kölelik kurumunu korumak ya da kaldırmak değil. Birliği herhangi bir köleyi azat etmeden kurtarabilecek olsaydım öyle yapardım; ve bazılarını azat ederken diğerlerini kaderlerine terk ederek kurtarabilseydim yine de öyle yapardım.”¹⁶¹

Savaşta eli güçlü olan taraf Kuzeyliler olsa da savaşın gittikçe daha acı olmaya ve kayıpların artmaya başladığı bir zamanda Lincoln, 1 Ocak 1863 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Özgürlük Bildirgesini (Emancipation Proclamation) yayımlamıştır.

“MS 1863 yılı, Ocak ayının ilk gününden itibaren, herhangi bir eyaletin ya da eyalet olarak düşünülen toprakların herhangi bir parçasında, köle olarak baskı gören ve bu nedenle Birleşik Devletler'e karşı isyan duyguları besleyen herkes, o tarihten başlayarak sonsuza dek özgür yaşayacaktır.”¹⁶²

¹⁶⁰ Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, 2 c., 23. Bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1989, s.158

¹⁶¹ Friedman, **a.y.**, s.15

¹⁶² Zinn, **a.g.e.**, s.200

“Yayınlanan bu ‘Özgürlük Bildirgesi’ köleler özgür olmayı istedikleri için ya da beyazlar kölelerin özgür olmasını istediği için değil, politik ve askeri açıdan uygun durum bu olduğu içindi.”¹⁶³ Yine de devamında birtakım anayasal düzenlemeler yapılarak Afrika’dan getirilmiş ve köle statüsüne sahip insanlara çeşitli haklar verilmiştir.

2.2.Özgürlükten Vatandaşlığa: Anayasal Düzenlemelerle Gelen Haklar

İç savaşın Kuzeyliler lehine sonuçlanmasının ardından Güney’de serbest işgücü şartlarının oluşabilmesi için birtakım anayasal düzenlemelere gidilmiştir. Bunun için Güney eyaletlerine birliğe tam üyeliklerinin yeniden kabulü için XIII. Anayasa Değişikliği’ni kabul etmeleri şartı getirilmiştir.

“Birleşik Devletlerde veya Birleşik Devletler yetkisi altındaki yerlerde, hak ederek mahkum edilmiş kişinin cezası karşılığında olmak dışında, kölelik veya zorla çalıştırma uygulanmayacaktır. Kongre, uygun yasalarla bu maddeyi uygulatma yetkisine sahip olacaktır.”¹⁶⁴

Bu anayasa değişikliği maddesi ile Güney eyaletlerde kölelik resmi olarak yasaklanmıştır. Köleler bir özgürlük mücadelesi vermeden *azat* edilmiştir. Ancak yasaklanan kölelik toplumsal zeminde hemen yansıma bulamamıştır. Siyahlar için ne eşitlik ne de sivil haklar söz konusu olmuştur. Aksine Güney eyaletleri bu yasağa karşıt olacak şekilde eyalet yasaları koymuşlardır. “*Black Codes (Siyah Kodlar)*” diye adlandırılan eyalet yasalarıyla artık köle olmayan Afro-Amerikalıların günlük hayatını ve iş yaşamını düzenleyen bazı yasalar / yasaklar getirilmiştir. Bu durumun anayasaya rağmen böyle gelişmesinde yine anayasanın kendisi etkili olmuştur. X. Anayasa Değişiklik maddesine göre, federe devlete tanınmayan veya özelde eyaletlere yasaklanmayan konular eyaletlerin inisiyatifine bırakılmıştı. Böylece eyaletler XIII. Anayasa Değişiklik maddesi ile özgürleştirilen “eski kölelere” karşı ikinci sınıf insan muamelesi yapabilecekleri ve üzerlerinde tahakküm kurabilecekleri

¹⁶³ Thomas R. Dye, L. Harmon Zeigler, **The Irony of Democracy: An Uncommon Introduction to American Politics**, Ed.: Bernard C.Hennessy, California, Wadsworth Publishing Company, 1970, s.87

¹⁶⁴ **Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı)**, Ed.: J.W.Peltason, A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Bilgi Programları Bürosu, 2004, s. 39 (Çevrimiçi) <https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/abd-anayasasi.pdf>, Erişim Tarihi: 29.09.2017

yasaları kolaylıkla çıkarabilmişlerdir. Dolayısıyla ırk ayrımcılığına eyaletler nezdinde bir yasallık getirilmiş oluyordu. Siyah Kodlar'a göre:

“Kendisi taraf olmadıkça hiçbir eyalette hiçbir siyah mahkemede tanıklık yapamıyor, silah taşıyamıyor, toplu halde bulunamıyor, iş anlaşmasına uymadığı takdirde suçlu muamelesi görüyordu. Aldıkları cezalar da beyazlarınkinden çok daha ağırdı. Aylaklık konusunda sert yasalar çıkartılarak zenci çocukların çırak olarak çalışması sağlanmış ve zenci gençler bir kez daha resmen beyazlara kölelik etmek durumuna sokulmuşlardı.”¹⁶⁵

Ancak tüm bu ayrımcı yasalara rağmen XIV. Anayasa Değişikliği maddesi de kabul edilince 1868 itibariyle Birleşik Devletler'de doğan herkes Birleşik Devletler vatandaşı ilan edilmiştir.

“Birleşik Devletlerde doğmuş veya Birleşik Devletler uyruğuna geçmiş, ve Birleşik Devletler yetkisine sahip olan herkes, Birleşik Devletlerin ve ikamet ettikleri eyaletin vatandaşdır. Hiçbir eyalet, Birleşik Devletler vatandaşlarının ayrıcalık ve bağımsızlıklarını kısıtlayacak yasa yapmayacak veya uygulamayacak, ve hiçbir eyalet yasal gerekler yerine getirilmeden bir kişiyi yaşamından, özgürlüğünden ya da malından yoksun etmeyecek; ya da kendi yargı yetkisi içindeki bir kişiyi, yasaların eşit koruması dışında bırakmayacaktır.”¹⁶⁶

Bu yasa ile ilk kez Afrika'dan 'köle' olarak getirilenlere vatandaşlık hakkı verilmesinin yanı sıra can ve mal güvenliği, mülk edinme, sözleşme yapabilme, dava açabilme gibi önemli haklar tanınmıştır. Böylece özelde *ırksal* ama genel manasıyla *insani* eşitlik için 20.yüzyılın ortalarında verilecek sivil haklar mücadelesinin anayasal zemini oluşmuştur.

Anayasal anlamdaki bu olumlu gelişmelerin toplumsal tabanda ve siyasi elitler düzeyinde hemen bir karşılık bulması zor olmuştur. Zira Güney eyaletleri, eyalet yasalarında birtakım düzenlemeler yaparak bu olumlu gelişmeleri sekteye uğratmışlardır. (Kongre çok daha sonra, anayasanın eyalet yasalarının üzerinde olduğunu aynı değişiklik maddesine eklediği bir bölümle güvence altına alacaktır.)

¹⁶⁵ Zinn, a.g.e., s.208

¹⁶⁶ Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı), s.39

1870’te yapılan XV. Anayasa Değişikliği maddesiyle de tüm Birleşik Devletler vatandaşlarına, herhangi bir özel aidiyet gerektirmeksizin oy hakkı tanımıştır.

“Birleşik Devletler vatandaşlarının oy kullanma hakkı, ırk, renk veya daha önce köle olarak çalışmış olma nedeniyle, Birleşik Devletler ya da herhangi bir eyalet tarafından reddedilmeyecek ya da kısıtlanmayacaktır.”¹⁶⁷

Tüm bu “Yeniden Yapılanma Değişiklikleri” sonrasında 1875’te “Sivil Haklar Yasası” çıkarılmıştır.

“1875 tarihli Sivil Haklar Yasası devlete; yerleşim yerlerindeki ayrımcılığın kaldırılması, hukuken ayırım gözetilmeksizin herkesin eşit olması, siyahilerin oy kullanması ve kendi aralarında demokratik seçimlerle liderlerini seçmelerinin güvence altına alınması gibi sorumluluklar yüklemiştir.”¹⁶⁸

Bu düzenlemelerle siyasi temsil imkânına az da olsa erişebilen siyahlar, çoğu zaman eyalet meclislerindeki beyazlar tarafından dışlanmış ve meclisten atılma oylamalarına maruz kalmışlardır. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan siyah bir meclis üyesinin yaptığı konuşma şöyledir:

“Asıl sorun, Sayın Başkan, şudur: Ben bir insan mıyım? Eğer öyle isem insanın haklarına sahip olmayı talep ediyorum. Evet, Sayın Başkan, beyaz değiliz ama çok şeyler başardık. İki yüz elli yıl boyunca burada uygarlığın öncü kolu olduk; ülkenizi inşa ettik, tarlalarınızda çalıştık, harman sonu ürününüzü ambara kaldırdık. Karşılığında sizden ne istiyoruz? Babalarımızın, büyük babalarımızın sizin için döktüğü terin karşılığını mı istiyoruz? Neden olduğunuz gözyaşlarını, kırdığınız kalpleri, kısalttığınız yaşamları, döktüğünüz kanları karşılayın mı diyoruz size? Göze göz, dişe diş mi istiyoruz? Hayır istemiyoruz. Ölü bir geçmişin ölülerini gömmesini bekliyoruz; fakat şimdi sizden istediğimiz tek bir şey var, o da insan olarak HAKLARIMIZI bize vermenizdir.”¹⁶⁹

Mecliste siyahî temsilin varlığı kırılmak isteniyordu. Bunun için Afro-Amerikalıların oy verme tercihleri baskı, tehdit ve rüşvet gibi usulsüz yollarla değişikliğe

¹⁶⁷ A.e., s.40 (Ancak bu iyileştirmeye rağmen Afro-Amerikan vatandaşların seçmen kütüklerine kaydı epey zor olmuştur. Bu hakkın tam olarak kullanılması 1964 ve 1965 yılında yapılan yasal düzenlemelerle gerçekleşecektir.)

¹⁶⁸ Baransel Mızrak, “Amerika’da Ayrımcı Politikalar ve Siyahi Mücadele Tarihi”, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Araştırma Raporları, 02.02.2017, s.8 (Çevrimiçi) http://insamer.com/tr/amerikada-ayrimci-politikalar-ve-siyahi-mucadele-tarihi_542.html, Erişim Tarihi: 07.04.2017

¹⁶⁹ Zinn, a.g.e., s.211

uğrayabiliyordu. Bu yüzden siyasi temsil hakkına sahip olmak, gerçekte pek de bir değişikliğe sebep olmuyordu.

“Yeniden yapılanma döneminde Cumhuriyetçilerin başkanlığındaki Güneyli yerel hükümetler genelde vergileri arttırarak sosyal hizmetleri geliştirdiler. (...) Yeniliklerden faydalanan en geniş halk kesimi Afro-Amerikalılar idi.”¹⁷⁰ Hal böyle olunca bu durum ekonomik olarak pek de rahat oldukları söylenemeyecek olan Güneyli beyazların tepkisiyle karşılaşmıştır. Bütün yasal düzenlemelere rağmen beyazlarda, siyahlara karşı artan bir öfke söz konusuydu. Bu dönemde “Ku Klux Klan” ve “Knights of the White Camellia (Beyaz Kamelya Şövalyeleri)” gibi aşırı ırkçı örgütler ortaya çıkmıştır. Bunlar çeşitli yağma, yaralama, linç, öldürme ve bunun gibi bazı örgütlü saldırılarda bulunuyorlardı.

Kısacası, köleliğin kaldırılması her ne kadar insan hakları açısından çok önemli bir gelişme olsa da gerçek hayatta kâğıt üzerinde olduğu kadar olumlu gelişmelere yol açmamıştır. “Köleliğin kaldırılması kölelerin sorunlarını çözmeye yetmemiştir. Kölelerin çoğu yoksuldu, topraksızdı, ne malları ne de mülkleri vardı. Toprak ağaları ve patronlar köleleri serbest bırakıyorlardı ama ekonomik bakımdan bağımsız olmayan köleler için bu özgürlüğün bir anlamı yoktu.”¹⁷¹

2.3. Anayasaya Rağmen ‘Ayrı Ama Eşit’ Doktrini

Yapılan anayasal iyileştirmelere rağmen federe devletlerde kölelik yanlısı birçok uygulama hayata geçirilmiştir. Böylece federal anayasaya rağmen, federe devlet yasalarının ve mahkeme kararlarının meşrulaştırıcı gücü ortaya çıkmıştır.

Siyah ırktan olanlar için ayrı okullar, ayrı yerleşim yerleri söz konusuydu. Bu da, “uygulamada ayrı” ama “anayasal olarak eşit” şeklinde bir paradoksu kendi içinde saklayan bir sistem yaratıyordu. Bu uygulamanın en bariz örneğini 1800’lü yılların sonunda Yüksek Mahkeme’nin bakmış olduğu bir davada¹⁷², trenlerde siyah ırktan

¹⁷⁰ Friedman, **a.g.e.**, s.20

¹⁷¹ Raymond Alexander, “Amerika’daki Zencilerin Başkaldırısı”, Çev.: Tunçer Karamustafaoğlu, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.25, No:3, 1968, s.102 (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/327/3271.pdf>, Erişim Tarihi: 14.04.2017

¹⁷² Plessy&Ferguson Davası: 1896 yılında Louisiana eyaletinde siyah ve beyazların trenlerde ayrı alanlarda oturmasını öngören yasa Homer Plessy adlı, aslında kendi beyaz ama atalarında siyahiler olan bir vatandaşın beyazlar için ayrılan yere oturması ve sonra bunu görevliye anlatınca kendisinden

olanlarla beyaz ırktan olanların ayrı yerlerde oturmasını yasal olarak kabul eden kararında görmek mümkündür. Böylece Güney'deki ayrımcı uygulamaların hem yolu açılmış hem de bunlar hukuki bir zemin kazanmıştır. Bundan sonra bu tür ayrımcı yasalar “Jim Crow¹⁷³ Yasaları” olarak nitelenmiştir. Bir ortaçağ halk ozanı olarak sürekli olumsuz bir tarzda sahnelenen Jim Crow karakteri, Afro-Amerikanların dezavantajlı statüsüyle ilgili olarak kullanılmıştır. Bu isimle anılan yasalar ise siyahların günlük hayatının hemen hemen her alanını etkilemiştir: okullar, parklar, kütüphaneler, çeşmeler, tuvaletler, otobüsler, trenler ve restoranlar... Bu yerlere ırksal düzenlemeler yapabilmek için “Sadece beyazlar (White Only)” ve “Renkliler (Coloured)” yazılı hatırlatıcı tabelalar asılmıştır. Bunlar bir nevi ikinci sınıf vatandaşlık kurallarıydı:

“Bu anlamda ikinci sınıf vatandaşlık; insanların iyi bir öğretim hayatı, üst düzey profesyonel işlere girebilmek, daha iyi konutlarda ve semtlerde ikamet etmek, oy kullanmak gibi haklardan mahrum edilmesini, otobüslerde ve sokaklarda yer vererek beyazlara riayet etme gibi aşağılamalara maruz kalmalarını da kapsıyordu.”¹⁷⁴

Afro-Amerikalılara yönelik tüm bu ayrımcı uygulamalar, düzenlemeler ve yasalar Beyaz orta-alt sınıfta üstünlüklerini ve ayrıcalıklarını gösterme bakımından bir memnuniyet uyandırmıştır. Tüm bunlar, ekonomik açıdan az çok birbirlerine benzeseler de renklerinden dolayı siyahların varlığı karşısında *seçkin* ve *üstün* olduklarının ispatı gibidir.

Jim Crow Yasaları ve ayrımcı politikaların iç savaşın hukuki kazanımlarıyla tezat oluşturduğu ortadadır. Birçok eyalet anayasal düzenlemelere rağmen ırkçı uygulamalara devam etmiştir. Üstelik bu eyaletler “ayrı ama eşit” uygulaması adı altında siyahların anayasal haklarını kullanmış olduklarını savunuyorlardı. Oysaki gerçek hayatta siyahlar kamusal olanaklardan, beyazlarla kıyaslanamayacak derecede

oturduğu yerden kalkması istenmesine rağmen bunu reddetmesi üzerine Yüksek Mahkeme'ye başvurduğu davadır. Mahkeme bu davada iki ırkın ayrı yerlerde oturmasının hizmetin eşit kullanımına aykırı sayılamayacağı gerekçesiyle Louisiana eyaletini haklı bulmuştur. Bunun ayrımcı bir uygulama olduğu fikrini ise siyahların kendi yorumları olarak değerlendirmiştir. Oysaki mahkeme başkanı çoğunluğun aksine Plessy'yi haklı bulduğunu belirtecek şekilde, bugünkü tartışmalarda da dillendirilen, “Bizim Anayasamız renge karşı kördür.” yorumunda bulunmuştur.

¹⁷³ Bu sistem gayri resmi olarak, genelde yüzlerini siyaha boyayan beyaz oyuncuların cahil ve değersiz siyahları canlandırdıkları 1828 tarihli halk oyunu şarkısı “Jump Jim Crow”a atıfla bu adla bilinmeye başladı.

¹⁷⁴ May, a.g.e., s.78

az yararlanabiliyordu; hem de ciddi derecede aşağılık ve insanlık dışı muamelelere maruz kalarak. Bunlara karşı açılan davalarda mahkemeler anayasayı münferit olaya göre yorumluyor ve yine bir şekilde “Jim Crow Yasaları” son hükmü vermiş oluyordu.

Sivil haklar mücadelesinin çıkış noktası ve motivasyonu da yerel mahkemelerin anayasayı yanlış yorumlamaları, “ayrı ama eşit” düsturunda ısrar ederek bu haksız uygulamalara devam etmeleri ve her şeye rağmen siyah insanların kendi varlıklarından ve tenlerinden utanmaları gerektiği yönündeki baskıyı arttırmaları olacaktı. Bu noktada Afro-Amerikan vatandaşlar ayrı olanın eşit olamayacağını ispatı için sivil itaatsizlik yöntemlerini kullanarak bir sivil haklar mücadelesi başlatmışlardır.

2.4.Ayrı Olanın Eşit Olamayacağı Gerçeği

Amerika Birleşik Devletleri’nin kendi içindeki en büyük çelişkilerinden biri; bir kölelik düzeni üzerine kurulmuş olup sonra bunu kaldırdığı halde Afro-Amerikan vatandaşların ikinci sınıf insan muamelesi görürken, dünyaya demokrasi ve insanlığa ilişkin nutuklar vermesi ve hatta başka ülkelere demokrasi tahsis etmeye çalışmış olmasıdır.

Oysaki bu topraklara köle olarak gelenler daha sonra vatandaşlık hakkına kavuşsalar da ayrımcılıklara ve aşağılanmalara maruz kalmışlardır. Sosyal hayattan özel hayata, iş hayatından eğitim hayatına kadar her yerde -bazen bugün bile- durum böyledir. Çiğnenmesi söz konusu olduğunda bir yasal engel teşkil etmesi gereken anayasa, Afro-Amerikan vatandaşların sivil haklarını koruyamamıştır. Hiçbir başkan da eyalet yasalarının anayasaya aykırı kararları karşısında, herhangi bir ciddi yaptırım uygulanması yolunda bir çaba göstermemiştir. Bu, şüphesiz reel politikten kaynaklanan ve siyasi kaygı güden bir meseledir. Başkanların kimi yeniden seçilebilmek için olumlu adımlar atsa da çoğu statükoyu korumayı yeğlemiştir. İlk baştaki o kölelik durumundan, kurtulmak için yapılan bütün mücadelelere rağmen, beyaz seçkinlerin siyasi ve ekonomik kaygıları neticesinde özgürlüğe geçen siyahîler 20.yüzyılda ilk kez bilinçli bir mücadele içine girmişlerdir. Bu anlamda sivil haklar

mücadelesi, kölelikten özgürlüğe giden yolda verilememiş olan o etkin mücadelenin kefaretidir.

Tüm ayrımcı politika ve tutumlara rağmen, 20.yüzyıla gelindiğinde vatandaşlık hakkı elde etmiş, öyle veya böyle oy kullanabilen, geçmiş nesillere kıyasla eğitime -görece- daha rahat ulaşabilme imkanı bulan Afro-Amerikalılar arasında bilinç düzeyi de artmıştır. İnsanların haklarını savunabilmesi, ihlal edilenlerle ilgili olarak dava açabilmesi, örgütlenerek çeşitli hak mücadeleleri içine girebilmesi mümkün olmuştur. Asgari sayılabilecek bu iyileşmeler bazı siyah vatandaşların cesaretli tavırlarıyla da birleşince 1950’li ve 60’lı yıllarda Afro-Amerikan vatandaşların sivil haklar mücadelesi başlamıştır. Bu mücadele gerçekten de, daha önce hiç olmadığı kadar önemli gelişmelere yol açmış ve sadece Amerikan siyasal hayatına değil, dünya tarihine ve siyaset felsefesine de kayda değer pratik ve teorik katkılar yapacak olan önemli isimlerin sahneye çıkmasına vesile olmuştur.

19. yüzyılın ortalarında kazanılan anayasal haklar ancak bir yüzyıl sonra sosyal ve sivil haklar için anayasal dayanaklar olarak öne sürülebilmiştir. 20.yüzyılın sivil haklar mücadelesi 1950’li yıllar itibariyle ivme kazanmıştır. Anayasal haklar kazanıldıktan sonra bu zamana kadar olan süreç; devam eden ayrımcılıklara dair başkanlık yarışlarında verilen vaatleri ve anayasa kararlarının uygulanmasını bekleme, tam bir özgürlüğü hayal etme ve dünya savaşlarının gündemi oluşturduğu ülkede çok da sesini duyuramama şeklinde geçmiştir.

Böyle bir ortamda bir beyazın yaptığı herhangi bir haksızlığa itiraz etmek; tutuklanmak, dövülmek, öldürülmek, linç edilmek gibi tehlikeleri göze almak demektir. Ancak sosyal hayatta -artık köle olmasa bile- ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmek, hemen her alanda ayrımcılığa ve haksızlığa maruz kalmak bu insanlar için bıçağın kemiğe dayandığı noktaydı. İlk önce plansız ve kendiliğinden gelişen olaylar daha sonra örgütlü bir hal aldıkça kazanımları da beraberinde getirecekti. Bu süreçte, anayasal güvencelere rağmen birçok mahkeme kararında yinelenen “ayrı ama eşit” doktrininin sorgulanması mücadelelerin ana temasını oluşturacaktır.

1950 ve 60'lı yılların sivil haklar mücadelesinin ateşleyici noktası 1954 yılında Yüksek Mahkeme'nin vermiş olduğu bir karar olmuştur. Buna göre; anayasal hakların verilmeye başlandığı ilk anlardan itibaren kabul gören çelişkili “ayrı ama eşit” durumu mahkeme kararıyla yasadışı ilan edilmiştir. Bu karar genellikle sivil haklar hareketinin başlangıcı kabul edilir. Bu dava, Amerikalılar için ırksal adalet ve daha iyi bir yaşam mücadelesinin şahidi ve popüler sembolü olmuştur.¹⁷⁵

Aslında bu olumlu gelişme bireysel bir mücadelenin sonucudur. 1954 yılında Linda Brown adlı bir öğrencinin, yaşadığı yerdeki okula siyahlara yönelik olmadığı bahane edilerek alınmaması üzerine ailesi tarafından Yüksek Mahkeme'de açılan dava¹⁷⁶ ailenin lehine sonuçlanmıştı. Yüksek mahkemenin aldığı karar şöyleydi:

“(…) Halk eğitiminde ayrı ama eşit doktrinine yer yoktur. Irkların ayrı tutulduğu eğitim kurumlarının doğasında eşitsizlik vardır. Bu nedenle davacı ve benzer durumdaki diğer kişilerin (...) şikayet konusu olan ayırım nedeniyle, On Dördüncü Anayasa Değişikliği tarafından güvence altına alınan yasalar önünde eşit korunma hakkından yoksun bırakıldıklarına inanıyoruz.”¹⁷⁷

Bu karar 19.yüzyılın sonlarında “Plessy & Ferguson Davası”nda alınan kararın zıddıdır. O dava “ayrı ama eşit” doktrinini onaylarken bu kararla mahkeme tam tersi yönde görüş belirtmiştir. Davada bu kararın çıkmasından sonra sadece Afro-Amerikan değil aynı zamanda bazı melez öğrencilerin ailesi de kamu okullarına erişimde eşit haklara sahip olabilmek için çeşitli davalar açmıştır. Bu karar Afro-Amerikalıların eğitimde, toplu taşımada veya iş bulmada fırsat eşitliğine erişebilme imkânının yolunu açmıştır. Ayrıca uluslararası alanda da sivil haklara ve insan haklarına ilişkin davalarda etnik azınlıkların yasal koruması noktasında örnek gösterilmiştir.

¹⁷⁵ Alonzo N. Smith, **Separate is not Equal: Brown vs. Board of Education of Topeka, Kansas**, The National Museum of American History, (t.y.) (Çevrimiçi) <http://americanhistory.si.edu/brown/resources/pdfs/projectessay.pdf>, Erişim Tarihi: 13.02.2018

¹⁷⁶ Brown & Board of Education (Eğitim Kurulu) Davası: Linda Brown adlı kız öğrencinin evinden kilometrelerce uzaktaki bir okula gitmek yerine evinin yakınında bulunan ancak ırkçı uygulamaların geçerli olduğu okula yaptığı başvurunun reddedilmesi üzerine açtığı davadır.

¹⁷⁷ Friedman, **a.g.e.**, s.30

Aslında bu davaya kadar da Yüksek Mahkeme’de açılmış bazı davalarda siyahların lehine sonuçlar doğuran kararlar çıktığı olmuştur.¹⁷⁸ Bunlar siyasal katılıma, eyaletlerler arası otobüs taşımacılığına ve mülk edinmeye ilişkin kararlar olarak sıralanabilir. Özellikle de Afro-Amerikanların eyaletler arasında serbestçe seyahat edebilmelerinin önünü açan ve bu seyahatler sırasında uğradıkları terminal ve tesislerde ayrımcılığa maruz kalmalarını engelleyen Yüksek Mahkeme kararı, sivil haklar mücadelesinin en coşkulu yaşanacağı bir döneme tekabül eden “Özgürlük Gezileri”nin de yasal dayanağı olması açısından önemlidir. Yüksek Mahkeme’nin kimi zaman Afro-Amerikanların sivil haklarına ilişkin olumlu kararlar vermesinin en önemli nedenlerinden biri de mağdurları savunan avukatların Anayasa değişiklik maddelerini ustalıkla kendi lehlerine kullanabilmeleridir. Burada özellikle iki isim önem taşır: İlki sivil hakların kazanılması için hukuki bir strateji geliştiren ve siyahlar nezdinde “Jim Crow’u yıkan adam” olarak nitelenen Charles Hamilton Houston’dır. Diğeri ise Houston’un öğrencisi, sivil haklar mücadelesinin hukuki ayağının en önemli temsilcisi ve daha sonra ilk Afro-Amerikan Yüksek Mahkeme yargıcı olacak olan Thurgood Marshall’dır.¹⁷⁹ İkisi de zamanın önemli davalarına bakmış ve genellikle sivil haklara yönelik kazanım elde eden taraf olmuşlardır. Ancak tüm dezavantajlı grupların dava açabilmesi gibi bir durum söz konusu olamadığı için, davalarda kararlar bütün mağdurları kapsayamamış ve dolayısıyla birçok Afro-Amerikan kamusal alanda eşit imkânlarla ulaşamamıştır. Ayrıca Brown & Eğitim Kurulu Davası’ndan on yıl sonra bile Güney’deki siyahi öğrencilerin sadece %2’si karma eğitim sistemine dâhil olabilmış, %98 ırkçılıkla ayrılmış okullarda kalmıştır. Kısacası Yüksek Mahkeme’nin kararları ve yerel mahkemelerin davranışları arasındaki tutarsızlığın yarattığı hayal kırıklığını taşıyan Afro-Amerikanların ezici çoğunluğu için değişen hiçbir şey yoktu. Yasal olarak bir zafer elde edilmişti ama politik olarak etkisizlerdi.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Ancak bu kararlar dava konusuyla sınırlı kalmıştır. Hiçbir mahkeme kararı doğrudan “ayrı olanın eşit olamayacağını” belirtmemiştir.

¹⁷⁹ Friedman, **a.g.e.**, s.26,27

¹⁸⁰ Dye, Zeigler, **a.g.e.**, s.296,297

Bu anayasal hak arayışı Amerikan sivil haklar mücadelesinin başlangıç noktası sayılabilir. Bu öncü davadan sonra 1950'lerin ortalarından itibaren ırkçı ayrımcılıklara karşı kitlesel protesto eylemleri başlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AFRO-AMERİKALILARIN SİVİL HAKLAR MÜCADELESİ

Afro-Amerikalıların toplum içindeki yeri, ilk kölelerin getirildiği 1619'dan beri Amerikan iç siyasetinde merkezi öneme sahip olmuştur. Gelişen demokratik gelenek içinde bir bütün olarak Amerikan toplumu köleliğe, ırkçılığa ve ayrımcılığa karşı güçlü bir duygusallık ve genelde bir duygu karmaşası hissetmiştir. (Buradaki duygusallık öfke ve nefreti de kapsamaktadır.) Burada eşitsizliğin getirdiği kötülük bilinse bile bunu yok etmeye dair adım atma konusunda hep bir isteksizlik söz konusu olmuştur.¹⁸¹

Diğer şeyler aynıken bedeni kaplayan derinin renginin farklı olması Afro-Amerikanları korkunç, ürkütücü, tuhaf bir “şey” olarak algılamak isteyenlere yeterli bir bahane olmuştur. Yan yana oturmak bir yana; yanından geçmek, yanında beklemek bile söz konusu değildir. Frantz Fanon bu durumu etkileyici bir şekilde şöyle anlatır:

“ ‘Aa, zenciye bak!’ Öyle geçerken kulağımı tırmalayan dışsal bir uyarıcıdan geliyor bu. ‘Anne, anne zenciye bak, korkuyorum!’ Korku, evet korku! Beni kaygılandıran da bu işte. (...) Trendeyiz ve yüzümün rengi kara. Bu durumda bedensel varlığıma üçüncü tekil şahıs zamirinin bağlanması mümkün değil, çünkü üç başlı, üç gövdeli bir varlık artık. En sıkışık kompartımda bile bana bir değil, iki hatta üç kişilik yer ayırmalarından belli bu. (...) Üçlü bir beden olarak yer kaplıyordum uzayda: ben ve sağımda solumda görünmeyen öteki bedenlerim için boş bırakılan hacimler.”¹⁸²

“Utanç. Utanç ve kendime dönük nefret. Bunaltı! Sevdikleri zaman, rengime rağmen sevdiklerini söylüyorlar. Nefret ettikleri zaman da bunun rengimle ilgisi olmadığını eklemeyi unutmuyorlar... Sevgi ya da nefret, her iki durumda da cehennemî bir çember içinde buluyorum kendimi.”¹⁸³

Fanon, toplumun ötekisi olmanın nasıl hissettirdiğini böyle ifade etmiştir. Ancak; anayasanın tanıdığı ama eyalet yasalarının bu tanımanın önünde engel teşkil ettiği bir sistemde; herhangi bir haksızlığa razı oluş, ona daha çok maruz kalışa neden olur.

¹⁸¹ A.e., s.289

¹⁸² Frantz Fanon, **Siyah Deri Beyaz Maske**, Çev.: Cahit Koytak, 2. Bs., İstanbul, Versus Kitap, 2014, s. 122, 123

¹⁸³ A.e., s.128

Nitekim bu durum, Afro-Amerikalılar için hep böyle olmuştur. Tam bir vatandaşlık için verdikleri mücadele, talepler ve o taleplere karşı koyuş şeklinde bir kısır döngüde geçmiştir. Bu insanlar, *vatandaş* olmaktan dolayı sahip olmaları gerekenleri bir hırsız gibi, suçlanarak ve cezalar alarak elde etme mücadelesi içine girmişlerdir. Bu noktada “artık pasif kurbanlar olarak kalmayacak, aktif katılımcı olacaklardır.”¹⁸⁴

3.1.Otobüste Başlayan Sivil Haklar Mücadelesi

1955 yılının son günlerinde Alabama / Montgomery’de kendiliğinden gelişen bir olay Afro-Amerikalılar için yeni bir sayfa açılması anlamına gelecekti. Toplumsal hayatın neredeyse her alanından dışlanan ve ikinci sınıf insan muamelesi gören siyahların mücadelesi farklı bir bakış açısıyla artık daha etkili bir boyut kazanacaktı.

Yeni sivil haklar mücadelesinin başlamasına sebep olan olay 1 Aralık 1955’te Alabama eyaletinin Montgomery şehrinde bir otobüste yaşanmıştır: Bir terzi olarak çalışan Rosa Parks adlı siyahî kadın işten eve dönerken bindiği otobüste boş gördüğü bir yere oturmuştu. Otobüs gitgide dolmaya başladı ve sonunda boş yer kalmadı. O sırada otobüse beyaz biri binince şoför Rosa’dan yerini beyaz kişiye vermesini istedi. Ancak o, söyleneni yapmadı. Siyah bir insan olarak yerini bir beyaza vermeyi reddetti. Uyarılara rağmen yaptığı (ya da yapmadığı) şeye devam etti. Bunun üzerine tutuklandı ve hapse atıldı. Para cezasına çarptırıldı. Bu ödenince birkaç gün içinde serbest kaldı. Kendisi bu deneyimi şöyle anlatmıştır:

“Öncelikle bütün gün çalışmış olduğumdan ayakta duracak halim kalmamıştı. Tam gün ve hiç durmaksızın çalışmış olduğumdan son derece yorgundum. Beyazların giydiği çamaşırlar üzerinde çalışıyor ve bunların ticaretini yapıyordum. Hiç aklıma gelmese de öğrenmek istediğim konu şuydu: İnsan olarak haklarımızın neler olduğuna ne zaman ve nasıl karar vereceğiz? (...) Şoför benden bir şey istedi ve ben de istediği şeye uymak istemedim. Polisi çağırdı, beni tutukladılar ve hapse atıldılar...”¹⁸⁵

Bu olay her ne kadar anlık gelişmiş olsa da, Rosa Parks adlı bu kadın sıradan biri değildi. Alabama’da doğmuş olan Rosa, annesi ve dedesinin beslediği kararlı bir ruha sahipti. Ayrımcı kurallar altında olmaktan son derece rahatsızdı. Rosa, genç yaşta,

¹⁸⁴ Dye, Zeigler, a.g.e., s. 295

¹⁸⁵ A.e., s.477

aynı zamanda bir aktivist de olan berber Raymond Parks ile evlendi.¹⁸⁶ Bu evlilikle birlikte çeşitli dava ve organizasyonlara aktif olarak katılmaya başladı. Çocukluktan beri inşa ettiği sağlam dini inancı, yaptığı işe kendini veren kararlı mizacı ve ayrıca almış olduğu eğitim ile zaten böyle bir davranışta bulunma potansiyelini içinde taşıyordu. “Genç yaşta yazmış olduğu yazılarda bile ‘birinci sınıf vatandaşlık ve özgür çalışma için bir yol aramak’ gerektiğini ve bunun için ‘katlanmak zorunda olsa bile kabullenme niyetinin olmadığını’ belli ediyordu.”¹⁸⁷ Zamanında dedesinin de ırkçı örgüt Ku Klux Klan’ın herhangi bir saldırı ihtimaline karşı hep teyakkuzda olan ve meydan okuyan tavrı ona da sirayet etmişti. Ayrıca güçlü inancı sayesinde teninin rengi onun için hiçbir zaman utanç kaynağı olmamıştı. Rosa Parks tutuklandığı sırada daha önce sivil haklar aktivisti olduğuna dair bir izlenim vermese de, aslında “Siyah İnsanları Geliştirme Ulusal Birliği” (National Association for the Advancement of Coloured People) adlı, eşinin de üyesi olduğu “1910’da (kurulan) ırkçı yasaların ve eylemlerin amansız düşmanı olan ve bu çabaları doğrultusunda önemli yasal kazanımlar elde eden”¹⁸⁸ ırkçılık ve ayrımcılık karşıtı bir kuruluştaki sekreter olarak görev alıyordu. Eve gitmek için bindiği otobüs aslında onu uzun bir sivil haklar mücadelesi yolculuğuna çıkaracaktı. Bu; onurunun kırıldığı, insan olarak varlığının hiçe sayıldığı değil, bilakis tarihin parladığı bir andı.

Bu olayın Montgomery’de duyulması siyah kamuoyu için bir ilham kaynağı oldu. Zaten var olan huzursuzlukta bardağı taşıran son damla Rosa Parks olayıydı. Tutuklanması, fitilini ateşlediği bu protestoyu siyahilerin bir boykot başlatmasıyla başka bir noktaya çekecekti. Siyahlar şehrin ulaşım araçlarını kullanmamaya karar verdiler. Boykot kararı aslında mücadelenin başlangıcından ziyade, kararlı bir ifadesiydi. Çünkü aşağılanma duygusunun en çok hissedildiği alanlardan biri ulaşım araçlarıydı. Jim Crow yasaları ulaşım sisteminde şöyle işliyordu:

¹⁸⁶ Jeanne Theoharis, “Beyond the Bus: Rosa Parks’ Lifelong Struggle for Justice, **Library of Congress Magazine**, C.IV, No:2, March April 2015, (Çevrimiçi)

<https://www.loc.gov/collections/rosa-parks-papers/articles-and-essays/beyond-the-bus/>, Erişim Tarihi: 15.02.2018

¹⁸⁷ A.e.

¹⁸⁸ Sylvain Michelet, Patrice van Eersel, “Amerikan Zenci Protesto Hareketleri”, **İsyankar Yüzyıl: Yirminci Yüzyıl’ın Başkaldırı Sözlüğü**, Ed.: Emmanuel de Waresquiel, Çev.: İsmail Yerguz, İstanbul, Sel Yayıncılık, Nisan 2004, s. 33

“Otobüslerin %75’i beyaz ırktan kişilere ayrılmıştı. Otobüste siyahların oturabileceği alanlar farklı renkte belirlenmişti. (...) Bu aşağılayıcı uygulamada siyahiler önden ücretlerini ödeyip otobüse arka kapıdan biniyorlardı.”¹⁸⁹

Yıllardır siyahların katlanmak zorunda kaldıkları durum buydu. Ulaşım sistemindeki bu ayrımcı uygulamalardan kurtulmanın bir yolu olarak Montgomery Otobüs Boykotu başlatıldı. Bu süreçte siyahiler arasında büyük bir dayanışma gelişti. Kentin Afro-Amerikan sakinleri otobüse alternatif yollar geliştirdiler. Ulaşım ihtiyaçlarının karşılanmasında herkes herkese yardımcı oldu. Aracı olanlar bunu paylaşımına açtı. “Siyahileri işlerine götürmek için dolmuş taksiler organize edildi; insanların çoğu yürüyordu.”¹⁹⁰ Tüm bu süreç kentin ulaşım sistemini ekonomik olarak bunalıma sokmaya yetmişti.

Orta sınıf ve yoksul siyahlar, ortak kaynaklarını stratejik bir şekilde bu amaca seferber ettiler. Sonuç olarak, 50 bin kadar siyah insan bir yıldan fazla bir süre boyunca şehrin ayrımcılık yanlısı otobüslerine binmeyi reddetti.¹⁹¹ Boykot, Amerika Birleşik Devletleri’nde ayrımcı yasalara karşı yapılan ilk, en geniş katılımlı eylem olarak kabul edilir.

“Boykotun yegâne amacı olmasa da gayesi Afrika kökenli Amerikalıları otobüsün arka tarafında oturmaya zorlayan korkunç ayrımcılığı gözler önüne sermek değildi. Amaçlardan biri de Montgomery toplu taşıma sistemini siyahileri kısmen veya tamamen dahil etmeye mecbur bırakmaktı.”¹⁹²

Boykota katılanlar; kendilerine karşı nezaket talep ediyorlar, otobüslerde siyahların da şoför olarak çalışma imkânına sahip olmasını, kendilerinin de otobüslerin önlerinde oturabilmelerini ve otobüse geriden binmek yerine beyazlarla önden binmeyi istiyorlardı. Ancak, Montgomery otobüslerini kullananların %75’i siyah olmasına rağmen, yönetim bu istekler karşısında direnmeyi tercih ediyordu.

¹⁸⁹ Mızrak, **a.g.e.**, s.14

¹⁹⁰ Zinn, **a.g.e.**, s.477

¹⁹¹ Lani Guinier, Gerrald Torres, “Changing the Wind: Notes Toward a Demonsprudence of Law and Social Movements”, **Yale Law Journal**, C. XXIV, No:8, 2014, s.2778 (Çevrimiçi) <https://www.yalelawjournal.org/article/changing-the-wind-notes-toward-a-demonsprudence-of-law-and-social-movements>, Erişim Tarihi: 15.02.2018

¹⁹² May, **a.g.e.**, s.69,70

Montgomery Otobüs Boykotu'nun düzenlenmesini ve yönetimini siyahî bir genç papaz olan Martin Luther King Jr. üstlenmiştir.¹⁹³ İstediklerini elde edene kadar boykota devam edilmesi de yine onun kararıdır. King, hitap yeteneği ve sergilediği güçlü duruşla boykotun büyük destek görmesini sağlamıştır.

Boykotun sistemli bir şekilde yürütülebilmesi için Montgomery Geliştirme Birliği (Montgomery Improvement Association) kurulmuştur. Bu birlik özellikle de istekleri yerine getirmeme konusunda direten yönetim karşısında, siyah halkın dayanma gücü kırılmasın, seferberlik ruhu sürsün diye çeşitli toplantılar düzenliyordu. Martin Luther King bu birlikte yaptığı bir konuşma sırasında şunları söylemiştir:

“Yurttaşlığımızı kelimenin tam anlamıyla kazanmaya kararlıyız. (...) Yıllardır şaşırtıcı bir sabır gösterdik. Kimi zaman beyaz kardeşlerimizde, bize gösterdikleri muameleden memnun olduğumuz duygusu uyandırdık. (...) Demokrasinin en büyük şanı, haklar uğruna protesto etme hakkıdır. Biz toplumda adalet duygusu ortaya çıksın diye protesto düzenliyoruz. (...) Eylemlerimizi düzenleyen ideal, sevgi olmalıdır. (...) Karşılaştığımız kötü muameleye rağmen, bizler beyaz kardeşlerimize kötü davranmamalı, onlara nefret duymamalıyız. (...) Yaptığımız şeyde haksız değiliz. Eğer biz haksızsak, bu ülkenin Yüksek Mahkemesi de haksız demektir. Eğer biz haksızsak, Amerika Birleşik Devletleri Anayasası da haksız demektir. (...)”¹⁹⁴

Bir yıldan uzun süren boykot neticesinde Montgomery Federal Mahkemesi; otobüslerde ırka dayalı ayrımcı oturma düzenine ilişkin her türlü yasanın, Birleşik Devletler Anayasası'nın XIV. Değişiklik maddesini ihlal ettiği hükmüne vardı. Bu anayasa değişikliği maddesi, tüm vatandaşlara eyalet yasalarının üzerinde, federal yasalar ve anayasa ile eşit haklar ve eşit koruma güvencesi veriyordu. Yönetim ise bu karara karşı Yüksek Mahkeme'de temyiz hakkını kullandı. Ancak Yüksek Mahkeme, otobüslerdeki bu ırk ayrımcılığını yasadışı ilan etti. Bunun sonunda, bir yıldan fazla zaman sonra boykot sona erdi ve otobüslerdeki siyah & beyaz ayrımı kalktı.

¹⁹³ Montgomery Otobüs Boykotu, Martin Luther King'in bir sivil haklar eyleminde ilk bulunuşuydu.

¹⁹⁴ Martin Luther King, “Öyle Bir Zaman Gelir ki, İnsanlar Bıkar”, **Tarihe Yön Veren 20.Yüzyıl Konuşmaları**, Der.: Brian MacArthur, Çev.: Özden Arıkan, İstanbul, Sabah Kitapları, 1995, s.214,215

Boykotun bu kadar uzun bir süre kararlı bir şekilde sürmesinde, MGB bünyesinde düzenlenen toplantılar ve Martin Luther King'in adaletin iki önemli kaynağı olarak "Tanrı ve anayasal hakları" göstermesi kritik rol oynamıştır.¹⁹⁵

Ancak bu da, tıpkı daha önce siyahilerin lehine gelişen yasal düzenlemeler gibi, toplumsal tabanda hemen karşılık bulamadı. Kimi aşırı ırkçılar ve ırkçı örgütler tarafından karara karşı önemli bir direniş ve şiddet başladı. Çeşitli hakaret, tehdit ve bombalama eylemleri meydana geldi. Hamile bir kadın iki bacağından da vuruldu, boykotun lideri Martin Luther King'in evi bile bombalandı. Neyse ki, polis bu üstünlükçü beyazları (çoğu Ku Klux Klan üyesi olan) tutukladı ve bu durum otobüslerdeki bu tür davranışların büyük ölçüde azalmasına neden oldu. Aslında siyahlar için önemli olan nereye ve ne zaman oturmaları gerektiği değildi. Konu bundan daha derin bir anlam ifade ediyordu.

"Bir boykotçu 'Otobüsleri yeniden kullanmaya başladığımızda genellikle öne oturdum. Ancak sonra arka koltuklara oturmaya başladım. Korkmuyordum, ya da başka bir neden yoktu. Sadece buna alışkındım.' demişti.¹⁹⁶ Bu ifadeler bile Afro-Amerikanların istedikleri şeyin; sadece kısıtlanmamak, emir ve itaat ilişkisi içinde olmamak, toplumsal hayat içinde aşağılanmalara maruz kalmamak ve "beyaz adamın karbon kağıdıyla çıkarılmış ikinci nüshası"¹⁹⁷ imgeleminin yarattığı o kadim alışkanlıklardan kurtulmak olduğunu göstermeye yetmektedir.

Rosa Parks ise boykotun daha ilk aylarında işinden kovulunca zamanının çoğunu, çeşitli seyahatlerde meseleye olan farkındalığı arttırmaya ve hareket için sermaye bulmaya harcamıştır. Onun Montgomery'de göstermiş olduğu çaba yerel bir mücadelenin ulusal bir harekete dönüşmesine yardımcı olmuştur.¹⁹⁸ Bu olaydan sonra Rosa Parks "sivil haklar hareketinin annesi" olarak anılmaya başlar.

Bir yıldan fazla süren bu boykot, siyahlara -vatandaşı oldukları ülkede- eğer biraraya gelirlerse, örgütlü bir mücadele organize ederlerse ve bu hak arama üslubunu şiddet

¹⁹⁵ Guinier, Torres, **a.g.e.**, s.2777

¹⁹⁶ Randall Kennedy, "Martin Luther King's Constitution: A Legal History of The Montgomery Bus Boycott", **Yale Law Journal**, C. XCVIII, No:6, April 1989, s.999 (Çevrimiçi) <https://academic.udayton.edu/race/02rights/civilrights03.htm>, Erişim Tarihi: 15.02.2018

¹⁹⁷ Fanon, **a.g.e.**, s. 35

¹⁹⁸ Theoharis, **a.g.e.**

ve hakaret gibi yıkıcı edimlerden ayrıştırırlarsa bir şeyleri değiştirebileceklerini göstermişti. Bu açıdan, inancın birlikte uyanışı çok önemliydi.

“Montgomery Otobüs Boykotu yalnızca herkesin otobüslerde dilediği yere oturmasını sağlayan bir şey değildi. Bu, 1950’li yıllarda ilk kez Afrika kökenli insanların biraraya gelebilmesinin en önemli göstergesiydi. Topluluk eğer biraraya gelebilirse, bir şeyler yapılabileceğini fark etmişti. Üstelik bu işi zor kullanmadan başarmışlardı.”¹⁹⁹

Geniş kitlelerin katılımıyla yapılan Montgomery Otobüs Boykotu, ırkçılığın hem fiili hem de hukuki meşruluğuna bir meydan okuma ve beyaz seçkinlerin vicdanına vurulan bir gerçek olarak Afro-Amerikanlar için etkili bir sivil itaatsizlik mücadelesinin başlangıcıydı.

3.2.Oturma Eylemleri

Montgomery süreci, politik mücadelenin yapılış doğasını ve hukuku dönüştürmesi açısından çok önemlidir.²⁰⁰ Boykotun başlangıç hedefi otobüslerdeki ırk ayrımcılığı uygulamalarının kaldırılmasını sağlamaktı belki ama sadece bununla sınır kalsa sığ bir katkı yapmaktan başka bir anlam ifade etmezdi. Boykot gerçek bir anlama, inşa ettiği sivil toplum ruhuyla, sosyal hayatın her alanındaki bu ayrımcı uygulamaların kaldırılması mücadelesine vesile bir adım olduğu için kavuşmuştu. Sivil haklar mücadelesinin anayasa yanlısı, kurumsal, örgütlü ve şiddetsiz bir seyir izlemesi ve “küçüklük duygusunun tutsağı Zenci ve büyüklük saplantısının tutsağı Beyaz”²⁰¹ olma durumunun değişmesi için boykot bir başlangıç oldu.

Bundan sonra da sivil hakların kazanımı için birçok sivil itaatsizlik eylemi düzenlendi. Montgomery sürecinde başlatılan, eylemin şiddetsiz olması ilkesi eylemcilerin hem ülkelerinden hem de dünyadan destek görmesini sağladı.

Ocak 1960’ta barış yanlısı bazı aktivistler yeni bir taktik stratejisi geliştirdiler. Rosa Parks’ın kendi eyleminde oturduğu yerden kalkmayı reddetmesi, başka aktivistler için de ilham olacaktı. Dört Afro-Amerikan öğrenci Kuzey Carolina’da beyazlara

¹⁹⁹ Andrew Young, **Eylemin Öteki Yüzü: Malcolm X**, Çev.: S.Tekin, İstanbul, Kardelen Yayınları, s.84

²⁰⁰ Kennedy, **a.g.e.**, s.999

²⁰¹ Fanon, **a.g.e.**, s.62

hizmet sunan bir büfeye girdi ve kahve siparişi verdi. Siyahiler bu tür yerlerden alışveriş yapabiliyorlardı ancak orada oturmaları ve orada yiyip içmeleri yasaktı. Dolayısıyla kendilerine servis yapılmayacağı belirtildi. İstekleri reddedildi. Öğrenciler bu tutum karşısında, tehditlere rağmen, sessizce oturmayı sürdürdüler ve sabırla kendilerine servis yapılmasını beklediler. Oturma eylemleri böyle başlamış oldu.²⁰² Bu olay, Rosa Parks'ın otobüste oturduğu yerden kalkması emrine karşı çıkıp sessizce yaptığı işe devam etmesine benziyordu.

Eylem, ilerleyen günlerde, bazı beyaz aktivistlerin de içinde olduğu kişilerle artan bir katılımı ile devam etti. Bir gazeteci bu eylemlerdeki gözlemlerini şöyle ifade etmişti:

“Etrafa hiçbir rahatsızlık verilmedi. Mekânda gruplar halindeki öğrencilerden başka konuşan kimse yok gibiydi. Kimi öğrenciler kitaplarını çıkarmış ders çalışıyordu.”²⁰³

Ancak bunlar olurken siyah öğrenciler beyazlar tarafından aşağılanıyor ve tehdit ediliyordu. Üzerlerinde sigara söndürmekten saçlarına şeker dökmeye, ketçap-mayonez sıkmaya kadar birçok saldırıya maruz kalıyorlardı. Eylemciler, bu hakaretler karşısında metanetlerini korumayı başarıyordu. “Sonraki on iki ayda, çoğu siyah olan binlerce kişi aralarında bazı beyazlarla birlikte, yüz kadar kentte gösterilere katıldılar ve 3.600’den fazla kişi hapsedildi.”²⁰⁴

Bu oturma eylemleri beyazlar için aksamalara ve istenmeyen bir propaganda tablosu çizmeye ek olarak, iş yeri sahipleri için de ekonomik zorluklara neden oluyordu. Çünkü oturma eylemlerine katılanlar, söz konusu iş yerine para getiren müşterilerin de yerlerini kaplamıştı. Eylemler her ne kadar dört kişinin bir büfede oturmasıyla başlamış olsa da yaygınlaşmış ve 1960-61 yıllarında 70 binden fazla katılımcıya ulaşmıştı. 20 eyalet ve ayrımcı yasaların geçerli olduğu birçok yerel işletmeyi etkilemeyi başarmıştı.²⁰⁵

²⁰² “The Sit-In Movement”, US History Online Textbook, 2018, (Çevrimiçi) <http://www.ushistory.org/us/54d.asp>, Erişim Tarihi: 17.02.2018

²⁰³ Friedman, **a.g.e.**, s.37

²⁰⁴ Zinn, **a.g.e.**, s.479

²⁰⁵ Kurt Hohenstein, “Sit-In Movement”, **Encyclopædia Britannica**, 15.12.2015, (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/topic/sit-in-movement>, Erişim Tarihi: 15.02. 2018

Oturma eylemlerinin arkasında da tıpkı Montgomery Otobüs Boykotu'nda olduğu gibi kurumsal bir yapı etkiliydi. Bu yapılardan biri, Martin Luther King'in desteğiyle kurulan Kuzey'deki ve Güney'deki öğrencilerin biraraya gelmesiyle oluşturulan Şiddet Karşıtı Öğrenci Koordinasyonu Komitesi (Student Nonviolent Coordinating Committee) idi. Onlara göre, eğer şiddet sadece beyaz topluluğun bir edimi olarak kalırsa tüm dünya, davalarında onlara hak verecekti. Şiddetten kaçınmak, destek görmeleri için çok önemliydi.

Oturma eylemlerinin arkasındaki bir diğer örgüt ise Güney Hristiyan Liderlik Konferansı (Southern Christian Leadership Conference) idi. Bu ve bunun gibi örgütler sivil haklar mücadelesinde yapılan ve yapılacak olan eylemlerin şiddetsizlik kavrayışını nasıl hayata geçireceklerine dair çeşitli toplantı, konferans ve çalışma alanları organize ediyorlardı. "GHLK'daki bir ekinlikten sonra yayınlanan bir makalesinde aktivist Ella Baker öğrencilerin mesajını vurgulamak amacıyla, oturma eylemlerine katılanların 'hamburgerden daha büyük' bir şeyle ilgili olduklarını ifade etmişti."²⁰⁶ Katılımcıların amaçlarını bir okul bültenindeki siyah bir öğrenciden yaptığı alıntıyla özetlemiştir:

"Dünyanın bilmesini isteriz ki, ikinci sınıf vatandaşlığın aşağı derecesini artık kabul etmiyoruz. Hapishaneye girmeye, alay konusu olmaya, üzerimize tükürülmesine ve her türlü fiziksel şiddete 'Birinci Sınıf Vatandaşlık' elde etmek için hazırız."²⁰⁷

Eylemler sırasındaki bu yüksek disiplin ve sabır gerektiren tutumun oluşması için de bu örgütlerde çeşitli kılavuzlar hazırlanmıştı. Eylemlerin nasıl yapılması gerektiği ile yapılan hakaret ve saldırılara karşı nasıl bir tavır takınmak gerektiği bu kılavuzlarda şöyle ifade ediliyordu:

"Sizi taciz ederlerse karşılık vermeyin ve küfretmeyin...

Mağaza girişlerini ve koridorlarını kapatmayın.

Daima sıcak ve nazik davranın.

Dik oturun ve yüzünüz daima tezgâha dönük olsun...

²⁰⁶ A.e.

²⁰⁷ A.e.

Yüce İsa, Mohandas K. Gandhi ve Martin Luther King'in öğretilerini hatırlayın.

Sevgi ve şiddetsizliği hatırlayın, Tanrı hepinizi korusun.”²⁰⁸

Eylemcilerin; tutuklanmak, şiddet görmek, aşağılanmak, hakarete uğramak pahasına katlanmış oldukları fedakârlıklar istedikleri sonucu da getiriyordu. Oturma eylemleri birçok beyaz Güneyliye, siyahların statülerinden duydukları memnuniyetsizliği ve barışçıl bir şekilde ırk ayrımına son vermedikçe beyaz işletme sahiplerinin ekonomik zarara maruz kalacaklarını gösterdi. Bu, Jim Crow sisteminin kaçınılmaz sonunun geldiğinin ispatıydı.²⁰⁹ İstenilenin elde edilmesiyle 1960'ların sonuna doğru oturma eylemleri azaldı. Tüm bunlar sonucunda, birçok eyalette restoranlar ayrımcılık yanlısı yasaları ve kuralları terk etmeye başladılar.

Dört kişinin bir büfede servis alamayacaklarını bile bile oturmaya devam etmesiyle başlayan bu eylem, sonra sayıları binlere ulaşan katılımcının desteğiyle sivil haklar mücadelesinde eyaletler arası bir ilk başarı örneği olmuştur.

3.3.Eyaletler Arası Seyahat Edebilme Özgürlüğü

Sivil haklar mücadelesinin hukuki ayağında çok önemli bir isim olan Thurgood Marshall, 1946 yılında Yüksek Mahkeme'den çok önemli bir kararın çıkmasına önayak olmuştur. “*Morgan & Virginia Davası* olarak bilinen davada Marshall, eyaletler arası otobüs taşımacılığında ırk ayrımcılığını yasaklayan bir Yüksek Mahkeme kararı aldırılmıştı.”²¹⁰ Bu seyahat özgürlüğü kararı, 1960'da otobüs terminallerini, tuvaletleri ve eyaletler arası seyahatlerle ilişkili diğer tesisleri de içine alacak şekilde genişletildi.²¹¹ Ancak daha önceki kararlarda olduğu gibi Güney eyaletleri bu yasaları uygulamaya koymayı tercih etmedi.

1946 kararının hemen ardından -1960'ların “Özgürlük Yolcuları”na da ilham olacak bir grup- “Uzlaşma Yolculuğu” adı altında mahkemenin verdiği bu kararı uygulamada test etmek için bazı girişimlerde bulunmuşlardı. Bu grup, “Jim Crow ile Gezmek Zorunda Değilsin” başlıklı bir broşür dağıtarak Yüksek Mahkeme kararının

²⁰⁸ Friedman, **a.g.e.**, s.37

²⁰⁹ Hohenstein, **a.g.e.**

²¹⁰ Friedman, **a.g.e.**, s.28

²¹¹“Freedom Riders”, **Encyclopædia Britannica**, 22.06.2017, (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/event/Freedom-Rides>, Erişim Tarihi: 18.02.2018

bir uyarlaması olan talimatları oluşumun destekçilerine iletti. Bu broşürde şu talimatlar yer alıyordu:

“1. Eğer bir zenciyseniz, önlere oturun. Eğer bir beyazsanız arkalara oturun. (Bu ikinci cümle eyleme katılan beyazlar için verilmiş bir talimattır. Eyleme destek veren beyazlar arka koltuklara oturarak siyahların öne oturmasına olanak sağlayacaklardı.)

2. Eğer şoför kalkmanızı söylerse ona sakince ve cesurca şunu söyleyin: “Bir eyaletler arası yolcu olarak otobüsteki herhangi bir yere oturma hakkına sahibim. Bu hak, Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi tarafından verilen karara dayanmaktadır.”

3. Eğer şoför emrini yineler veya polis çağırırsa, ona emri ilk verdiği zaman ne yaptıysanız yine onu yapacağınızı söyleyin.

4. Eğer polis gelip de sizi gözaltına almadan “Benimle gel.” diye emir verirse, gözaltına alınana kadar gitmeyeceğinizi söyleyin. Polis, sıklıkla, gözaltına almadan korkutma taktikleriyle otobüsten indirmeyi dener.

5. Eğer polis sizi gözaltına alırsa barışçıl bir şekilde onunla gidin. Polis merkezinde, size en yakın SİGUB merkezini ya da onların bir avukatını arayın. Size yardım edeceklerdir.

6. Eğer yanınızda para varsa kefaletle serbest kalabilirsiniz. Bu miktar muhtemelen 25 ya da 50 \$ olacaktır. Eğer kefaleti ödeyemezseniz, ırkçılık karşıtı organizasyonlar size bunu toplamanız için yardımcı olacaktır.

7. Tutuklanırsanız seyahatiniz birkaç saat gecikecektir. Jim Crow kurallarını yıkmak için yaptığınız eylemin değeri ise çok büyük olacaktır.”²¹²

Bu talimatlar hem Montgomery sürecine hem de Özgürlük Yolcularına ilham olmuştur. Özellikle de Özgürlük Gezileri sırasında bu talimatlardan yararlanılmıştır.

Yüksek Mahkeme’nin deklare ettiği insan hakları kararını anayasaya aykırı olarak ihlal eden eyaletler arası seyahatlerdeki bu ırk ayrımcılığına meydan okumak amacıyla on üç siyah aktivist, New Orleans için bilet almıştır.²¹³ Destek gören bu girişime aralarında beyazların da olduğu çok sayıda kişi katılmıştır. Bu insanlar, “eyaletler arası ırk ayrımcılığını yıkabilmek için, içinde siyahlar ile beyazların

²¹² Raymond Arsenault, **Freedom Riders: 1961 and Struggle for Racial Justice**, New York, Oxford University Press, 2006, s.40

²¹³ A.e., s.XI

bulunduğu ve ‘Özgürlüğe Yolculuk’ adını verdikleri, bütün Güney’i dolaşacak otobüs seferleri düzenlediler.”²¹⁴ Ancak bu yolculuk kolay olmayacaktı. Güneyli beyazlar onların bu anayasal haklarına şiddet kullanarak karşı çıkacak, yolculuk boyunca çeşitli protesto gösterilerinde bulunacaklardı.²¹⁵ Yolculuk birçok noktada sekteye uğramıştır.

Özgürlük Yolcuları Alabama’da, içinde Martin Luther King’in de olduğu bir kilisede kendilerini destekleyen büyük bir kalabalıkla karşılaştılar. Onlar içerde özgürlük şarkıları ve ilahiler söyleyip destekçilerine umut ve adaletin yükseleceğine dair cesaret ve söz verirken; dışarıda bunun tam tersi bir halde kendilerine büyük bir muhalefet göstermeye ve hakaret etmeye hazır insanlar bulunuyordu.²¹⁶ Bunlar, içinde özellikle ırkçı ifadeler olan hakaretlerde bulunarak insanları tehdit ediyorlardı. “Otobüslerden biri ateşe verildi. Özgürlük yolcularına yumruklarla, demir sopalarla saldırdılar.”²¹⁷ Tüm bunlar olurken ne polis, ne de eyalet yönetimi herhangi bir müdahalede bulundu. Özgürlük Yolcuları ise kendilerine yapılan hakaretlere ve saldırılara karşı, daha yola çıkmadan belirlemiş oldukları şiddetsizlik ilkesini uygulamaya devam etmiştir. Zira gerçek sivil haklar savunucuları beyazlara karşı anarşiden değil, aksine uzlaşmadan yana bir yol tercih etmiştir.

Bu ilk yolcuların muhalefetle ve şiddetle karşılaşmaları ve yollarına daha fazla devam edemeyeceklerini anlamalarının ardından bir başka sefer düzenlenmesine karar verilmiştir. Bu yeni yolcu grubu, Şiddet Karşıtı Öğrenci Koordinasyon Komitesi’nin bazı üyelerinden oluşuyordu. Ancak onlar da tutuklandılar. Serbest bırakılınca yeniden harekete geçmek istediler. “Montgomery’ye giden bir otobüse bindiler, fakat otobüste beyazların yumruklu, sopalı saldırısıyla karşılaştılar ve kanlı bir sahne yaşadılar.”²¹⁸

“Ayrımcılık uygulanan otobüs terminalinde Özgürlük Yolcuları bir an duraksayıp, ardından yalnızca beyazlara açık bekleme salonuna girdiler. Bazıları kendinden geçinceye dek dövüldü; Birmingham

²¹⁴ Zinn, a.g.e., s.479

²¹⁵ Brittanica, **Freedom Riders**

²¹⁶ Arsenault, a.g.e., s.1

²¹⁷ Zinn, a.g.e., s.480

²¹⁸ A.e.

polis şefi Eugene Bull Connor ise (bu şiddetin sorumlusu Ku Klux) Klan üyeleri ile yandaşlarını engellemeyi reddetti.²¹⁹

Özgürlük Yolcuları defalarca yenilecek gibi olsalar da, her olayda ayrımcı Jim Crow sistemiyle mücadelelerini sürdürecektir ve genişletecek bir yön buluyorlardı. Bu iki girişimin ardından bir başka yolculuk düzenlenmeye karar verildi. Bu yolculuğu Irkların Eşitliği Kongresi (Congress of the Racial Equality) düzenliyordu. “Bu grup da, adalet bakanının bir ‘serinleme süresi’ talep etmesine karşın, Güney’in federal hükümetlerinin güçlü ayrımcı yasaları karşısında Afro-Amerikan anayasal hakları korumak için şiddet içermeyen bir karşı müdahale göstermiştir.”²²⁰

Tüm bu mücadeleler sonuç vermiş ve “29 Mayıs günü Adalet Bakanı Robert Kennedy, Eyaletler Arası Ticaret Komisyonu’nu toplayarak ayrımcılığı yasaklayan kısıtlayıcı yönergelerin uygulanması zorunluluğuna hükmetmiştir.”²²¹

“1950’lerin ortasında Montgomery Otobüs Boykotu ve boykotun yöneticisi Martin Luther King, Gandhi’nin şiddetsiz direniş felsefesini ve taktiklerini Afro-Amerikanlar için uyarlamıştı. 1960’larda siyahi kolej öğrencileri tarafından geniş bir katılımı doğrudan eylemler olarak ‘oturma eylemleri’ düzenlenmişti. Özgürlük Yolcuları ile beraber sivil haklar mücadelesi, oturma eylemlerinden bile daha yoğun bir katılım olabileceğini ve potansiyel olarak daha yıkıcı olaylar yaşanabileceğini gösterdi.”²²²

“Özgürlük Yolcuları” yalnızca Afro-Amerikan katılımcılardan oluşmuyordu. Bu mücadeleye destek veren beyazlar da oldukça fazlaydı. Onlar hem bu özgürlük gezilerine katılıyorlar hem de sivil haklar mücadelesine destek oluyordu. Özgürlük Yolcuları, ayrıca birçok benzer ya da farklı alanda geçerli olan ayrımcı uygulamalara karşı bir mücadele ruhu canlanmasını da teşvik ediyordu.

Özgürlük Yolcuları’nın tercih ettikleri protesto yöntemi zaman zaman tartışılmıştır. Bu eylemlerdeki şiddetsizlik ilkesi ve şiddete rağmen pes etmeme durumu, tartışmada daha ortada duran ve aşırııcılara daha yakın olan beyazlar tarafından bir

²¹⁹ Friedman, **a.g.e.**, s.39

²²⁰ Clayborne Carson, “American Civil Rights Movements”, **Encyclopædia Britannica**, 17.01.2018, (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/event/American-civil-rights-movement>, Erişim Tarihi: 18.02.2018

²²¹ Britannica, **Freedom Riders**

²²² Arsenault, **a.g.e.**, s.3

kışkırtma olarak değerlendirilmiştir. Bu düşünce, muhtemelen, her türlü hakarete, yağmaya, zarar ve şiddete rağmen sessiz kalmanın karşı tarafa verdiği yok sayılma hissinden ileri gelmektedir. Bu pasif direniş de, muhataplarında daha fazla müdahale etme isteğine yol açmıştır. Oysaki bu olaylar sırasında şiddet yanlısı beyazların yaptıklarını; bir mukavemet ya da muhalefet olarak değerlendirmek yaptıklarını haklı bulmakla eş değer olacaktır. “Özgürlük Yolcuları” eğer henüz ilk meydan okumada vazgeçselerdi, anayasanın onlara tanımış olduğu hakkın eyaletler arası yolculukta da geçerli olması durumuna muhtemelen çok daha sonra ulaşacaklardı. Ayrıca bu eylemler örgütlü ve planlı mücadelenin getirmiş olduğu başarıya da bir örnektir. Hem şiddetsiz, hem cesur, hem de sabırla süren bu mücadele Afro-Amerikan sivil haklar hareketinin en çok ses getiren eylemlerinden biri olmuştur.

3.4.Albany Hareketi

1961’de Albany kentinde büyük, geniş katılımlı gösteriler başlamıştır. Bu hareket, sosyal hayatın içinde uygulanan ayrımcı politikaları tüm yönleriyle yok etmek için başlatılan hırslı bir kampanyadır. Albany Hareketi 1961’de ve takip eden dönemde geniş bir kitlesel protestoyu harekete geçirmede başarılı olsa da, somut kazanımlarının azlığı nedeniyle kimileri için başarısız sayılır.

Albany Hareketi’nin temelinde, Uluslararası Ticaret Komisyonu’nun kentin otobüs terminallerinde ırkçı ayrımları yasaklamasının ardından, bir otobüs terminaline gidip oturan dokuz öğrencinin tutuklanması yatmaktadır. Eylem boyunca Albany protestocuları kitlesel gösteriler, toplantılar, toplu hapse girme, toplu oturma, boykot ve hukuki yollara başvurma gibi çeşitli şiddet içermeyen eylemlerden yararlanmışlardır. Ancak tüm bu zararsız eylemler kentin polis şefi Laurie Pritchett tarafından tutuklamalarla karşılık bulmuştur.²²³ Bunun üzerine eylemi ve motivasyonu daha güçlü ve güvenilir kılması için Martin Luther King hareketin lideri William Anderson tarafından kente davet edilmiştir. Hareketi düzenleyenlere göre King’in onlarla birlikte yürümesi, gerekirse onlarla hapse girmesi hareketin farklı bir boyut kazanmasına neden olacaktı. Daha geniş ulusal ve uluslararası desteğe

²²³ “Albany Movement”, **King Encyclopedia**, The Martin Luther King, Jr. Research and Education Institute, t.y., (Çevrimiçi), http://kingencyclopedia.stanford.edu/encyclopedia/encyclopedia/enc_albany_movement/, Erişim Tarihi: 22.02.2018

ulaşacaklardı. Hareketin uzun vadeli hedefi her alandaki ayrımcı uygulamayı kaldırmayı sağlamaktı.

King, geldiği gün Albany’de bir kilisede düzenlenen toplantıda konuşma yapmış ve ertesi gün bir yürüyüşe katılmıştır. Ve sonra o da –eylemin diğer önemli liderleriyle birlikte- tutuklanmıştır.²²⁴ Onlar “hapis yatmak ve para cezası ödemek arasında bir seçim yapmaları söylendiğinde, medyanın dikkatini çekmek için hapis cezasını seçiyorlardı. Ancak her defasında ‘kimliği bilinmeyen bir hayırseverin’ -bu kişi polis şefinin görevlendirdiği bir ırkçıydı- para cezalarını ödediğini öğreniyorlardı.”²²⁵ Polis şefinin böyle bir yöntem tercih etmesinin nedeni, Martin Luther King’in kamuoyu üzerinde bir etki oluşturmalarını engellemeye çalışmaktı.

Martin Luther King, eylemin başlangıcından birkaç ay sonra burada yapılanların sivil haklar hareketinin amaçlarını gerçekleştirmede başarısız olduğu gerekçesiyle bu hareketten ayrılmıştır. Bu eylemlerde diğerlerinin aksine belirli bir amaç yoktu. Daha genel amaçlar taşıyordu. Oysaki bundan önce yapılan planlı eylemler belirlenmiş bir alandaki ırkçı ayrımları ortadan kaldırmaya yönelikti. Ayrıca, ırkçılık karşıtı eylemlerde polisin uyguladığı birtakım taktiksel stratejilere karşı eylemcilerin bazıları şiddetle karşılık vermişti. Albany polis şefi ise, King ve diğer katılımcılara karşı şiddet dışı bir tavır içindeymiş gibi görünmüştür. Gazeteciler ve kameralar yanındayken emrindeki polisler şiddetten kaçınmalarını söyleyerek bir algı oluşturmıştır. Karşı taraftan herhangi bir şiddet hamlesi geldiğinde de “polis şefi bu fırsatı kaçırmamış ve ‘Gördünüz mü şiddet karşıtı o taşları?’ diyerek”²²⁶ kamuoyunu Afro-Amerikanlar aleyhine etkilemeye çalışmıştır. Aslında bu durum, eylemcilerin beklemedikleri bir şeydir. Polis de, sadece kameralar önünde olsa bile Martin Luther King’in şiddetsizlik taktiğini kullanmıştır.

Albany Hareketi, bariz kazanımları olmamasına rağmen sivil haklar mücadelesinde önemli bir yere sahiptir. Martin Luther King’in bu harekete dahil olması ve

²²⁴ Lee W. Formwalt, “Albany Movement”, **New Georgia Encyclopedia**, 12.02.2003, (Çevrimiçi) <https://www.georgiaencyclopedia.org/articles/history-archaeology/albany-movement>, Erişim Tarihi: 21.02.2018

²²⁵ Friedman, **a.g.e.**, s.40

²²⁶ **A.e.**

Birmingham’da düzenleyeceği eylemler için dersler çıkarması açısından Albany Hareketi değerlidir. King, biyografisinde bu konuyla ilgili şunları yazmıştır:

“Aylar sonra Birmingham’da uygulayacağımız stratejiyi planlarken, saatlerce Albany’i değerlendirip, oradaki hatalarımızdan dersler çıkarmaya çalıştık. Değerlendirmelerimiz yalnızca sonraki taktiklerimizin daha etkili olmasını sağlamakla kalmadı, aynı zamanda Albany’nin mutlak bir başarısızlıktan çok daha öte bir anlam taşıdığını ortaya çıkardı.”²²⁷

Bu hareket, sivil haklar mücadelesiyle ilgili olumsuz yargılar çıkarılmasına neden olsa bile, zaman zaman şiddet içeren eylemlerden bile çıkarılan dersler bundan sonra yapılan Birmingham eylemlerinin başarıya ulaşmasında etkili olmuştur.²²⁸ Sadece Birmingham’da değil; yakınlardaki birçok kentte yaşayan siyahî için de, kendi bölgelerindeki beyaz üstünlükçü güç yapılarıyla mücadelelere ilham vermiştir.

3.5.Birmingham Olayları

Amerika’nın Afrika kökenli vatandaşları, hayatın farklı alanlarında diğerleriyle eşit haklar elde edebilmek için şiddete başvurmaksızın birçok yol denediler. Bu sivil haklar mücadelesinin en önemli duraklarından biri de Birmingham’dı.

Birmingham Jim Crow yasalarının adeta markalaştığı yerdı. Siyah ve beyazların kullanacakları alanların ayrımı hastaneler, okullar, oyun bahçeleri ve hatta mezarlıklarda bile geçerliydi. Birmingham, doğumdan ölüme kadar ırkçılıkla bölünmüştü.²²⁹

Bu mücadelenin kurumsal ayaklarından birini oluşturan GHLK’nın da büyük katkılar sunduğu Birmingham Kampanyası’nda diğer organizasyonlarla benzer yöntemler kullanılmıştır. Ancak Birmingham’da uygulanan temel taktik strateji kentin ticari hayatını sekteye uğratmak olacaktı. Bir başka deyişle ekonomik bir boykot sahneye koyulacaktı. Martin Luther King bunun nedenini şöyle açıklamıştır:

“Uzlaşması zor topluluklar karşısında, ayrımcılığın kötü ve karmaşık sisteminin tek bir yönüne odaklanıldığı takdirde, daha etkili bir

²²⁷ A.e., s.41

²²⁸ Formwalt, a.g.e.

²²⁹ Robert H. Mayer, **When The Children Marched: The Birmingham Civil Rights Movements**, USA, Enslow Publishers, 2008, s.9

mücadele verilebileceği sonucuna varmıştık. Bu nedenle, Birmingham mücadelesini iş dünyası merkezine oturtmaya karar verdik; çünkü siyah nüfusun yeterli alım gücüne sahip olduğunu ve onların piyasadan çekilmesinin pek çok işletmenin zarar etmesine sebep olacağını biliyorduk.”²³⁰

Bu ifade, Albany sürecinden çıkarılan dersi de göstermektedir. Bir sivil hak eyleminin genel bir mücadele içinde olmasındansa, belirli bir haksızlığa odaklanması onun daha tatmin edici sonuçlar getirmesine olanak sağlayacaktı. Bunun başarılı örneklerini Montgomery Otobüs Boykotu’nda, Özgürlük Gezileri’nde ve Brown & Board of Education gibi hukuk davalarında görmek mümkündür.

Martin Luther King, GHLK tarafından Birmingham’ın şiddetsiz eylemler için başlangıç yeri olarak seçilmesini GHLK’nin Temmuz 1963’de çıkarmış olduğu bültendeki yazısında şu faktörlere bağlamıştır.²³¹

Birmingham, İnsan Hakları için Alabama Hristiyan Hareketi’nin (Alabama Christian Movement for Human Rights) Güney’deki en güçlü ve en cesur üyelerinin bulunduğu yeri. Ve Güney’deki sertliği, inatçılığı, ayrımcılığı temsil ediyordu. Adaletsizliğin ve ahlak dışılığın gerçek bir kalesiydi. Ayrıca “ırksal ilişkiler felsefesiyle kentin polis şefi Bull Conner tarafından yaratılan kötü imaj ile birlikte yaşamsal endüstrinin kaybı, Güney’in geniş endüstri merkezlerini hayatta kalma mücadelesi verecekleri ekonomik bir ölümün içine atacaktı.”²³² Siyah satın alma gücünün kendini piyasadan çekmesi, tıpkı Montgomery’de olduğu gibi, sivil hakların ekonomik bir zorlamayla da olsa elde edilmesine hizmet edecekti.

Birmingham Eylemleri’nin ilk günü 3 Nisan 1963’de “Ezilen insanların sabrı sonsuza dek süremez.”²³³ cümlesiyle başlayan, Birmingham’ın en çok tanınan insan hakları savunucularından ve eylemlerin öncülerinden olmanın yanı sıra GHLK’nın da önemli bir ismi olan Fred Shuttlesworth’ün kaleme aldığı “Birmingham

²³⁰ Friedman, **a.g.e.**, s.41

²³¹ Martin Luther King, “**Birmingham... How It All Began?**”, Freedom Archives, 1963, (Çevrimiçi) http://freedomarchives.org/Documents/Finder/DOC513_scans/SCLC/513.SCLC.newsltr.7.1963.pdf, Erişim Tarihi: 23.02.2018

²³² **A.e.**

²³³ Fred Shuttlesworth, “**Birmingham Manifesto**”, Freedom Archives, 1963, (Çevrimiçi) http://freedomarchives.org/Documents/Finder/DOC513_scans/SCLC/513.SCLC.newsltr.7.1963.pdf, Erişim Tarihi: 23.02.2018

Manifestosu” yayımlanmıştır. Birmingham’daki sivil haklar mücadelesinin gerekçelerini içeren bu manifestoda şunlar yazıyordu:

“Birmingham Birleşik Devletler’in bir parçasıdır ve biz de onun iyi niyetli vatandaşlarıyız. (...) Ancak ırksal olarak ayrımcılığa maruz kalmakta, ekonomik olarak sömürülmekte ve politik olarak hükmedilmektedir. İnsan Hakları için Alabama Hristiyan Hareketi’nin liderliği altında, şehir istihdamına hak kazanma politikasının oluşturulmasını ve ayrımcılığın getirdiği düzenlemeleri yürürlükten kaldırmayı istemekteyiz. Ama tersleniyoruz. Tüm bu olumsuz geri dönüşlerden sonra biz de geri adım attık ve mahkeme yoluna başvurduk. Ne pahasına olursa olsun, sonunda otobüslerde, otobüs terminallerinde, parklarda ve havaalanı davalarında kazandık. (...)

Biz, baskıya insanüstü bir çabayla katlanarak, hep barıştan yana insanlar olduk. Ama hâlâ, sadece sokaktaki haydutlardan gelen değil, aynı zamanda polis gücünün kötüye kullanılmasından kaynaklanan ve devam eden şiddetin kurbanlarıyız. (...) Yıllarca evlerimiz ve kiliselerimiz bombalandı. Karşılığında ırkçı şehir yetkililerinin ateş püskürmelerinden ve zırvalıklarından başka bir şey duymadık.

Adalet ve eşitlik için yapılan bu protestolar çöldeki bir ağlama sesidir. Birçok Birminghamlı, muhtemelen korkularından dolayı, bugüne kadar sessiz kaldı. Ayrıca şehrimiz, Birleşik Devletler’in ırk ilişkileri açısından en kötü şehri olduğuna dair şüpheli bir ün kazandı. Geçen sonbaharda, din adamları, iş ve endüstri liderleri ırk ilişkileri yaklaşımında inkâr edilemez bu çatışmayı kabul ettiler. Şehrin imajı ve tüm vatandaşların kamu yararı yeterince sağlam değildi. Bunun düzeltilmesi için ciddi sözler verildi ve biz de doğrudan eylemleri erteledik. Irkçılık düzeninden kurtulmak isteyenlere katılacaktık. Bazı tüccarlar, bir iyi niyet göstergesi olarak, umumi tuvaletlerde ırk ayrımcılığına son verme kararı aldılar. Ancak bazıları gerçekte sadece boyun eğiyordu ve kısa bir süre sonra geri adım attılar. Şimdi kırılmış bir güven ve tutulmamış sözlerle kendimizle baş başayız.

Bizler demokrasinin Amerikan Rüyası’na inanıyoruz. Jefferson doktrininin de dediği gibi: ‘Tüm insanlar eşit yaratılmıştır. Yaratıcıları tarafından kendilerine bahsedilen; yaşama, özgürlük ve mutluluk arayışı gibi kesin olarak vazgeçilemez haklara sahiptirler.’

Belli bir zamandan beri doğrudan eylemi erteliyoruz. (...) Bugün bir bütünlük içinde ahlakın yasaları ve ülkemizin anayasasını çiğnemedi hep birlikte eyleme geçiyoruz. Birmingham’da adalet ve ilerlemenin yokluğu bizi buna itti. Toplumumuza hayatta kalma şansı vermek için bunu yapıyoruz.

Siyah veya beyaz, bize katılan tüm Birmingham vatandaşlarının nezaket, ahlak, öz saygı ve insani haysiyette şahitliklerine başvuruyoruz. Bireysel ya da kurumsal destekleriniz ‘hepimiz için adalet ve özgürlük’ gününe ulaşmamızı hızlandıracaktır.”²³⁴

Birmingham Kampanyası bir dizi toplantı ve büfelerde oturma, kilise önlerinde diz çökme, belediye binasına yürüme, şehir merkezinde ırk ayrımcılığını bırakmayı reddeden işletmeleri boykot etme gibi doğrudan eylemlerle başlamış oldu. Toplantılarda Martin Luther King siyahlara şiddetsizlik felsefesini ve yöntemlerini anlatıyordu. Böylece eylemlerde gönüllü olmak isteyenlerin sayısı arttı. Geniş katılımlarla kiliselerde diz çökme, kütüphanelerde oturma eylemleri yapıldı ve seçmen kaydı yaptırmak için kamu binalarına yürüyüşler düzenlendi. Gerçekten de siyah seçmen sayısı politik yaşamı etkilemeyecek derecede azdı. Bunların sonucunda eylemcilerin çoğu tutuklandı.²³⁵ Üstelik bu eylemlere şiddetsizlik ilkesi hâkimdi ama karşılığında polisten sadece şiddet görüyorlardı. Polis şiddetinin en büyük amacı, eylemcilerin şiddetsizlik doktrinini yıkıp onları şiddetin içine çekmek ve böylece kendi şiddetlerine bir mazeret yaratmaktı. Yine de tutuklamalar kamuoyunda etkili bir ses çıkmasına neden olmuyordu.

Albany polis şefinin taktiklerini izlemeye karar veren “Boğa” lakaplı Birmingham polis şefi Eugene Conner, 10 Nisan günü gösteri ve eylemleri yasaklayan bir mahkeme kararı aldı. Bu karar, ayrımcılık yanlılarını tutuklamak için alınan ‘kibar’ bir karardı. Böylece ilgi çekici bir haber olmayacak, medya yazacak bir şey bulamayacak ve kampanya kamuoyunda bir etki oluşturamayacağı için başarısızlıkla sonuçlanacaktı. Ancak Martin Luther King ve diğer yöneticiler bu karara uymadılar. Martin Luther King bu kararın gerekçesini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Yasal sürecin böylesine haksız, demokrasiye ve anayasaya aykırı biçimde istismar edilmesiyle alınan bir emre uymaya vicdanımız el vermemektedir. Bunu hukuka saygı duymadığımız için değil aksine çok büyük saygı duyduğumuz için yapıyoruz. Bu davranışımızla hukuku yıpratıp meydan okumayı veya kaotik bir anarşi ortamı yaratmayı amaçlamıyoruz. Sadece ve sadece vicdanımız gereği adil

²³⁴ A.e.

²³⁵ “Birmingham Campaign”, **King Encyclopedia**, The Martin Luther King, Jr. Research and Education Institute, t.y., (Çevrimiçi), http://kingencyclopedia.stanford.edu/encyclopedia/encyclopedia/enc_birmingham_campaign/, Erişim Tarihi: 24.02.2018

olmayan yasalara uyamıyoruz ve mahkemelerin adil olmayan biçimde kullanılmasına saygı gösteremiyoruz.”²³⁶

Bu ifadeden anlaşılacağı gibi King ve diğer eylemciler tutuklanma ihtimaliyle karşı karşıya kaldılar. Ayrıca çıkan bu yasanın ardından polis şiddet kullanmaya başladı. Cop, biber gazı, tazyikli su ve saldırgan köpekler polis şiddetinin sadece birkaç aracıydı. Mahkemenin çıkardığı bu kararın sadece iki gün sonrasında “King, Birmingham şehir merkezine doğru bir protesto yürüyüşü başlattı.”²³⁷ Bunun üzerine karara uymadığı gerekçesiyle tutuklandı ve hücre hapsine çarptırıldı.²³⁸ King burada, sivil haklar mücadelesinin en önemli metinlerinden biri olarak kabul edilen, ırksal adaletsizlik, sivil itaatsizlik ve doğrudan eylem üzerine “Birmingham Hapishanesi’nden Bir Mektup”²³⁹ adlı, The New York Times gazetesinde yayımlanan ve kamuoyunda geniş yer bulan metni kaleme aldı.

Bu mektup, Afro-Amerikan vatandaşların uğradığı haksızlıkları, yaşadığı hayal kırıklıklarını, aldatılmaları ve ihtiyacı olan adaleti ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. King bu metinde, herhangi bir yerdeki adaletsizliğin, adaletin olduğu yerleri de tehdit edeceğini belirterek, her ne kadar konunun özelde Afro-Amerikan vatandaşların meselesi olsa da yarın herkesin adalet ihtiyacı olabileceğini belirtmiştir.

Beyaz yapısal güçler tarafından uygulanan bu şiddet, siyahî topluma direniş, doğrudan eylem ve itaatsizlik dışında başka alternatif bırakmamıştır. Dolayısıyla beyazlar, memnun olmadıkları bu eylemlerin aynı zamanda sebebidirler. Siyahîler eylem sürecine kadar başka yollar da denemiş ve bunlardan bir sonuç alınamaması üzerine doğrudan eyleme geçmişlerdir. King bu noktada, bir şiddetsiz kampanyanın dört adımı olduğunu ifade etmiştir: Adaletsizlik olup olmadığını tespit etme, adaletsizliğin tespiti ile müzakere sürecine başlama, öz-arınma, doğrudan eylem.

Doğrudan eyleme gelene kadar olan süreci deneyen siyahîler verilen sözler karşısında hep hayal kırıklığı yaşamışlardır. Mahkemelerde hukuk dışı muameleye maruz kalmaları, can ve mal güvenliklerinin olmaması onları şiddetsizlik prensibi

²³⁶ Friedman, **a.g.e.**, s.41

²³⁷ **A.e.**, s.42

²³⁸ King Encyclopedia, “Birmingham Campaign”

²³⁹ Orijinal metne ulaşmak için: https://www.africa.upenn.edu/Articles_Gen/Letter_Birmingham.html

üzerine kurulu doğrudan eyleme geçmeye mecbur bırakmıştır. Birmingham eylemcileri şiddetsiz gerginlik yolunu kullanarak haklarını elde etmeye çalışmışlardır. King'e göre bu durum, yapıcı bir gerginlik ortamıdır ve gelişmeye giden yolu açar. Doğrudan eylemin amacını da oluşturan bu gerginlik ortamına neden ihtiyaç duyulduğunu King şöyle ifade etmiştir:

“Sokrates’in insanın mitler ve yarım hakikatlere olan kölece bağımlılığından kurtulup, yaratıcı analizler ve değerlerin nesnel belirlenişinin özgür alanına geçişi için düşünce düzeyinde bir gerginliğin ortaya çıkarılmasını gerekli görmesi gibi, bizim de şiddete dayanmayan eylemler aracılığıyla toplumda, insanların ırk düşmanlığının ve önyargıların derin kuyularından kurtulup, kardeşliğin ve karşılıklı anlayışın onurlu doruklarına ulaşabilmelerine yardımcı olacak gerginliği yaratmamızın zorunluluğunu görmemiz gerekiyor.”²⁴⁰

Doğrudan eylem, sivil haklar mücadelesi için seçilebilecek tek yoldur. Çünkü müzakere süreçlerinin sonu siyahîler için hayal kırıklığından başka bir şey olmamıştır. “Bekleyin” sözü de bir oyalama ifadesi olup taleplerin hiçbir zaman karşılanmayacağı anlamına gelmektedir. Bunun neticesinde başvurulmuş doğrudan eylemlerin büyüklüğü oranında Afro-Amerikan halkın talepleri ciddiye alınmış ve peyderpey de olsa sivil hakları elde edebilmişlerdir.

King'e göre yasalar adil ve adil olmayan şeklinde ayrılır. Ahlaki olan ve herkese eşit davranılmasını isteyen yasalar adilken, insanları ayıran ve bir kısmına farklı davranılmasını isteyen yasalar adaletsizdir. Siyahî toplumun hayatın birçok alanında aşağılayıcı muamelelere maruz kalmaları onların adaletsiz yasalarla baş başa olduklarını göstermektedir. Bunu değiştirmenin bir yolu olarak başvurulmuş doğrudan eylemler, bir açıdan eyalet yasalarının ihlalidir. Ama eyalet yasaları siyahî toplum için adaletsiz yasalardır. Bu bakımından ihlâl edilmeleri vicdanın yasası açısından doğru olanıdır. Afro-Amerikalılar her ne kadar eyalet yasalarını ihlal etmekten çeşitli cezalar alsa da vatandaşı oldukları ülkenin eyalet mahkemelerinden, Yüksek Mahkeme'nin kararlarına uymalarını beklemişlerdir. Anayasa onlara bu hakkı tanıdığı halde oy kullanamamış, sömürge ülkeleri bile -görece- bağımsızlıklarını

²⁴⁰ Martin Luther King, “Birmingham Cezaevinden Mektup”, **Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, Çev.: Yakup Coşar, 4.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s.200

kazandıkları halde onlar kendi şehirlerindeki bir kafeye, restorana, kütüphaneye veya okula özgürce ve kolaylıkla gidememişlerdir. Her yerde kendilerine “toplumun ötekisi” olduklarını hatırlatan tabelalar vardır. Tüm bunlar adil olmayan yasaların ürünüdür ve dolayısıyla bunlara uymamayı tercih etmişlerdir. Ancak eyalet yöneticilerinin bunun karşılığında uygun gördükleri cezayı ise kabul etmişlerdir. Tıpkı Sokrates’in, Thoreau’nun ve Gandhi’nin ihlal ettikleri yasalar karşısında ceza normunu kabul etmeleri gibi... Bu, toplum vicdanında ve “siyahların ötekisi olan beyazlarda” bir uyanış gerçekleştirmek için başvurulmuş bir yoldur. Beyazlar zaman zaman bu mücadeleyi desteklemiş, zaman zaman da sükûttan ve statükoyu korumaktan yana olmuşlarsa da; siyahlar ılımlı beyazlara her seferinde uğradıkları haksızlıkları ve aşağılık muameleleri göstermeye çalışmışlardır. King bu durumu “çıban metaforu”nu kullanarak açıklar:

“İyileşebilmesi için deşilmesi ve cerahatli çirkinliğinin havanın ve ışığın doğal iyileştirici güçleriyle temas etmesi gereken bir çıban gibi, adaletsizliğin de yok edilmesi için yarattığı tüm gerginlikle birlikte önce insan vicdanının ışığına, kamuoyunun temiz havasına çıkarılması gerekiyor.”²⁴¹

Tutuklu sekiz günün ardından M.L. King ve eylemin diğer önemli isimleri kefaletle serbest bırakılırlar. Eylemciler bu tutuklanıp serbest bırakılmalarla hedeflerine tam olarak ulaşamamışlardır. Tutuklananların sayısı kamuoyundan gür bir ses çıkması için yeterli olmamıştır. Eylemin önemli bir ismi olan James Bevel, King ile birlikte hapisten çıkışının ardından yaptığı konuşmada Birmingham’ın hastalık derecesindeki durumunu şöyle özetliyordu:

“Beyazlar ‘kör nefret’lerinden dolayı hastadır. Siyahlar ise durumlarını kabullendikleri için hastadır.”²⁴²

Bu noktada eylemin bir diğer önemli ismi Wyatt Tee Walker basına verdiği bir demeçte “Yeni bir şeylere ihtiyacımız var.” diyordu.²⁴³ Eylemin etkinliğini arttıracak olan bu yeni şey, James Bavel’in fikri olacaktı. Hem eylemcilerin ekonomik durumlarına etki etmeyecek hem de eylemin kamuoyunda geniş yer bulmasına neden olacak yeni bir boyuta geçiliyordu. “James Bavel’in aklına, tutuklanmaları sonucu

²⁴¹ A.e., s.205

²⁴² Mayer, a.g.e., s.59

²⁴³ A.e., s.57

ailelerini ekonomik felakete sürüklemeyecek, gösterilerden önce de bir aradalık durumunda olan; başkaldırmaya ve hapse girmeye coşkuyla yaklaşan bir grubu, yani lise ve üniversite öğrencilerini harekete geçirmek geldi.”²⁴⁴ Yetişkinler eylemlere katıldıkları takdirde işlerini kaybetme gibi çeşitli korkularla yüz yüze, öğrenciler için böyle bir korku yoktu. Bu öğrenciler neler yapacaklarına dair çeşitli eğitimler aldıktan sonra eylemlere başladılar.²⁴⁵

1963’ün 2 Mayıs günü çok sayıda Afro-Amerikan öğrenci toplandıkları kilisenin (Sixth Street Baptist Church²⁴⁶) önünden Birmingham şehir merkezine yürümeye başladılar. Ancak polis engeliyle karşılaştılar. Yüzlercesi tutuklandı. Çeltik vagonları ve okul servislerine bindirilip cezaevine götürüldüler. Ertesi gün düzenlenen bir başka yürüyüşte, polis ve itfaiye tazyikli su ve polis köpekleri gibi araçlarla öğrencilere karşı kaba güç kullanmak zorunda kaldı, zira cezaevleri dolmuştu. Yaşanan bu olayların ardından Martin Luther King genç protestocuların ailelerine hitaben yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “Çocuklarınız için endişelenmeyin, onlar iyi olacak. Cezaevlerine girmeyi istiyorlarsa onları engellemeyin. Bu sadece kendileri için değil, aynı zamanda bütün Amerika ve bütün insanlık için de yapılan bir iş.”²⁴⁷

Öğrencilere karşı uygulanan orantısız polis gücünden basın aracılığıyla tüm dünyanın haberi olmuştu. Bu yönüyle ülke zan altında kalıyordu. Öte yandan kentin ayrımcılık yanlısı işletmelerinin protesto edilmesi, istendiği gibi, ekonomik bir durgunluğa neden olmuştu. King eylemlerin akıbetine ve amacına ilişkin çeşitli mecralarda açıklamalarda bulunuyordu. Ona göre eylemlerin 4 temel prensibi vardı. Bunlar; “şehirdeki mağazalarda ayrımcılık yanlısı uygulamaların kaldırılması, bu mağazalarda siyahlar için daha iyi iş fırsatları, göstericilere karşı tüm suçlamaların geri çekilmesi, Birmingham okullarında ve hayatın diğer alanlarındaki

²⁴⁴ May, a.g.e., s.117

²⁴⁵ Bu öğrencilerin eylemleri, gün geçtikçe artan bireysel silahlanmanın okullarda öğrenci katliamlarına sebep olmasını protesto eden bugünün öğrencilerine de ilham olmuştur.

²⁴⁶ Bu kilise bu olaylardan sadece 4 ay sonra aşırı ırkçı Ku Klux Klan örgütü tarafından bombalanır. Bu eylemde 4 kız çocuğu ölür.

²⁴⁷ “Children’s Crusade”, **King Encyclopedia**, The Martin Luther King, Jr. Research and Education Institute, t.y., (Çevrimiçi), http://kingencyclopedia.stanford.edu/encyclopedia/encyclopedia/enc_childrens_crusade/index.html, Erişim Tarihi: 21.03.2018

ayrımcılıkların kaldırılmasını görüşmek için iki ırkın da olduğu bir müzakere komitesi kurulması”²⁴⁸ olarak sıralanabilir.

Afro-Amerikalıların talepleri böyleyken, artan polis şiddetinin tırmandırdığı gerginlik ortamının bir yarar getirmeyeceğini anlayan Birminghamlı iş insanları, Afro-Amerikalılarla uzlaşma kararı aldı. Shuttlesworth ve King ile beyaz işletme sahipleri bir anlaşma imzaladılar. Ancak bu anlaşma ırkçılık yanlısı beyazlar tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. Akabinde sayısı yirmiyi bulan birçok bombalama eylemi yaşandı. Bu bombalama olayları siyahları kışkırtmıştı. Öfkeli gruplar, benzer şekilde beyazların mülklerine karşı saldırıya geçtiler. Bu süreçte Malcolm X gibi, siyahîlerin mücadelesinin şiddetle yürütülmesi gerektiğini savunanlar, bu isteklerini daha yüksek sesle ifade etmeye başladılar. Hatta Malcolm X bu hareketin önündeki en büyük engelin şiddet kullanmayı reddeden görüş olduğunu bile ifade etmiştir. Şiddet olayları öyle büyüdü ki, Başkan John F. Kennedy bir basın açıklaması yapmak zorunda kaldı. Buna göre imzalanmış olan anlaşmanın federal devlet koruması altında olduğunu ilan etti. Tüm bunlar ırklar arası gerilimin arttığının bir göstergesiydi.

Bu zor süreçlerin sonunda King’in temel prensipleri kabul edildi. Böylece işletmelerde ayrımcılık yanlısı uygulamalar kaldırıldı. Birmingham sürecinin son zamanları, sivil itaatsizliğin temel unsurlarının en çok sorgulandığı süreçtir. Siyahîler arasında özellikle de şiddet kullanımına ilişkin görüş ayrılıkları ve bölünmeler olmuştur. Aslına bakılırsa Birmingham sürecinde hem siyahî hem de beyaz aşırımcılar şiddet kullanımında ne derece ileri gidebileceklerini göstermişlerdir. “Mississippi’de önemli bir siyahî aktivist olan Medgar Evers’in öldürülmesi ve Alabama’da beyaz bir postacının sivil haklar yürüyüşüne katıldığı için pusuya düşürülüp öldürülmesi”²⁴⁹ öfkenin renkler üstü bir aşamaya evrildiğinin örneğidir.

Birmingham eylemleri zor sınavlardan geçmiş olsa da Afro-Amerikalılarda başaracaklarına dair umudu yeşertmiştir. Başkan John F. Kennedy’nin

²⁴⁸ David J. Garrow, **Bearing the Cross: Martin Luther King, JR., and the Southern Christian Leadership Conference**, New York, William Morrow, 1986, s.249

²⁴⁹ Dye, Zeigler, **a.g.e.**, s.299

Birmingham’da sivil hakların kazanımı için harcanan çabayı *sevindirici* olarak nitelemesi²⁵⁰ de eylemlerin muhatap bulması açısından önemlidir.

3.6.Washington Yürüyüşü ve Sivil Haklar Yasa Tasarısı

1960’lı yıllarda Soğuk Savaş ortamının gerilimleriyle mücadele eden Amerika Birleşik Devletleri’nde işçi kesiminde artan bir huzursuzluk vardı. Birçok iş kolunun kapanması en çok Afro-Amerikalıları etkilese de beyaz orta-alt sınıf ve siyah olmayan diğer göçmenler de durumdan fazlasıyla etkilenmişti. Bu iktisadi tatminsizlik ortamında ülkenin en büyük işçi sendikalarından biri olan AFL-CIO (Amerikan Emek Federasyonu ve Endüstriyel Örgütler Kongresi) siyah hareketin desteğini dayanak alarak bir girişim başlatma kararı almıştır.²⁵¹ Böylece ülkenin yoksul ve haksızlığa uğrayan kesimleri ile ezilenler, dışlananlar, zorlu sosyal şartlarla mücadele edenler, kısacası muhalif veya muhalif olma potansiyeli taşıyanlar ortak bir zeminde buluşup seslerini birlikte duyuracaktı. Çeşitli sendika ve belediyelerden maddi ve manevi destek gören *İş ve Özgürlük için Washington Yürüyüşü* bu temeller üzerine inşa edildi. Ülkenin tüm renklerinin bu eylem ortaklığının, kamuoyunda geniş bir yankı uyandırması bekleniyordu.

1963 yılı Amerika’da sivil haklar mücadelesi verenler açısından dönüm noktası olacaktı. O zamana dek şiddetsizlik prensibi çerçevesinde yapılan sivil itaatsizlik eylemleri muhtelif başarılar elde etmişti. Ama artık, her iki tarafın aşırıları tarafından tırmandırılmak istenen şiddete rağmen, Afro-Amerikalılar için tüm bunlardan daha kapsamlı kazanımlara ihtiyaç vardı.

Böyle gergin bir ortamda Başkan Kennedy, 11 Haziran 1963’de televizyonda yaptığı bir konuşmada²⁵² ülkenin sivil haklar açısından ahlaki bir krizle yüz yüze olduğunu söyledi. İlk kez bir Amerikan başkanı ayrımcılık ve ırkçılığa dair bu kadar açık konuşuyordu. İtiraf gibi ifadeler vardı.

²⁵⁰ **Başkan Kennedy’nin Nutukları: 1962-22 Kasım 1963**, Çev.: Altan Uslu, İstanbul, Menteş Kitabevi, 1966, s. 247

²⁵¹ Aygün, **a.g.e.**, s.214

²⁵² John F. Kennedy, **Civil Rights Speech**, W.E.B. Du Bois Research Institute, 11.06.1963, (Çevrimiçi) <http://dubois.fas.harvard.edu/sites/all/files/JFK%20Civil%20Rights%20Speech%20June%2011,%201963.pdf>, Erişim Tarihi: 25.03.2018

“Bugün Amerika’da doğan bir zenci bebek, ülkenin hangi bölgesinde doğmuş olursa olsun, aynı yerde aynı gün doğmuş bir beyaz bebeğin liseyi bitirme şansının yarısına, koleji bitirmesinin ve bir meslek sahibi olmasının üçte biri şansına, işsiz kalmasının iki misli şansına, senede \$ 10.000 kazanmanın yedide biri şansına, yedi yıl daha az bir ortalama ömre ve ancak yarısı kadar kazanmak imkânına sahiptir.”²⁵³

Oysaki bir önceki gün Alabama Valisi iki siyah öğrencinin Alabama Üniversitesi’ne kayıt olmasını engellemişti. Kennedy’nin konuşmasından birkaç ay önce Birmingham’daki eylemleri bastırmak için kullanılan polis şiddeti ortadaydı. Birmingham işletmelerinde ayrımcılık yanlısı uygulamaların kaldırılması karara bağlanmış olsa da, Ku Klux Klan örgütü üyeleri işletme sahiplerini buna devam etmeleri yönünde tehdit ediyordu. Tüm bunlar birlikte ele alındığında federal hükümet; medyada geniş yer bulan, siyahilere karşı tutuklama ve fiziksel şiddet haberlerinin ülke çapında Afro-Amerikan isyanına dönüşmesinden endişe ediyordu.²⁵⁴ Ayrıca sosyalizm etkileri altındaki Amerika kıtasında ABD hükümeti kendini *demokrasi* ve *insan hakları* kavramlarıyla ilişkilendirirken sivil haklara dair bir düzenleme yapmak elzem görünüyordu.

Kennedy sivil haklara ilişkin yapmış olduğu konuşmaya; ülkenin kökleri farklı uluslara dayanan insanlardan oluştuğunu, herkesin eşit olduğu temeli üzerine kurulduğunu ve bir kişinin haklarının tehdit altında olmasının herkesin haklarını tehlikeye sokacağını belirterek başlamıştır.²⁵⁵

Kennedy; Afro-Amerikanların yaşadığı işsizlik, iş bulmakta zorlanma, iş bulma umudunu kaybetme, büfe ve restoranlardan hizmet alamama, sinema salonlarına alınmama, iyi bir eğitim alma hakkından mahrum bırakılma, aranan niteliklere sahip olsa bile bir devlet üniversitesine girişte engellerle karşılaşma gibi sorunları dile getirmiştir. Tüm bunların sorumluluğunun sadece yönetimde, Kongre’de ya da hükümette olmadığını, Birleşik Devletler’in her bir vatandaşının sorumluluk sahibi olduğunu belirtmiştir. Dönemin ruhu gereği ABD’nin tüm dünyada özgür olmak

²⁵³ Başkan Kennedy’nin Nutukları: 1962-22 Kasım 1963, s. 250

²⁵⁴ Juan Williams, “The 1964 Civil Rights Act: Then and Now”, **Human Rights Magazine**, Vol.31, No:3, Summer 2004, (Çevrimiçi)

https://www.americanbar.org/publications/human_rights_magazine_home/human_rights_vol31_2004/summer2004/irr_hr_summer04_1964cra2.html, Erişim Tarihi: 25.03.2018

²⁵⁵ Konuşmanın bu yönü, Martin Luther King’in Birmingham Hapishanesi’nden gönderdiği mektubu çağrıştırmaktadır.

isteyen ulusların haklarını destekleme ve koruma taahhüdünde bulunurken, kendi ülkesinde siyahî olanların ikinci sınıf insan yerine koyulması çelişkisini cesurca ifade etmiştir.

Neredeyse her eyalet ve şehirde geçerli olan ırkçılık ve ayrımcılığın kamu güvenliğini de tehlikeye soktuğunu dile getirmiştir. Bu açıdan sorun politik olmanın ötesinde herkesi ilgilendirmektedir. Kennedy bu meseleye ilişkin konuların sokaklardan ziyade mahkemelerde çözülmeye çalışılmasını daha iyi bulsa da, tek başına yasaların kimseyi tam bir özgürlüğe kavuşturmadığını belirterek insanların konunun ahlaki boyutuyla yüzleşmesini sağlamıştır. Mesele herkesin eşit haklar ve fırsatlar için çaba gösterip göstermediği ve ihtiyaç duyulan çarenin gerçekten istenip istenmediğidir. Zira kölelikten özgürlüğe geçmiş bu insanlar tüm dünyada demokrasi ve insan haklarından yana bir düzen inşa etmeye çalışan bir ülkede hâlâ adaletsizlikten, sosyal ve ekonomik baskılardan kurtulamamıştır. Bu noktada Kennedy şu haklı soruları sorar:

“Eğer bir Amerikalı; derisinin renginden dolayı bir restoranda oturup yemek yiyemiyorsa, herhangi iyi bir kamu okuluna çocuğunu gönderemiyorsa, kendini temsil edecekleri seçemiyorsa, kısacası hepimizin istediği tam ve özgür bir hayatı yaşayamıyorsa; içimizden kim onun derisinin rengine sahip olmaktan ya da onun yerini almaktan memnun olabilir? İçimizden kim sabır ve ertelenme düşüncesinden memnun olabilir? (...) Zaman; Kongre’de, tüm ülke yönetiminde, yerel yasama organlarında ve hepsinden öte günlük hayatımızda harekete geçme zamanıdır.”²⁵⁶

Durumu bu şekilde özetleyen Kennedy, daha sonra Kongre’ye sunulmak üzere Amerikan hayatından ve kanunlarından ırk ayrımcılığını çıkarmaya ilişkin bir yasa teklifi hazırlanacağını belirtmiştir. Aksi takdirde, Kongre’nin harekete geçmediği her gün siyahîlerin kendilerini ifade edebileceği yegâne alan sokaklar olacaktır. Bu gelişmeler olurken Kennedy kendisini destekleyenlerden yasal bir yükümlülükten kaynaklanmaktan ziyade insani saygı adına bir destek beklemiştir.

Buna göre kamuya açık olan otel, restoran, tiyatro, mağaza gibi kamu tesislerinde tüm Amerikalılara eşit hizmet hakkı verilmesini, eğitimdeki ırkçılık yanlısı

²⁵⁶ John F. Kennedy, a.g.e.

uygulamaların sona erdirilmesini ve oy kullanma hakkının federal güvence altına alınmasını isteyen bir yasa tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarı 19 Haziran'da Kongre'ye sunulmuştur. Aslına bakılırsa Kennedy Başkan seçildiği 1960 yılından beri Afro-Amerikalıların sivil haklar kazanımı için çeşitli girişimlerde bulunmuştu. Mesela aynı yılın Şubat ayında da Kongre'ye bu konuyu ele almalarını istediği bir çağrı yapmıştı. Fakat senatörler bunun için herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Şimdi ise kendisi bu adımı atmaktaydı.

Başkan'ın teklifi hiçbir değişikliğe uğramadan Kongre'de kabul edilirse şu 7 maddenin hayata geçmesini sağlayacaktı²⁵⁷:

1. Oy verme hakkının korunması
2. Kamusal alanda ırk ayrımcılığına son verme
3. Irk ayrımcılığının yasaklandığı okullarda başsavcılara yetki verme
4. Toplumsal ilişkileri ve toplumsal hizmetleri düzenleme
5. Sivil Haklar Komisyonu'nun varlığını devam ettirme
6. Ayrımcılık uygulanmasını sağlayan federal fon programlarını önleme
7. Eşit istihdamı garanti etme

Kongre'de Kennedy'nin mensubu olduğu Demokrat Parti üyeleri çoğunlukta olsa da bu kişiler, büyük oranda ayrımcılık ve ırkçılığın hâlâ geçerli olduğu Güney eyaletlerini temsil ettikleri için bu tasarının kabulü süreci kısa ve kolay olmayacaktı. Zira bu konuya ilişkin ABD hükümet politikası, başkan kim olursa olsun, çok az değişmiştir. Kennedy yönetimi diğer yönetimlere kıyasla bu konuda daha ılımlı bir tavır sergilese de, bu yasa tasarısı da bir müddet sürüncemede kalacaktı.

Yürüyüş henüz plan aşamasındayken siyahî hareketin liderleri Başkan ile görüşme fırsatı bulmuştu. Bu görüşmede Medeni Haklar Yasası'nın son durumu hakkında bilgi alıp istihdama ve adalet sistemine ilişkin bazı talepleri dile getirdiler. Kennedy ise başkentte büyük bir gösteri yapılmasının, yasa teklifinin hayata geçmesini tehlikeye atma ihtimali olduğunu belirterek yürüyüşün yapılmamasını salık verdi. Ancak King ve siyahî hareketin saygın işçi lideri Philip Randolph yürüyüşün olumlu yönlerinin ağır basacağı düşüncesiyle bu isteği reddetti.

²⁵⁷ The Civil Rights Bill, John F. Kennedy Presidential Library and Museum, (Çevrimiçi) <https://civilrights.jfklibrary.org/Chapter-Read-More/The-Civil-Rights-Bill.aspx>, Erişim Tarihi: 27.03.2018

Konunun siyasi yönünde bu gelişmeler olurken sivil haklar savunucuları, gelişen kamu desteğinden yararlanmak ve sivil haklara ilişkin yasaların kabul edilmesini sağlamak için Kongre'ye baskı yapmak amacıyla, Kennedy yönetiminin ve Kongre'nin karşı olduğu, Washington Yürüyüşü'nü 28 Ağustos 1963'te yapılmak üzere organize ettiler.

“Yürüyüş saat 11.30'da Washington Anıtı önünden başlayacak, göstericiler Beyaz Saray'a dek eyleme devam edecek, ardından eylemi düzenleyen örgütlerin temsilcileri Beyaz Saray'a giderek, Başkanla görüşecekti. Başkan, ABD'deki ırkçılık, yoksulluk ve işsizlik konusunda uyarılacak ve acil önlem alınması için senatoya baskı yapılacaktı.”²⁵⁸

Yürüyüş için birçok yerden gelen ve farklı ırklardan olan 250 binden fazla insan, herhangi bir şiddet ve gerilim ortamı olmadan Lincoln Anıtı önünde toplandı. Aralarında siyahî sivil haklar liderleri, eylemcileri ve bazı Hollywood yıldızları da vardı. Bu, şimdiye kadar başkentte yapılan en geniş katılıma sahip organizasyon olmanın yanı sıra, televizyon yayıncılığında da geniş çaplı yer buldu. Organizasyonun liderleri, altında imzaları bulunan “Yürüyüş Liderlerinden Bir İtiraz (An Appeal By The March Leaders)” başlıklı bir bildiri yayımlayarak amaçlarını hem kamuoyuna hem de yönetime iletiler.

Bu bildiride, bir gösteriden daha fazla anlam ifade eden Washington Yürüyüşü'nün; “sistemli olacağı ancak boyun eğmeyeceği, gururlu olacağı ancak kibirli olmayacağı, şiddetsiz olacağı ancak çekingen olmayacağı, amaçlarında ve davranışlarında birleşik olacağı ancak gruplara bölünmeyeceği ve bireysel rekabete dönüşmeyeceği, açık sözlü olacağı ancak kaba olmayacağı”²⁵⁹ belirtilmiştir.

Daha sonra hareketin liderleri tarafından toplanan kalabalığa hitaben konuşmalar yapılmıştır. Bu konuşmalardan en önemli ve etkilisi kuşkusuz Martin Luther King'in “Bir Hayalim Var (I Have A Dream²⁶⁰)” başlığıyla bilinen unutulmaz konuşmasıdır.

²⁵⁸ Aygün, **a.g.e.**, s.215

²⁵⁹ Mathew Ahmann v.d., An Appeal By The March Leaders, Virginia Commonwealth University Libraries, (Çevrimiçi),

https://socialwelfare.library.vcu.edu/wp-content/uploads/2010/12/an_appeal_by_march_leaders.jpg,

Erişim Tarihi: 27.03.2018

²⁶⁰ Martin Luther King, **I Have A Dream**, National Archives (Çevrimiçi),

King konuşmasına Özgürlük Bildirgesi'nin üzerinden neredeyse yüz yıl geçmesine rağmen siyahîlerin hala tam olarak özgür olmadıklarını, ırkçılık ve ayrımcılık yanlısı uygulamalarla hayatlarının felce uğratıldığını belirterek başlamıştır. Bunun yanı sıra Anayasa'nın ve Bağımsızlık Bildirgesi'nin de herkesi kapsayan diline atıflar yapmıştır. Bu konuşmada, Afro-Amerikalıların istedikleri şeyin tam ve eşit vatandaşlıktan başka bir şey olmadığı ve bunun bir an önce gerçekleşmesi gerektiği açıkça belirtilmiştir.

“ ‘Şimdi’ demokrasinin vaat ettiklerini gerçekleştirmenin zamanıdır.

‘Şimdi’ ayrımcılığın karanlık ve metruk vadisinden kalkıp ırklar arasında adaletin güneşli yollarına koyulmanın zamanıdır.

‘Şimdi’ fırsatlar kapısını Tanrı'nın bütün çocuklarına açmanın zamanıdır.

‘Şimdi’ ulusumuzu ırklar arasındaki adaletsizliğin bataklık çamurundan alıp kardeşliğin sağlam kayalarına çıkarmanın zamanıdır.”²⁶¹

Amerika'da siyahîler vatandaşlık haklarına tam olarak sahip olmadıkları sürece huzur ve rahatlık olmayacağını, artık bir bekleme süresine daha zaman ve sabır olmadığını ve başkaldırıların, siyahîler için adalet gelene kadar -hatalı davranışlardan kaçınmak gerektiğini de ekleyerek- devam edeceğini belirtmiştir. Ayrıca kalabalığa, onlara katılan ve destek olanları göstererek, tüm beyazlara karşı güvensizlik hissetmemeleri gerektiğini de telkin etmiştir.

Oy kullanma, seyahat etme, otel vb. yerlerde konaklama hakkına sahip olmadıkça, sadece küçük getto yaşamlarından başka bir yaşam seçeneği olmadıkça, “Sadece Siyahlar İçin” ve “Sadece Beyazlar İçin” şeklindeki haysiyet kırıcı tabelalara maruz kaldıkça ve tam bir adalet tesis edilmedikçe memnuniyetsizliğin süreceğini ifade etmiştir.

Tarihin en etkili konuşmalarından biri olarak kabul edilen konuşmanın sonlarında King şunları söylemiştir:

<https://www.archives.gov/files/press/exhibits/dream-speech.pdf>, Erişim Tarihi: 28.03.2018

²⁶¹ Martin Luther King, “King: Bir Rüyam Var”, **Tarihe Yön Veren 20.Yüzyıl Konuşmaları**, Der.: Brian MacArthur, Çev.: Özden Arıkan, İstanbul, Sabah Kitapları, 1995, s.266

“Bir rüyam var: Gün gelecek eski kölelerin evlatlarıyla eski köle sahiplerinin evlatları, Georgia’nın kızıl tepelerinde kardeşlik sofrasına birlikte oturacaklar. (...)

Bir rüyam var: Gün gelecek dört küçük çocuğum, derilerinin rengine göre değil karakterlerine göre değerlendirildikleri bir ülkede yaşayacaklar. (...)

Bizim umudumuzdur bu. (...) Ulusumuzu saran ahenksiz bağırıtları, bu inanç sayesinde güzel bir kardeşlik senfonisine dönüştüreceğiz. Bu inanç sayesinde, bir gün özgür olacağımızı bilerek hep beraber çalışacak, hep beraber dua edecek, hep beraber mücadele edecek, hep beraber hapse düşecek, özgürlük için hep beraber ayağa kalkacağız.²⁶²”

“Bu son derece etkileyici ve de baptist retoriğin egemen olduğu metin bir başkaldırı habercisi olmadığı gibi, tersine evrensel bir anlaşma iradesi isteğidir.”²⁶³ King’in bu konuşmasından sonra diğer konuşmacılar ve yürüyüşün liderleri Başkan ile görüştüler. Kennedy onları yürüyüşün başarısından dolayı tebrik etmiştir.²⁶⁴ Gerçekten de bu yürüyüş hem katılımdaki çeşitlilikten dolayı hem de yaptığı etkiden dolayı sivil haklar mücadelesinde önemli bir yere sahiptir. Yürüyüş öncesinde ilk kez bir ABD başkanının siyahîlerin tam eşitliği için bir yasa teklifi sunması ise yönetimin sivil haklar talebine artık seyirci kalmadığının ilk işaretidir.²⁶⁵ Bu konunun, her ne kadar Washington Yürüyüşü sürecinde sonuçlanamasa da, politik anlamı büyüktür.

Washington süreci kamuoyunda geniş yankı bulsa da, mücadelenin öteki yüzünde şiddet olayları da devam ediyordu. Yürüyüşün üzerinden 15 gün bile geçmeden, Birmingham’da bir kiliseye atılan bomba neticesinde 4 kız öğrenci hayatını kaybetmişti. Birmingham’daki bu bombalama eylemleri o kadar fazlaydı ki; kent aşırı ırkçılar tarafından “Bombingham” diye adlandırılıyordu.

²⁶² A.e., s.268

²⁶³ Jacques Portes, “King(Martin Luther)”, **İsyankar Yüzyıl: Yirminci Yüzyıl’ın Başkaldırı Sözlüğü**, Ed.: Emmanuel de Waresquiel, Çev.: İsmail Yerguz, İstanbul, Sel Yayıncılık, Nisan 2004, s. 353

²⁶⁴ The March on Washington For Jobs and Freedom, (Çevrimiçi), <https://civilrights.jfklibrary.org/Chapter-Read-More/The-March-on-Washington-for-Jobs-and-Freedom.aspx>, Erişim Tarihi: 28.03.2018

²⁶⁵ Bu konu aynı zamanda Kennedy’nin beyaz seçmen desteğinin de azaldığı bir süreçtir. Ayrıca aşırı ırkçılar, Kennedy’nin bu girişimini olumsuz bulmuştur.

Ancak bu döneme asıl damgasını vuran olay hiç kuşkusuz, sivil haklar kazanımı için samimi bir adım atan ilk Amerikan Başkanı olan John F. Kennedy'nin 22 Kasım 1963 günü bir suikasta kurban gitmesidir. Gizemini hala koruyan bu olay, Sivil Haklar Yasasının çıkmasını da geciktirecekti.

3.7.1964 Sivil Haklar Yasası

Amerika'daki siyahî azınlık XIII. Anayasa Değişikliği maddesi ile 1865'te kölelikten kurtulmasına, XIV. Anayasa Değişikliği maddesi ile 1868'te vatandaşlık, XV. Anayasa Değişikliği maddesi ile de 1870'te oy hakkı elde etmesine rağmen bu kazanımlar sosyal hayatın çoğu alanında eyalet yasaları tarafından askıya alınmıştı. Eyaletlerin kendi yasal düzenlemelerinde Anayasa'dan bağımsız hareket edebilmelerinin bir sonucu olan Jim Crow yasaları, Afrika kökenli Amerikalıların eşitliğine ve özgürlüğüne karşı Anayasa'dan bambaşka bir düzen inşa etmişti. Kamusal ve sosyal hayatın her alanında ayrımcılıktan ve ırkçılıktan yana uygulamalar geçerliydi. Afro-Amerikalılar bu mevcut düzeni değiştirmek için 1950'li yıllar itibariyle örgütlü, şiddetsiz ve bilinçli bir karşı koyuş başlattılar. Özellikle 20.yüzyılın ilk yarısında Anayasayı dayanak olarak gösterip kazanılan kimi davalar, bu eylemleri haklı bir zemine oturtuyordu. Herhangi bir haksızlığa karşı başlatılan eylemler, er geç söz konusu haksızlığın giderilmesine neden olsa da bunlar sığ çözümler olarak kalıyor ve bu ayrımcı uygulamalar başka alanlarda devam ediyordu. Bunun için daha kapsamlı bir çözüme ihtiyaç vardı. Bu; federal hükümetin federe devletlerin yapabileceği ayrımcı uygulamaların yolunu tıkayacak bir yasa yapması ile mümkün olacaktı. Bunun için yapılan eylemler ve çabalar sonucu Başkan John Kennedy bir yasa tasarısı hazırlamıştı.

John Kennedy'nin bir suikasta kurban gitmesinin ardından başkanlık koltuğuna geçen Başkan Yardımcısı Lyndon Johnson'a da Sivil Haklar Yasası'nın çıkması yönünde baskı yapılmaya devam edilmiştir. Johnson, göreve geldiğinde yaptığı ilk konuşmada Kennedy'nin yaptıklarını överek bu işin devam ettirileceğinin sinyallerini vermiştir:

“(…) Irkı ya da rengi ne olursa olsun bütün Amerikalılara eşit haklar sağlama düşü -işte bunlar ve diğer Amerikan düşleri- onun gayreti ve kararlılığıyla hayata geçirilmiştir. Şimdi de, onun büyük bir

soylulukla temsil ettiği düşünce ve idealleri etkili biçimde fiile dönüştürmek zorundayız ve dönüştüreceğiz.”²⁶⁶

Martin Luther King *New York Amsterdam News* gazetesine 4 Ocak 1964’te yazdığı yazıda²⁶⁷, gelinen noktada verilen sözlerin tutulması gerektiğini, şehirlerin esnafları tarafından Afro-Amerikanların ceplerindeki dolar miktarına göre insan yerine koyulduğu gerçeğini ve şiddetsizlik metodunun sağladığı sosyal dönüşümün, tasarı halindeki maddelerin yasalaşmasını sağlayacağını belirtmiştir. Haksızlıkların giderilmesi yolundaki bu yasal süreç; boykotların, oturma eylemlerinin, özgürlük gezilerinin, çeşitli organizasyonların ve zaman zaman sekteye uğrasa da şiddetsizlik unsurunun getirdiği bir sonuçtu.

Aslına bakılırsa 1963 yılı sivil haklar mücadelesinin en zorlu yılıydı. Şiddetsizlik yanlısı göstericilerle polis güçleri arasındaki çatışmalar ve bunların yayınlanması, iki önemli sivil haklar aktivistinin öldürülmesi, Washington Yürüyüşü’nden bir süre sonra bir kiliseye bombalı saldırı düzenlenmesi ve dört kız çocuğunun hayatını kaybetmesi... Ancak tüm bunlar artık bu yoldan dönüş olmadığının da en büyük göstergesiydi. Bu kadar emeğin ve çekilen acıların sonu Afro-Amerikalılar için sivil haklar mücadelesinin kazanımıyla sonuçlanmalıydı.

Kennedy bunun olması için samimi bir çaba içine girmişti. İki partinin de desteğini almayı istediği bir manevraya ek olarak tartışmalı konularda taviz vererek de olsa uzlaşma hedeflediği bir müzakere süreci yürütmüştü.²⁶⁸ Onun ardından bu işi yeni başkan Lyndon Johnson yönetecekti. Sivil hakların kazanımı için yapılan bu mücadelenin destekçisi çoktu ve zaman da değişiyordu. 1964 yılı Şubat ayında Temsilciler Meclisi’nden geçen yasa, Güneyli senatörlerin tüm engel olma çabalarına rağmen 75 gün süren bir tartışma sürecinin ardından Senato’da kabul edilmiştir. Kennedy önergenin onaylanmasını sağlayamamış olsa da, önerge daha güçlü haliyle

²⁶⁶ Lyndon B. Johnson, “Yolumuza Devam Edelim”, **Tarihe Yön Veren 20.Yüzyıl Konuşmaları**, Der.: Brian MacArthur, Çev.: Özden Arıkan, İstanbul, Sabah Kitapları, 1995, s. 272

²⁶⁷ Martin Luther King, **A Look to 1964**, (Çevrimiçi), <http://www.thekingcenter.org/archive/document/look-1964>, Erişim Tarihi: 02.04.2018

²⁶⁸ Civil Rights Act of 1964, National Park Service, (Çevrimiçi), <https://www.nps.gov/articles/civil-rights-act.htm>, Erişim Tarihi: 05.04.2018

Senato tarihinin en uzun tartışmalarının²⁶⁹ ardından 2 Temmuz 1964 günü Johnson tarafından yasalaştırılmıştır.²⁷⁰

Sivil Haklar Yasası (Civil Rights Act) yedi başlıktan oluşur. Oy kullanma, otel vb. yerlerde konaklama, kamu tesislerinde ve eğitimde ırk ayrımcılığının yasaklanması, bir Sivil Haklar Komisyonu'nun kurulması, ırkçılık yanlısı uygulamalardan federal desteğin kesilmesi ve eşit istihdam fırsatı gibi birçok konu bu yasa ile yeniden düzenlenmiştir.²⁷¹ Maddeler ‘Başlık (Title)’ olarak adlandırılmıştır ve şöyledir:

“Başlık I: Seçmen kayıt şartlarında eşit olmayan uygulamaları yasaklar.

Başlık II: Kamu alanlarında ırk ayrımını yasaklar. Aynı zamanda (...) ABD başsavcısına “kamu yararı açısından önemli” olduğunu düşündüğü davalara müdahale etme izni vermektedir.

Başlık III: Davanın “kamu tesislerindeki ırk ayrımına son verme sürecinin işleyişini kolaylaştırması” ve mağdur kişinin böyle bir dava açma olanağı bulunmaması durumunda, ABD başsavcısına dava açma yetkisi vermektedir.

Başlık IV: Devlet okullarında ırk ayrımcılığı önlemek üzere başsavcıya dava açma yetkisi vermektedir. Bu hükmün amacı, *Brown-Eğitim Kurulu Davası*’ndan sonraki on yıl içinde görülen yavaş ilerlemeyi hızlandırmaktır.

Başlık VI: (...) Federal hükümete, ırk ayrımcılığı içeren ve federal fondan yararlanan her türlü programdan bu desteğini çekme yetkisi verir.

Başlık VII: 25’in üstünde çalışanı olan işletmelerin tümünde ırk ayrımcılığını yasaklar. Bu hüküm kapsamında, işe alınma süreci, çalışma, tazminat ve terfi konularında ayrımcılık ile ilgili şikâyetleri incelemek üzere Eşit İstihdam Fırsatı Komisyonu (Equal Employment Opportunity Commission) kurulmuştur.”²⁷²

Böylece ırk, renk, cinsiyet ve milliyet temellendirmeleriyle yapılan ayrımcılıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak yasa, uygulamada birtakım zorluklarla

²⁶⁹ ABD’de Senato tartışmalarında süre kısıtlaması yoktur. Dolayısıyla herhangi bir yasa önergesini engellemek için uzun konuşmalar yapılabilir. Bu engelleme konuşmaları *filibuster* olarak adlandırılır.

²⁷⁰ **Civil Rights Act**, Encyclopædia Britannica, 22.03.2018, (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/event/Civil-Rights-Act-United-States-1964>, Erişim Tarihi: 05.04.2018

²⁷¹ Civil Rights Act of 1964, (Çevrimiçi), <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-78/pdf/STATUTE-78-Pg241.pdf>, Erişim Tarihi: 05.04.2018

²⁷² Friedman, **a.g.e.**, s.56

karşılaşmış, ırkçılık yanlılarının bu yasayı kabullenmeleri kolay olmamıştır. Güney eyaletlerinde istihdam ve eğitimde siyahilere karşı kadim uygulamalara devam edilmek istenmiştir. İş ve okul başvuruları reddedilen siyahların çoğu hukuki yollara başvurunca federal yönetim tarafından, yasanın 6.başlığı, *destekleme programlarının* kesilmesi hükmü bir yaptırım olarak sunulmuştur.²⁷³

Sivil haklar savunucularının manevi gücü ve ırkçılık yanlılarının siyasi gücü arasındaki mücadelede Sivil Haklar Yasası çıkmış ve Afro-Amerikan vatandaşların sivil itaatsizlik eylemleri anlamlı bir sonuç getirmiştir. Bu yasa; Özgürlük Bildirgesi, (her ne kadar uygulamada başarısız olsa da) Yeniden Yapılanma süreci, Anayasa değişiklikleri ve Yüksek Mahkeme kararlarından daha önemli bir yasadır.

3.8.Selma Yürüyüşleri ve Oy Kullanma Hakkı Yasası

Sivil Haklar Yasası'nın hayata geçmesi Afro-Amerikalılar için hukuki bir kazanım olmuştur. Brown-Eğitim Kurulu Davası ile ilk hukuki motivasyonlarını kazanan Afro-Amerikalılar daha sonra Montgomery süreci ile bir dizi sivil itaatsizlik eylemi sürecine girmişlerdir. Bu eylemler birtakım kazanımları elde etmede önemli araçlar olmuştur. Ancak ABD siyasal hayatı içinde gerçek bir yer edinmeleri ve bu politik sürece katılmaları önündeki engellemeler hala devam etmekteydi. Dolayısıyla siyasal temsil düzeyleri, özellikle Güney'de, sınırlı düzeydeydi.

Hem ABD Anayasasında hem de henüz kabul edilmiş Sivil Haklar Yasası'nda oy kullanma hakkı ve seçmen kayıtlarında eşitlik vurgusu yapılmış olsa da eyaletler birtakım yasa, şart ve uygulamalarla bunu engellemeyi başarıyordu. Bu hem siyahî elitlere hem de sivil haklar aktivistlerine göre meselenin tam manasıyla çözülemediğinin ve çıkan yasanın yetersizliğinin göstergesiydi.

Aslına bakılırsa Afro-Amerikalılar 1870'te Anayasanın XV. Değişiklik Maddesi ile oy kullanma hakkı elde ettikten sonra bu alanda hep kısıtlanmışlardı. İlk dönem bu hakkı kullanabilmek için '*poll tax*' denen bir vergi getirilmişti.²⁷⁴ Bu açıkça kölelikten özgürlüğe geçen (zaten yoksul) Afrika kökenli insanların ve yoksul

²⁷³ "Medeni Haklar Yasası", **AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık ve Encyclopaedia Britannica, INC., C.15, 1989, s.480

²⁷⁴ 1.3.3. Başlıkta sivil itaatsizliğin önemli ismi Henry David Thoreau'nun bu vergiye ilişkin düşünceleri ve ödemeyi reddetmesinden bahsedilmiştir.

beyazların siyasal sürece dâhil olmasını engellemenin bir yoluydu. Bu vergi, 1964 yılında yapılan XXIV. Anayasa Değişikliği maddesine kadar uzun yıllar varlığını korumuştur. Bu maddeye göre:

“Başkan ya da Başkan Yardımcısı için yapılacak ön seçimde, ya da başka bir seçimde, Başkan ya da Başkan Yardımcısı seçimleri için Seçiciler Kurulu üyesi, veya Kongre’de Senato ve Temsilciler Meclisi üyeleri seçiminde Birleşik Devletler vatandaşlarının oy kullanma hakkı, Birleşik Devletler veya herhangi bir eyalet tarafından, herhangi bir seçim vergisi veya başka bir verginin ödenmemesi nedeniyle reddedilemeyecek veya kısıtlanamayacaktır.”²⁷⁵

Böylece kimi eyaletler tarafından Afro-Amerikalıların oy verme kısıdı kaldırılmış oldu. Ancak bu da siyahîlerin oy vermesine karşı olanları tam olarak durduramadı. Seçmen kaydı için bazı şartlar getirildi.

Güney’deki siyahîler seçmen kütüklerine kayıt olabilmek için bir okuryazarlık testine tabi tutuldular. Zaten uzun yıllardır yoksulluk ve baskıyla mücadele etmelerinden dolayı çok düşük okuryazarlık oranlarına sahip oldukları için çoğu kişinin bu teste girmesi söz konusu bile olmamıştır. Okuryazar olanlar içinse oldukça zor sorular soruluyor ve test başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Kısacası Afro-Amerikalıların oy kullanmalarını engellemek için her türlü uygulama hayata geçirilmişti. “Örneğin, Alabama’da bir adayın sınavı geçip geçemediğine gizlice karar veriliyordu; kararlara itiraz etmeninse hiçbir yolu yoktu.”²⁷⁶ Kısacası teknik olarak sahip oldukları bu hakkı, politik iradelerini temsil edecek şekilde hiçbir zaman kullanamamışlardı.

Böyle bir ortamda Güneyli Afro-Amerikanlar oy haklarını kazanmak için bir mücadele başlatmaya karar verdiler.

“1964 yılında, Güney Hristiyan Liderlik Konferansı, Irkların Eşitliği Kongresi, Siyahları Geliştirme Ulusal Derneği ve Şiddet Karşıtı Öğrenci Koordinasyonu Komitesi “Özgürlük Yazı” eylemini başlattılar. Çoğu kolej öğrencisi 1000’i aşkın Kuzeyli beyaz, Mississippi’ye gidip siyahların seçmen kaydı için yardım etmeye gönüllü oldular. (...) Cesur gönüllüler, kendileri kadar cesur 17.000’e yakın Afro-Amerikalıyı seçmen kayıt başvurularını tamamlamaya

²⁷⁵ **Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı)**, s.43

²⁷⁶ Friedman, **a.g.e.**, s.57

ikna etti. Fakat seçim memurları sonuçta bu başvuruların %10'unu kabul etti.”²⁷⁷

Seçmen kütüklerine kayıt olabilmek için girişilen mücadeleler böyle sonuçsuz kalınca, Afro-Amerikalılar daha etkili bir mücadele içine girmeleri gerektiğini anladılar. Bu sırada Martin Luther King de 1964'te Nobel Barış Ödülü'nü almış ve sivil haklar hareketi dünya kamuoyunda daha önemli bir yer edinmişti. Oy kullanma hakkına ilişkin mücadelede King'in öncü olması konunun ABD ve dünyada daha fazla dikkat çekmesini sağlamıştır.

1960'lı yıllarda Alabama'daki siyasi gerilimin en çok hissedildiği şehirlerden biri de Selma'ydı. “King, Selma'ya giderek, yeni bir kampanya açacağını ilan edince, Selmalı beyazlar, siyah hareketinin etkisini azaltabilmek için önlemler almaya karar verdi.”²⁷⁸ Aslında bu durum, kampanyayı düzenleyenlerin de istediği bir şeydi. Kentin ırkçılık yanlısı polis şefi Jim Clark'ın takınacağı tavır ulusal düzeyde dikkat çekip, Başkan Lyndon Johnson ve Kongre üzerinde bir baskı oluşturarak oy kullanma hakkı ile ilgili bir yasanın çıkmasına sebep olabilirdi.²⁷⁹

Kampanya çerçevesinde yürüyüşler yapılmasına karar verildi. Yapılan ilk az katılımlı yürüyüşe karşı şehir yönetiminin tepkisi katılımcıların tutuklanması olsa da sonrakiler bununla sınırlı kalmadı. Şiddet arttı. Öyle ki, 1965 Şubat ayında 26 yaşında Selmalı bir genç, Jimmie Lee Jackson, polis kurşunuyla ağır yaralandı ve hayatını kaybetti.²⁸⁰ Bu olayın ardından sivil haklar eylemcileri, hem bu ölümü protesto etmek hem de süregelen polis şiddetine dikkat çekmek için bir yürüyüş daha düzenlemeye karar verdiler.

7 Mart 1965 günü 600 katılımcıyla yürüyüş başladı. Herkes ikişerli gruplar halinde, herhangi bir taşkınlık yapmadan yürüyordu. Yürüyüşçüler, Edmund Pettus Köprüsü'ne yöneldiklerinde polisler onları cop ve biber gazıyla karşıladı. Selma'ya

²⁷⁷ A.e.

²⁷⁸ Aygün, a.g.e., s.226

²⁷⁹ Selma to Montgomery March, **King Encyclopedia**, The Martin Luther King Jr. Research and Education Institute, (Çevrimiçi), <https://kinginstitute.stanford.edu/encyclopedia/selma-montgomery-march>, Erişim Tarihi: 08.04.2018

²⁸⁰ A.e.

geri dönmelerini emretti. Montgomery'ye devam etmeleri engellendi.²⁸¹ Bu talebi yerine getirmeyen katılımcılara karşı polis, orantısız bir şiddet kullandı. Medya, yaşanan olayları anbean aktardı. Çok sayıda kişi yaralanmıştı. Selma yürüyüşlerinin ilki olan bu yürüyüş “Kanlı Pazar” olarak ABD tarihine geçmiştir.

Başkanlık koltuğuna yeni oturmuş olan Lyndon Johnson'ın iç politikada öncelik verdiği konu, yoksullukla mücadele idi. Zaten Soğuk Savaş'ın tüm geriliminin hissedildiği bir dönemde ve ülke içinde Vietnam Savaşı'nın yarattığı etkiye bakıldığında Johnson için oy hakkı meselesi öncelikli bir konu olarak ele alınmadı. Buna bahane olarak Johnson, henüz onaylanmış Sivil Haklar Yasası'nı gösteriyordu. Ama Afro-Amerikalılar için asıl önemli konu tam olarak buydu. Vietnam'daki insanları özgürlüğe ve demokrasiye ulaştırmak için çaba sarf eden bir yönetim kendi içinde, kendi vatandaşlarına yapılanlara karşı bir çaba içine girmiyordu. Ayrımcılık ve ırkçılık yanlısı uygulamalar yasaklanmıştı ama oy hakkının ve dolayısıyla siyasal temsilin olmaması ya da çok sınırlı bir düzeyde kalması, özellikle de mahkemelerde, siyahîlerin hâlâ haksızlıklara uğramasına neden oluyordu.

Yaşanan şiddet olayları ve yıldırma politikaları sivil haklar aktivistlerini durdurmadı. Yeni kampanyalar başlatacaklarını ilan ettiler. Bunun üzerine Başkan Johnson eski bir valiyi olayları yatıştırması için Selma'ya gönderdi. Yürüyüşçüler ve vali arasında yapılan anlaşmayla Kanlı Pazar'dan sonraki ilk yürüyüşte insanlar köprüye gidip sadece dua edeceklerdi, nitekim öyle de oldu. Ancak ilerleyen günlerde aşırıların şiddetleri artarak devam etti ve siyahîlerin sivil haklar mücadelesine destek olan bir beyaz rahip öldürüldü. Bu durum ülkenin her yerindeki Afro-Amerikalıların büyük tepkisine neden oldu. Beyaz Saray önünde oturma eylemleri yapanlar bile olmuştu. Üstelik destekçileri de her geçen gün artıyordu.

Tüm bunlar, Johnson yönetimi üzerinde bir baskı oluşturmaya yetti. Şiddetin günbegün artması eylemcileri durdurmuyor, aksine istikrarlı bir tavırla haklarını elde edene kadar mücadeleyi sürdüreceklerini gösteriyordu. Olaylardan bir hafta sonra, 15

²⁸¹ Selma to Montgomery March: National Historic Trail & All American Road, National Park Service, (Çevrimiçi), <https://www.nps.gov/nr/travel/civilrights/al4.htm>, Erişim Tarihi: 08.04.2018

Mart 1965'te, Johnson Afrikalı Amerikalıların oy kullanmalarını engelleyen uygulamaları yasaklayan Oy Hakkı Kanunu'nu meclise sundu.²⁸²

Johnson, insanlık onuru ve demokrasinin kaderi üzerine yaptığı konuşmada; acı çeken Amerikalı kadın ve erkeklerin eylemlerini haklarını kazanmak için yaptıkları barışçıl protestolar olarak değerlendirmiştir. Selma'da olanların demokrasiden yana umuda ve inanca ilişkin olduğunu ve sorunun herhangi bir zenci, Güneyli ya da Kuzeyli sorunu olmadığını, sorunun bir Amerikan sorunu olduğunu belirtmiştir. Tüm insanların eşitliği ve özgürlüğü gibi kuruluş amaçlarına değinerek, en temel haklardan birinin kişinin kendi yöneticilerini seçmesi olduğunu, sivil haklar meselesi karmaşık ve zorlu olsa da, her Amerikan vatandaşının eşit oy kullanma hakkı olduğu ve bunun tartışılmayacağını söylemiştir. Johnson, tüm bunlara rağmen ülkenin kadın ve erkeklerinden bazılarının siyahî olmalarından sebep bu hakkı çoğu zaman kullanamadıklarını ifade etmiştir, üstelik seçmen kaydı sırasında yapılan aşağılayıcı muameleleri de belirterek.²⁸³ Yerel yetkililerin, bazıları için oy kullanma hakkını reddetmeyi tercih ettikleri durumda üzerlerine düşen görevin bunu herkes için sağlamak olduğunu belirtmiştir. Johnson konuşması sırasında Anayasanın, hiç kimsenin ırkından veya ten renginden dolayı oy hakkından mahrum edilemeyeceğini belirten maddesini hatırlatarak, eşitlik sözü verildiğinden bu yana bir yüzyıldan fazla zaman geçmesine rağmen siyahîlerin hâlâ tam olarak eşit olmadığını ifade etmiştir. Johnson konuşmasını şöyle bitirir:

“Adaletin zamanı artık gelmiştir. Ve şunu samimi bir şekilde söylüyorum ki; hiçbir güç bizi geri döndüremez. (...) Düşmanlarımız yoksulluk, cehalet, hastalıktır. Tüm bu düşmanlarımızı yeneceğiz.”²⁸⁴

Bu olumlu gelişmenin ardından, bir mahkeme kararıyla onay verilen, federal koruma eşliğinde son bir yürüyüş daha yapıldı. “Yürüyüşçülerin izlediği güzergâh günümüzde Ulusal Tarihi Yol (National Historic Trail) olarak bilinir.”²⁸⁵

²⁸² James West Davidson, **Kısa Amerika Birleşik Devletleri Tarihi**, Çev.: Can Evren Topaktaş, İstanbul, Say Yayınları, 2017, s.376

²⁸³ Johnson burada, liseyi bitirenlerin bile okuma yazma bildiklerini kanıtlayamadıklarını; bunun asıl nedeninin ise kayıt yapanlara beyaz bir ten gösterememek olduğunu cesur bir dille ifade etmiştir.

²⁸⁴ Lyndon B. Johnson, “We Shall Overcome (1965)”, **The Penguin Book of Twentieth-Century Speeches**, Ed.: Brian MacArthur, 3. Bs., London, Penguin Books, 1999, s. 361

²⁸⁵ Friedman, **a.g.e.**, s.59

Tasarı halindeki yasa, 6 Ağustos 1965'te Oy Kullanma Hakkı Yasası olarak yürürlüğe girdi. Böylece yerel yetkililerin seçimlerle ilgili düzenlemelerde, federal devlet onayı olmaksızın inisiyatif kullanma yetkisi kaldırıldı. Bundan önce, oy verme çağındaki Afro-Amerikan nüfusun sadece %23'ü kayıtlı seçmenken, bu yasa hayata geçtikten sonra bu oran 1969 yılı itibariyle %61'e ulaşmıştır.²⁸⁶

²⁸⁶ Voting Rights for African American, **The Library of Congress**, (Çevrimiçi), <http://www.loc.gov/teachers/classroommaterials/presentationsandactivities/presentations/elections/voting-rights-african-americans.html>, Erişim Tarihi: 11.04.2018

SONUÇ

Afrika kökenli Amerikalılar bulundukları ülkenin vatandaşlık hakkını elde ettikten neredeyse bir yüzyıl sonra bile, beyazlarla aralarında fark hissetmedikleri tek bir durumun içinde olamamışlardır. İçinde oldukları toplumun gerçeğinin, Afro-Amerikalıların vatandaşlığının ikinci sınıf bir vatandaşlık olması olarak değerlendirilebilir.

Bu ülkeye sadece iş gücünden yararlanmak amacıyla, insanlığa yakışmayacak şartlarda Afrika'dan getirilen ve *köle* olarak adlandırılan bu insanlar, uzun yıllar insanlık dışı koşullarda çalıştırıldıktan sonra 1863'te resmi olarak özgür olmuşlardır. 1865-1870 yılları arasında ABD Anayasasında yapılan değişiklikler bu insanların özgür olduğunu bir kez daha belirten, vatandaşlık hakkı elde etmesini ve hatta oy kullanabilmesini inşa eden süreçtir. Anayasal olarak bu, tüm yurttaşların eşit olduğu ve temel haklara sahip olduğu anlamına gelmekteydi. Ten rengi, milliyeti, cinsiyeti, dini ne olursa olsun herkes Anayasa önünde eşitti. Ancak; eyaletlerin kendi içlerinde birtakım düzenlemeler yapma yetkisine sahip olmalarının, bu anayasal iyileştirmelerin uygulanmasını engellediği görülmüştür. Kuzey eyaletleri, büyük ölçüde eyalet yasalarını Anayasaya uygun hale getirip revize etseler de, Güney eyaletleri için aynı şey söz konusu olmamıştır. Anayasanın vatandaş olarak kabul ettiği Afrika kökenliler, özellikle Güney eyaletlerinde toplumun her alanında dışlayıcı, ırkçı ve ayrımcı muamelelere maruz kalmışlardır. Hukuk, dini inanç, eğitim, istihdam, sağlık, askeriye gibi birçok alan "*siyahlar*" ve "*beyazlar*" olmak üzere ikiye bölünmüştür. Siyahî insanlar, "pis zenci, kötü kokulu, öfkeli, korkunç" gibi sosyolojik yaftalamalara maruz kalmıştır. Tüm bu ayrımların bu kadar aleni ve açık oluşu nedeniyle, zaman zaman kendilerine atfedilen sıfatların kendilerinden kaynaklandığına ve alışageldikleri itaat gereği buna layık olduklarına inandıkları değerlendirilebilir. Oysaki *aşağı bir insan topluluğu* değil, sadece *ezilen vatandaşlardı*. Bu yüzden Afro-Amerikanlar anayasanın kendilerine tanıdığı hakları kullanma konusunda 1900'lerin ortalarına kadar örgütlü, sistemli ve etkili bir mücadele içine giremedikleri görülmüştür.

Anayasaların, bir devlet düzeninin yazılı ifade edilmiş biçimi olması, onların ırkçılık karşısında bir engel teşkil edecekleri anlamına gelmemektedir. ABD Anayasası, bu konuda ayrıca bir hassasiyet göstermesine rağmen, bunu örnekler niteliktedir. Dolayısıyla bu toplumdaki mesele anayasa üstüdür. Afrika kökenli Amerikalılar için doğuştan kazanılmış ve değiştirilmesi mümkün olmayan bir özellik, *ten rengi* ve kölelik mirasına sahip olmaları vatandaşlık haklarının kullanımında engel teşkil etmiştir. Özgürlük ve demokrasinin ten rengine bağlı olduğu liberal demokratik bir düzende Afro-Amerikalılar yüzleşmek zorunda kaldıkları bu durum karşısında, aslında anayasal olarak sahip oldukları özgürlüğü, eşitliği ve diğer medeni hakları yeniden kazanabilmek için sivil itaatsizlik eylemlerine başvurmuşlardır. Sivil haklar mücadelesinin amacının ise, Amerikan toplumu içindeki gayri resmi kastların, yapısal ve kemikleşmiş ayrımcılık düzeninin ve renkler hiyerarşisinin ortadan kaldırılma çabası olduğu görülmektedir.

Tüm bu mücadele süreci içinde Afro-Amerikalıların esas isteklerinin beyazların sıradanlığına sahip olmak olduğu anlaşılmaktadır. Sıradan bir beyaz gibi hizmet almak, sıradan bir beyaz gibi otobüse binmek, sıradan bir beyaz gibi eğitim görmek, sıradan bir beyaz gibi oy vermek... Bir “insan” değil de farklı bir “tür”müş gibi davrananlara karşı gösterilen sabırda tahammülün tükendiği nokta, aynı zamanda sivil haklar mücadelesinin de başlangıç noktası olmuştur.

Afro-Amerikalıların maruz kaldıkları haksızlıklar karşısında etkili mücadeleler verdikleri yıllar 1955 ve 1965 arası dönemdir. Aslında o döneme kadar da mahkemeler aracılığıyla, yapılan haksızlıkların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Fakat verilen kararlar genellikle siyahîlerin aleyhine olmuştur. 1896’da görülen bir mahkemede verilen kararla, yapılan haksız uygulamaları meşrulaştıran “*ayrı ama eşit*” doktrini hayata geçirilmiştir. Bu kararda, kamusal ve sosyal hayatın çeşitli alanlarında yapılan ayrımcılık yanlısı uygulamalar eşitlik ilkesine aykırı bulunmamıştır. Bu *yasal kılıf* sayesinde yarım yüzyıl daha ırkçı ve ayrımcılık yanlısı uygulamalar varlığını korumuştur. 1950’li yıllarda köle atalar ve özgürlüğün ilk yıllarıyla kıyaslanınca, Afro-Amerikalıların hakları konusunda görece daha bilgili ve ilgili oldukları ortadadır. Bu açıdan özgürlüklerinin kendi istemlerine bağlı olduğunu anlamışlardır. Ayrı olanın eşit olamayacağı ise yine bir mahkeme kararıyla, 1954

yılında ilan edilmiştir. Bu hukuki başarının, sivil haklar için mücadele etme konusunda yüreklendirici bir etki yaptığı düşünülmektedir. Toplumdaki bu renkler hiyerarşisine karşı çözüm sivil itaatsizlik eylemleriyle aranmıştır.

Demokrasi, insan hakları, eşitlik, özgürlük gibi liberal söylemleri çok sık dillendiren ve Soğuk Savaş'ın gerilimli ortamında politikasını bu söylemler üzerine kuran bir ülkede kendi içindeki bir grubun haksızlıklara ve ayrımcı uygulamalara maruz kalmaları onları doğal olarak demokratik devlete içkin, en önemli politik edimlerden biri olan sivil itaatsizlik eylemlerine itmiştir.

Şiddetsiz, haksızlıklara karşı, kamusal, yasa-dışı ama *insanlık-içi* olan sivil itaatsizlik eylemleri ABD'de anayasanın vadettiği hakların kullanımına yöneliktir. Eylemciler çoğunlukla eylemlerinin hukuki sonuçlarına da katlanmıştır. Bu tezin konusu bakımından yasa dışılık ise federe devlet yasaları ve federal Anayasa arasında bir tartışma konusudur. Federe devletin ırkçı ve ayrımcılık yanlısı bir yasasını çiğnemek yasadışı olarak değerlendirilirken, aynı eylem Anayasanın uygulanmasını istemeyi özünde barındırır. Dolayısıyla ABD'de Afro-Amerikalı sivil itaatsizlik eylemcilerinin, Anayasanın layıkıyla uygulanmasından başka bir şey istemedikleri görülmektedir. Bu açıdan şiddetsizliği ilke edinerek yapılan eylemlerin anayasal olarak hiçbir cezai değeri yokken, eyalet yönetimi nezdinde bu eylemler birer suç olarak kabul edilmiştir. Sivil itaatsizliğin çoğu unsurunu içinde barındıran 1955 Montgomery Otobüs Boykotu'ndan, çoğu kazanıma rağmen engellenmek istenen oy hakkı için yapılan 1965 Selma Yürüyüşleri'ne kadar yapılan eylemler bunu ispatlar niteliktedir. Aksi durumda federe devletlerin pozitif hukuk kurallarına uymak, aynı zamanda Anayasaya ve vicdanın yasasına itaat etmemek anlamına gelir. Sivil itaatsizlik eylemlerinin beslendiği nokta, federe devlet yasaları ile Anayasa arasındaki paradokstur.

Sivil hakların kullanımı için verilen bu mücadelede yapılan her bir eylem, söz konusu duruma ilişkin bir çözüm getirmiştir. Montgomery şehrindeki otobüs boykotu ile otobüslerde istenen yere oturma, Oturma Eylemleri ile büfe, kafe ve restoranlarda eşit hizmet almanın, Özgürlük Yolculuğu ile eyaletler arası seyahat edebilmenin, Birmingham Eylemleri ile işletmelerde ayrımcılık yanlısı

uygulamaların kaldırılmasının, Washington Yürüyüşü ile 1964 Sivil Haklar Yasası'nın, Selma Yürüyüşleri ile 1965 Oy Kullanma Hakkı Yasası'nın hayata geçmesi mümkün olmuştur. Tüm bu eylemler sayesinde, Özgürlük Bildirgesi'nin 1863'te ilanından ancak bir yüzyıl sonra Afro-Amerikalılar vatandaşlık haklarını kullanabilmişlerdir.

1965'ten sonra siyah hareket içinde bölünmeler meydana gelmiştir. Sivil haklar mücadelesinin başarılı sonuçlar doğurduğu 1955-1965 dönemi reformcu bir seyir izlemiş olsa da, 1965'ten sonra bölünmelere bağlı olarak devrimci, anarşizme yakın, şiddet ve silahlanma yanlısı bir tavır söz konusu olmuştur. Dolayısıyla 1965'ten sonra siyahî hareket içindeki gruplaşmaların arttığı bu süreç, sivil haklar hareketinin amacı ve ilkeleriyle örtüşmemektedir. Çünkü sivil haklar mücadelesi, şiddeti kesinlikle reddederek ve yeri geldiğinde ona katlanarak haksızlıklara itiraz edilip vatandaşlık haklarının talep edildiği bir süreçtir.

İnsanın derisinin rengi kaderidir belki ama bundan dolayı uğradığı haksızlıklar kaderi değildir. Bu eylemler bu noktanın aşılmasını sağlamıştır. Tüm bu örnek olaylar, sonuçta eylemcilerin anayasal haklarını kullanmalarına sebep olması bakımından sivil itaatsizlik eylemlerinin haklılığını ortaya çıkarmaktadır. Sivil itaatsizlik, kulağa ilk geldiğinde yöneticiler için olumsuz bir anlam çağırırsa da insan haklarına katkı sunmuştur. 1955 yılıyla kıyaslanınca, 1965'te haklarını kullanmada daha ileri bir seviyede olan Afro-Amerikalıların durumuna bakınca kazandırdıkları bakımından sivil itaatsizlik önemli bir kavramdır.

Afrika kökenli Amerikalıların yaptıkları bu eylemlerle haklarını kullanma yolunda önemli başarılar elde etmesi, dünya üzerinde kendi ülkelerinde baskı gören grupların mücadelelerine de ilham olması açısından önemlidir. Burada yaşananlar; özellikle resmi temelli baskıya, haksızlığa, ayrımcılığa ve ırkçılığa karşı mücadelede bir bakış açısı sunmaktadır. Böyle bir durumda devletin yapması gereken ise, eylemlerin nedenini anlamak, haksızlıkları tespit etmek ve bunların giderilmesi için düzenlemeler yapmaktır.

Sivil itaatsizlik ve sivil haklar arasındaki ilişkinin incelendiği bu tezde; Afro-Amerikan vatandaşların, vatandaşlıktan kaynaklanan ve hâlihazırda Anayasanın

kendilerine tanıdığı hakları kullanamama sorununun, sivil itaatsizlik eylemleri aracılığıyla -genel olarak- çözüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Tek başına sivil itaatsizlik eylemleri, muhakkak ki, böylesine köklü bir sorunun çözümünde yeterli değildir. Tarihsel, sosyolojik, ekonomik, psikolojik ve diğer birçok perspektifin disiplinler arası yapacağı bir çalışma konuya daha büyük katkılar sunacaktır. Bugün her ne kadar toplu taşımada engeller kalkmış, kamu hizmetlerinde eşitlik sağlanmış, oy kullanma gibi temel bir hakkın engellenmesi yasaklanmış olsa da; Afro-Amerikanların hâlâ ten renginden dolayı bilinçli veya bilinçsiz olarak dışlanmaları, adli bir vakada zaman zaman yargısız infazla karşılaşmaları, ekonomik olarak görece daha zorlu şartlarla mücadele etmeleri konuyla ilgili tartışmaları devam ettirmektedir. *Teknik* sorunlar kalmamış olsa da hâlâ bu ülkede ırkçılığa ilişkin konuların bazı insanların zihninde varlığını koruması, adli vakalarda gerçeklerden ziyade ön yargıların olması konunun %100 bir çözüme kavuşamadığını göstermektedir.

Ülkenin ilk ve tek siyahî başkanı Barack Obama yönetiminde bile yaşanan muhtelif olaylarda (2014 yılında Missouri eyaletinin Ferguson şehrinde meydana gelen olaylarda olduğu gibi) Afro-Amerikan vatandaşlara karşı orantısız polis gücü kullanılması, kanunlar tüm bu ayrımcılıkları yasaklıyor olsa da toplumsal zihniyetin değişmesi için daha zaman olduğunu düşündürmektedir. Zira hukuki konuların çözümü daha dar bir süreç gerektirirken, bir ülkede zihniyetin dönüşümü çok daha uzun yıllar almaktadır.

İtibarlı mesleklerde bulunabilmeleri, seçimlerde oy kullanabilmeleri, istedikleri eğitim kurumuna kayıt yaptırabilmeleri gibi eşitlikten yana olan durumlara ek olarak, bugün Afrika kökenli bir Amerikalının ABD başkanı seçilmiş olmasında bile sivil itaatsizlik eylemlerinde bulunarak sivil haklar mücadelesine katkı yapanlar etkili olmuştur. Bugün tartışılmaya devam eden tüm sorunlara rağmen, 1955-1965 arası dönem Afro-Amerikalıların kölelik mirasına sahip ezilen insanlar olarak neler başarabileceklerini göstermiştir. Anayasal haklarını kullanabilmek için yaptıkları sivil itaatsizlik eylemleri, Afro-Amerikan toplum için bir dönüm noktası olmuştur.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR:

Ağaoğulları, M. A.: 2016 "La Boétie ve Siyasal Kulluk", **Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev**, Etienne de La Boétie, Çev.: M. A. Ağaoğulları, 5. Bs., Ankara, İmge Kitabevi, s.65-122.

Arendt, H.,

Dworkin, R.,

Habermas, J.,

Galtung, J.,

King, M.L.,

Rawls, J.,

Saner, H.,

Thoreau, H.D.:

2014

Arsenault, R:

2006

Kamu Vicdanına Çağrı: Sivil İtaatsizlik, Çev.: Yakup Coşar, 4. Bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Freedom Riders: 1961 and the Struggle for Racial Justice, New York, Oxford University Press.

Aygün, T.:

2006

Efendiliğin Reddi: Sivil İtaatsizlik ve Doğrudan Eylem, 2. Bs., İstanbul, Versus Kitap.

1966

Başkan Kennedy'nin Nutukları: 1962-22 Kasım 1963, Çev.: Altan Uslu, İstanbul, Menteş Kitabevi.

Boétie, E. d.:

2016

Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev, Çev.: Mehmet Ali Ağaoğulları, 5. Bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.

- Bozkurt, V.: **Değişen Dünyada Sosyoloji**, 6. bs., Bursa, Ekin Yayınevi.
2011
- Bracher, K.D.: **Demokrasi Ahlakı Üzerine Düşünceler**, Çev.: Hüseyin Bağcı,
1999 Ankara, Siyasal Yayınları.
- Cevizci, A.: “Önsöz”, **Kriton**, Platon, Çev.: Furkan Akderin, 3. Bs., İstanbul, Say
2017 Yayınları, s.23-38.
- Cohen, C.: "Civil Disobedience and The Law" **Rutgers Law Review**, C.21 No:1,
1966 s.1-17.
- Coşar, Y.: “Sivil İtaatsizlik Olgusunun Temel Unsurları”, **Kamu Vicdanına
2014 Çağrı: Sivil İtaatsizlik**, H. Arendt v.d., Çev.: Yakup Coşar, 4. Bs.,
İstanbul, Ayrıntı Yayınları, s.9-28.
- Davidson,
J.W.: 2017 **Kısa Amerika Birleşik Devletleri Tarihi**, Çev.: Can Evren
Topaktaş, İstanbul, Say Yayınları.
- Dye, T.R., **The Irony of Democracy: An Uncommon Introduction to
Zeigler, L.H.: American Politics**, Ed.: Bernard C.Hennessy, California, Wadsworth
1970 Publishing Company.
- Fanon, F.: **Siyah Deri Beyaz Maske**, Çev.: Cahit Koytak, 2. bs., İstanbul,
2014 Versus Kitap.
- Fisher, D.H., “Editors’ Note”, **Freedom Riders: 1961 and the Struggle for Racial
Macpherson Justice**, R. Arsenault, New York, Oxford University Press, s. xi-xii
J.M.: 2006

- Fromm, E.: 1987 **İtaatsizlik Üzerine Denemeler**, Çev.: Ayşe Sayın, İstanbul: Yaprak Kitap Yayın.
- Gandhi: 1984 **Bir Özyaşam Öyküsü**. Çev.: Vedat Günyol, İstanbul, Cem Yayınevi.
- Gandhi, M.K., Thoreau, H.D.: 2015 **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Çev.: H. Arslan, F. Ünsal, 3. Bs., İstanbul, Vadi Yayınları.
- Garrow, D.J.: 1986 **Bearing the Cross: Martin Luther King, JR., and the Southern Christian Leadership Conference**, New York, William Morrow.
- Gezgin, M.F.: 2003 **Hukukun Temel Kavramları**, İstanbul, Yerküre Yayınları.
- Harding, W.: 2015 “Sivil İtaatsizliğe Giriş”, **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, M.K. Gandhi, H.D. Thoreau, Çev.: H. Arslan, F. Ünsal, 3. Bs., İstanbul, Vadi Yayınları.
- MacArthur, B.: 1995 **Tarihe Yön Veren 20.Yüzyıl Konuşmaları**, Çev.: Özden Arıkan, İstanbul, Sabah Kitapları.
- MacArthur, B.: 1999 **The Penguin Book of Twentieth-Century Speeches**, 3. Bs., London, Penguin Books.
- May, T.: 2016 **Şiddetsiz Direniş: Felsefi Bir Giriş**, Çev.: Can Kayaş, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

- Mayer, R.H.: **When The Children Marched: The Birmingham Civil Rights Movement**, USA, Enslow Publishers.
2008
- 1989 “Medeni Haklar Yasası”, **AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık ve Encyclopaedia Britannica, INC., C.15.
- Michelet, S., “Amerikan Zenci Protesto Hareketleri”, **İsyankar Yüzyıl: Yirminci Yüzyıl’ın Başkaldırı Sözlüğü**, Ed.: Emmanuel de Waresquiel, Çev.: Eersel, P.v.: İsmail Yerguz, İstanbul, Sel Yayıncılık, s.33.
2004
- Nişancı, Ş.: **Sivil İtaatsizlik: İyi Vatandaş Olmak mı, İyi İnsan Olmak mı?**, İstanbul, Etkileşim Yayınları.
2013
- Ökçesiz, H.: **Sivil İtaatsizlik**, 4. Bs. İstanbul, Legal Kitapevi.
2011
- Platon: 2017 **Kriton**, Çev.: Furkan Akderin, 3. Bs., İstanbul, Say Yayınları.
- Platon: 2017 **Sokrates’in Savunması**, Çev.: Ari Çokana, 13. Bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Portes, J.: “King(Martin Luther)”, **İsyankar Yüzyıl: Yirminci Yüzyıl’ın Başkaldırı Sözlüğü**, Ed.: Emmanuel de Waresquiel, Çev.: İsmail Yerguz, İstanbul, Sel Yayıncılık, s.353.
2004
- Russell, B.: **Çağımızın Sorunları Üzerine Düşünceler**, Çev. S.Eyüboğlu, V.Günyol, İstanbul, Cem Yayınevi.
1972

- Russell, B.: **Bertrand Russell'dan Seçmeler**, Çev.: Mete Tunçay, İstanbul, 1982 Varlık Yayınları.
- Sander, O.: **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, 2c, 23. Bs., Ankara, İmge 1989 Kitabevi Yayınları.
- Sartori, G.: **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev.: T. Karamustafaoğlu, M. 1996 Turhan, Ankara, Yetkin Yayınları.
- Vergin, N.: **Siyasetin Sosyolojisi**, 6. Bs., İstanbul, Doğan Kitap. 2003
- Yalçinkaya, A.: 2012 “Yunan Uygarlığı İçinde Polis ve Siyaset”, **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, Ed.: M.A.Ağaoğulları, 3. Bs., İstanbul, İletişim Yayınları, s.23-86.
- Young, A.: **Eylemin Öteki Yüzü: Malcolm X**, Çev.: S.Tekin, İstanbul, Kardelen 2015 Yayınları
- Zinn, H.: 2005 **Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi**, Çev.: Sevinç Sayan Özer, Ankara, İmge Kitabevi.

SÜRELİ YAYINLAR, MAKALELER ve ELEKTRONİK KAYNAKLAR

(t.y.) “Albany Movement”, **King Encyclopedia**, The Martin Luther King Jr. Research and Education Institute. (Çevrimiçi)
http://kingencyclopedia.stanford.edu/encyclopedia/encyclopedia/enc_albany_movement/, Erişim Tarihi: 22.02.2018

Ahmann, M.,
Blake, E.C.,
Farmer, J.,
King, M.L.,
Lewis, J.,
Prinz, R.J.,
Randolph, A.P.,
Reuther, W.,
Wilkins, R.,
Young, W.:
1963
An Appeal By The March Leaders, Virginia Commonwealth University Libraries.
(Çevrimiçi)
https://socialwelfare.library.vcu.edu/wpcontent/uploads/2010/12/an_appeal_by_march_leaders.jpg,
Erişim Tarihi: 27.03.2018

Alexander, R.: “Amerika’daki Zencilerin Başkaldırısı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Bankacılık Enstitüsü Yayını**, C.25, No:3, s. 100-106. (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/327/3271.pdf>,
Erişim Tarihi: 14.04.2017

2004
Amerika Hakkında: Amerika Birleşik Devletleri Anayasası (Açıklamalı), Ed.: J.W. Peltason, ABD Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Bilgi Programları Bürosu. (Çevrimiçi)
<https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/abd-anayasasi.pdf>,
Erişim Tarihi: 29.09.2017

- Auerbach, E.: "Kötünün Zaferi: Pascal'ın Siyasi Nazariyesi Üzerine Bir Deneme"
1946 **İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi**, Çev.:Firkret Elpe,
1/2-3, s. 76-98. (Çevrimiçi) <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/14328>, Erişim Tarihi: 12.12.2017
- (t.y.) "Birmingham Campaign", **King Encyclopedia**, The Martin Luther
King Jr. Research and Education Institute. (Çevrimiçi)
http://kingencyclopedia.stanford.edu/encyclopedia/encyclopedia/enc_birmingham_campaign/, Erişim Tarihi: 24.02.2018
- Carson, C.: "American Civil Rights Movements", **Encyclopedia Britannica**.
2018 (Çevrimiçi)
<https://www.britannica.com/event/American-civil-rights-movement>,
Erişim Tarihi: 18.02.2018
- (t.y.) "Children's Crusade", **King Encyclopedia**, The Martin Luther
King, Jr. Research and Education Institute. (Çevrimiçi)
http://kingencyclopedia.stanford.edu/encyclopedia/encyclopedia/enc_childrens_crusade/index.html, Erişim Tarihi: 21.03.2018
- 1964 **Civil Rights Act of 1964**, National Park Service. (Çevrimiçi)
<https://www.nps.gov/articles/civil-rights-act.htm>,
Erişim Tarihi: 05.04.2018
- 1964 **Civil Rights Act of 1964**, Public Law, (Çevrimiçi)
<https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-78/pdf/STATUTE-78-Pg241.pdf>, Erişim Tarihi: 05.04.2018
- 2018 Civil Rights Act, **Encyclopedia Britannica**. (Çevrimiçi)
<https://www.britannica.com/event/Civil-Rights-Act-United-States-1964>,
Erişim Tarihi: 05.04.2018

- Eren, A.: 2006 “Türk Hukukunda Vicdani Red”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.61, No: 3, s.103-130. (Çevrimiçi)
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000093088/5000086548>,
Erişim Tarihi: 25.12.2017
- Formwalt,
L.W.: 2016 “Albany Movement”, **New Georgia Encyclopedia**. (Çevrimiçi)
<https://www.georgiaencyclopedia.org/articles/history-archaeology/albany-movement>, Erişim Tarihi: 21.02.2018
- 2017 “Freedom Riders”, **Encyclopedia Britannica**. (Çevrimiçi)
<https://www.britannica.com/event/Freedom-Rides>,
Erişim Tarihi: 18.02.2018
- Friedman,
M.J.: 2010 **Nihayet Özgürüz: A.B.D.’de Sivil Haklar Hareketi**, Ed.: Mildred Sola Neely, ABD Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Bilgi Programları Dairesi.(Çevrimiçi)
https://photos.state.gov/libraries/turkey/231771/PDFs/freetatlast_turkish_all.pdf,
Erişim Tarihi: 04.05.2016
- Gözler, K.: 2003 **Hukukun Genel Teorisine Giriş: Hukukun Geçerliliği ve Yorumu Sorunu**, Ankara, US-A Yayıncılık. (Çevrimiçi)
<http://www.anayasa.gen.tr/hgtg.pdf>, Erişim Tarihi: 28.12.2017
- Guinier, L.,
Torres, G.: 2014 “Changing the Wind: Notes Toward a Demonsprudence of Law and Social Movements”, **The Yale Law Journal**, C.XXIV, No: 8, s.2574-3152. (Çevrimiçi) <https://www.yalelawjournal.org/article/changing-the-wind-notes-toward-a-demosprudence-of-law-and-social-movements>,
Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Habermas, J.: 1999 “Meşruiyet Dayanağı Olarak İnsan Hakları”, Çev.: Tanıl Bora, **Birikim/118**, s.62-68. (Çevrimiçi)
<http://www.birikimdergisi.com/birikim/2312/118>, Erişim Tarihi: 10.12.2017

- Hohenstein, K.: 2015 “Sit-In Movement”, **Encyclopedia Britannica**. (Çevrimiçi)
<https://www.britannica.com/topic/sit-in-movement>,
Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Kennedy, J.F.: 1963 **Civil Rights Speech**, W.E.B. Du Bois Research Institute.
(Çevrimiçi)
<http://dubois.fas.harvard.edu/sites/all/files/JFK%20Civil%20Rights%20Speech%20June%202011,%201963.pdf>, Erişim Tarihi: 25.03.2018
- Kennedy, R.: 1989 “Martin Luther King’s Constitution: A Legal History of The Montgomery Bus Boycott”, **Yale Law Journal**, C.XCVIII, No: 6.
(Çevrimiçi) <https://academic.udayton.edu/race/02rights/civilrights03.htm>,
Erişim Tarihi: 15.02.2018
- King, M.L.: 1964 **A Look to 1964**, The King Center.
(Çevrimiçi) <http://www.thekingcenter.org/archive/document/look-1964>,
Erişim Tarihi: 02.04.2018
- King, M.L.: 1963 **“Birmingham... How It All Began?”**, Freedom Archieves.
(Çevrimiçi)
http://freedomarchives.org/Documents/Finder/DOC513_scans/SCLC/513.SCLC_newsltr.7.1963.pdf, Erişim Tarihi: 23.02.2018
- King, M.L.: 1963 **“I Have A Dream”**, The U.S. National Archives and Records Administration.
(Çevrimiçi) <https://www.archives.gov/files/press/exhibits/dream-speech.pdf>,
Erişim Tarihi: 28.03.2018
- Kurtbaş, İ.: 2017 “Sivil İtaatsizlik ve Meşruluğu Sorunu”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl:5, Sayı: 44 s.436-462. (Çevrimiçi)
https://www.researchgate.net/publication/316621353_SIVIL_ITAATSIZLIK_VE_MESRULUGU_SORUNU, Erişim Tarihi: 03.12.2017

- Macit, H.: “Şiddet İçermeyen Bir Eylem: John Rawls’da Sivil İtaatsizlik”
2007 **Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, No: 16, s.134-146. (Çevrimiçi)
<http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunikkefd/article/view/1021004171/1021003995>,
Erişim Tarihi: 16.12.2017
- Mızrak, B.: “Amerika’da Ayrımcı Politikalar ve Siyasi Mücadele Tarihi”, **İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Araştırma Raporları**.
2017 (Çevrimiçi) http://insamer.com/tr/amerikada-ayrimci-politikalar-ve-siyahi-mucadele-tarihi_542.html, Erişim Tarihi: 07.04.2017
- Ökçesiz, H.: “Sivil İtaatsizliğin Bir Öncüsü: Sokrates”, *Argumentum Aylık Hukuk Dergisi*, Sayı: 36/41, Yıl: 3-4, s.657-662. (Çevrimiçi)
1993 <http://www.muharrembalci.com/hukukdunyasi/argumentum/43.pdf>,
Erişim Tarihi: 11.12.2017
- Özdemir, S.S.: "La Boétie'nin Düşüncesinde Sivil İtaatsizlik ve Siyasallık"
2013 **Felsefelogos**, Yıl:17 No:49, s.147-158. (Çevrimiçi)
http://www.academia.edu/12336500/La_Bo%C3%A9tie_nin_d%C3%BC%C5%9F%C3%BCncesinde_sivil_itaatsizlik_ve_siyasall%C4%B1k,
Erişim Tarihi: 23.11.2017
- (t.y.) "Selma to Montgomery March", **King Encyclopedia**, The Martin Luther King Jr. Research and Education Institute. (Çevrimiçi)
<https://kinginstitute.stanford.edu/encyclopedia/selma-montgomery-march>,
Erişim Tarihi: 08.04.2018
- (t.y.) "Selma to Montgomery March: National Historic Trail & All American Road", National Park Service. (Çevrimiçi)
<https://www.nps.gov/nr/travel/civilrights/al4.htm>, Erişim Tarihi: 08.04.2018

- Shuttlesworth, F.: 1963 **“Birmingham Manifesto”**, Freedom Archives. (Çevrimiçi) http://freedomarchives.org/Documents/Finder/DOC513_scans/SCLC/513.SCLC.newsltr.7.1963.pdf, Erişim Tarihi: 23.02.2018
- Smith, A.N.: (t.y.) **“Separate is not Equal: Brown vs. Board of Education of Topeka, Kansas**, The National Museum of the American History. (Çevrimiçi) <http://americanhistory.si.edu/brown/resources/pdfs/projectessay.pdf> Erişim Tarihi: 13.02.2018
- (t.y.) **The Civil Rights Bill**, John F. Kennedy Presidential Library and Museum. (Çevrimiçi) <https://civilrights.jfklibrary.org/Chapter-Read-More/The-Civil-Rights-Bill.aspx>, Erişim Tarihi: 27.03.2018
- (t.y.) **The March on Washington For Jobs and Freedom**, John F. Kennedy Library and Museum. (Çevrimiçi) <https://civilrights.jfklibrary.org/Chapter-Read-More/The-March-on-Washington-for-Jobs-and-Freedom.aspx>, Erişim Tarihi: 28.03.2018
- 2018 **“The Sit-In Movement”**, U.S. History Online Textbook, (Çevrimiçi) <http://www.ushistory.org/us/54d.asp>, Erişim Tarihi: 17.02.2018
- Theoharis, J.: 2015 **"Beyond the Bus: Rosa Parks' Lifelong Struggle for Justice", Library of Congress Magazine**, C.IV, No:2, s. 16-18. (Çevrimiçi) <https://www.loc.gov/collections/rosa-parks-papers/articles-and-essays/beyond-the-bus/>, Erişim Tarihi: 15.02.2018
- Tosun, C.: 2010 **"Liberalizm ve Sosyal Darwinizm Karşısında John Rawls", Felsefe Sosyal Bilimler Dergisi**, No:10, s.81-94. (Çevrimiçi) <http://www.flssfdergisi.com/sayi10/81-94.pdf>, Erişim Tarihi: 13.01.2018

- Uluşahin, N.: “Liberal Demokrasinin Çıkmazı: Çatışma Karşısında Barış için Azınlık-Çoğunluk İlişisini Yeniden Düzenleme Gereği”, **Anayasa Yargısı**, C.24, 2007, s.609-640. (Çevrimiçi)
http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/nur_ulusahin.pdf,
Erişim Tarihi: 15.12.2017
- (t.y.) “Voting Rights for African American”, **The Library of Congress**. (Çevrimiçi)
<http://www.loc.gov/teachers/classroommaterials/presentationsandactivities/presentations/elections/voting-rights-african-americans.html>, Erişim Tarihi: 11.04.2018
- Williams, J.: “The 1964 Civil Rights Act: Then and Now”, **Human Rights Magazine**, Vol.31, No:3, (Çevrimiçi)
https://www.americanbar.org/publications/human_rights_magazine_home/human_rights_vol31_2004/summer2004/irr_hr_summer04_1964cra2.html,
Erişim Tarihi: 25.03.2018
- Yavuz, B.: “Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.13, No:1-2, 2009, s.283-302. (Çevrimiçi) http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/13_12.pdf,
Erişim Tarihi: 27.12.2017
- Yörük, A.K.: “Sokrates: Ahlak ve Hukuk Felsefesi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 16/1-2 1950, s.295, (Çevrimiçi)
<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfm/article/view/1023005198/1023004737>,
Erişim Tarihi: 05.12.2017.